

palócföld

irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat LX. évfolyam 2014/1.

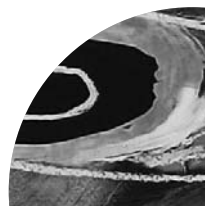

Garaczi László, Térey János, Tétényi Csaba

TARTALOM

„kávéházi szegleten...”

● Pienták Attila	túlmeleg / példa / iskolánkat / népfalvai rege	3
● Térey János	„Noszogató” (Részlet A <i>Legkisebb Jégkorszak</i> című regényből)	7
● Várnagy Márta	Elkeverve / Térképuzmó	10
● Filip Tamás	Száz víz / A belső úr / Ódák és gépi hang	12
● Nagypál István	Dimitrij	15
● Bíró József	visszhang (4.), (5.)	16
● Garaczi László	Élő hártya	18
● William Shakespeare	Öt szonett (XX., XXXIV., LXI., LXXI., CXXVIII.) <i>Szili József fordításai</i>	20
Próza és vidék		
● Benedek Szabolcs	Retrothriller (Regényrészlet)	30
● Tétényi Csaba	A ház maga (Regényrészlet)	37
● Szávai Attila	A galambraj	47
Kutatóterület		
● Boros Oszkár	A Baka István-féle szerepjáték a kánon, a hagyománytörténet és a versnyelv kontextusában (<i>Csak a szavak, Búcsú barátaimtól</i>)	53
Találkozási pontok		
● Gréczi-Zsoldos Enikő	Nyitott múzeum (Beszélgetés Shah Gabriellával)	77
Kép-tér		
● Földi Gergely	Zártság, védettség, periodikus idő (Kovács Gábor festményeiről)	82
Ami marad		
● Miklós Eszter Gerda	Elfáraszt az élet (Székely Csaba: <i>Bányavidék</i>)	84
● Alabán Péter	Történelem és emlékezet „a Palócföld gyöngyszemén” (Voloncs Gábor, Haidekker Andrea (szerk.): <i>Embert ültetél a nyakunkra. Kitelepítve Mikófalvára</i>)	89
● Handó Péter	Szakadt „kötélidegek” (Zenthe Ferenc Színház: <i>Kit szerettél, Ádám?</i>)	93

A borítón Kovács Gábor festményei szerepelnek. A lapszámot Kovács Gábor (1-9., 76-77., 81., 83., 96.) és Birkás Babett (12-15., 20-29., 36-37., 46-47., 52., 88.) alkotásaival és azok részleteivel illusztráltuk. Birkás Babett munkái 2014 márciusában a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban voltak láthatóak (Éden. Birkás Babett és Gelencsér János kiállítása). Az alkotások megtekinthetők a művészek honlapján (<http://gaborkovacsart.wix.com/gaborkovacs>, <http://www.birkasbabett.hu/>).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú
Város Önkormányzata

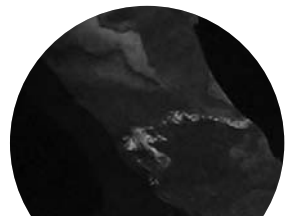

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.palocfoldfolyoirat.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrassy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2014-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

PIENTÁK ATTILA

túlme gy

ez túlme gy minden határon
ez mégis mit képz el magá ró l
ez teljesen beleéli magát hogy szerelmes
beleél téged abba amit ír hogy az vers
ez tényleg elhiszi hogy így van megírva
és ha így akkor jól van megírva
és ez azt hiszi hogy tényleg jól megírja
neked de úgy hogy neked
mindehhez szavad sem lehet
csak pilloghatsz csodálatosképp
mert ez hiszi hogy jaj de nagyon szép
ez megbolondult tényleg most befejezi görbe
unalommal amit írt feláll hetykésen pillant körbe
ez nem is tej mely kifut ha otthagyják a lángon
ez felteszi magát alágyújt és túlme gy minden határon
ez odaáll habosan és büszkén néz a tükörbe

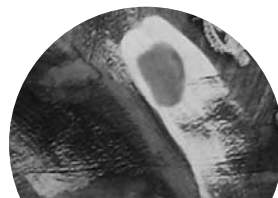

példa

és különben is annyi mindent elmondtak már
annyi mindennek hogy egészen pontos legyenek
rólad és téged hogy nekem már mi maradt
megloptak kifosztottak évezredek kincsesbányái
a sok mézesmázos a megújra írt vershegyek
engem aki pedig tényleg csak szép szóval kedvesen
eredetien is mindazonáltal ha egyszer már
megszólítalak és nem csupán szókényszer gyanánt
mint annyi mások akik szerint minden tollvonásuk gyémánt
például szólítanak zivatarfellegnek mely ha kedve tartja
tartja a lelket bennük például hívnak érett almának
és gyűlnek a széppirosarcúk meg a harapnivalók
éhesek ezek vagy szomjasak talán forrásnak nevezvén
isznak belőled esznek meg tintahabzsoló kannibálok
például dicsérnek mint fészlő rózsabimbót rózsát
rózsát mindig rózsaszálat mondanak ha éppen valamit
szegény rózsza szegény hogy elviseled róla való rád emlékezésüket
például mint zöld mező ébenszindús béborító sátor enyhadó
lány test melyedért saját húrukba belemarnak ha kell
például só víz levegő föld napsugár fantáziájuknak
csak képzeletük szab határt sosem képes beszéd rímkényszer
például szép ez meg nem is unalmas csak nem is olyan szép
meg sokszor nem kevésbé gejl ahhoz hogy ugyanazt és ugyanúgy
eldalold és énekelj például így és épp ezért
kitaláltam például mert annyi mindent összehordtak már
én példának veszek légy példa példám vagy például

iskolánkat

az iskolánkat szépen rendbehozták
mint egy ringlispílt vagy régi paplakot
ti persze már nem jártok egy cipőben
ide se de máshová is ritkán
és utálni is mást utálunk annyira
mint a pedellust aki szintén itt lakott
de nem volt vén pedig inkább megbízható
viszonyítási alap a megvetéshez szegény
nem tehetett róla utálatos egy alak volt
de nem gondolunk vele őt nem tatarozták
sőt elment messzire fűtől fától jó távolra
minket kicsiket meg hagyott felnőni maga
nélkül a többi szakihoz kik szintén egyenruhában
és borpiros orral és derékszíjjal és sapkában
egzecíroztatjuk egymást azóta ugyanaz a nóta
zúg hogy már elmúltam még nem vagyok de aki matekból
egyesnél jobban végzett vagy elélt eddig mi a legkisebb
közös többszörös tudja mi a legnagyobb közös osztó
így azután bár szóba egymással nem állunk csak kitalálunk
egy cégnevet fénymásolunk egy névjegykártyát és kitesszük magunkat
bámész tekinteteknek bakancsosan félrecsapott sapkában
lazán kigombolt uniformisban bal hüvelykünk lezserül az övcsaton
jobb kézzel könnyed mozdulattal belendítünk és eligazgatunk
bármit mint egy ringlispílt vagy régi paplakot
és ha nem hát kisnyúl majd megosztjuk írásban és szóban
hogy az iskolánkat szépen rendbehozták valóban

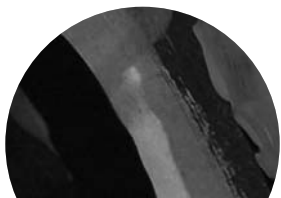

népfalvai rege

ezt a regét így beszélik

jött és így szólt add ide a nyájad
csomagolj sebtiben elfele költözöl
nem lesz ott jó neked meglátod majd
más költözik házádba asszonyállatodba
ősz atyád agg anyád pincsesötétbe gubbaszt
megcibálják leányod összeverik öcséd
kicsúfolják mind sok volt szeretődöt
szégyenpadra rakják még a pipád is
belerondítanak szőlődbe bele a vetésbe
köpködik malacod lovad lábát vágják
aprójószágaid baltafokra hányják
üres lesz mind házád kerted földed ólad
világcsúfja szalmabábot mintáznak terólad
fejére kalapod ráadják kabátod
az lép öröködbe tükröd hű barátod
az lesz majd megéred visszajössz meglátod
eléje térdepelsz lábát nyalod éppen
csak suttogod hogy köszönöd szépen

így beszélik a népfalva utcában

TÉREY JÁNOS

“Noszogatás”

(Részlet A Legkisebb Jégkorszak című regényből)

Alma gyalog indult hazafelé a Dérynéből.
Pimasz, apró pelyhek kavarogtak körülötte,
S ő föl húzta az orra hegyéig a sálját védekezésül.
Nemrég itt még kósza avar zörgött
A keramit sárgáján, aztán ma délben jött a tél.
A járókelők éjjel elképedve bámultak egymásra:
Az utcán valóságos hóhegyek
Tornyosultak. És virradatra megszűnt
Az átjárás a közvetlen szomszédok között is.

A havat kóbor széllokés kavarta meg,
S a talaj mentén felhőket söpört.
Almának a szemére is rátapadt a hó,
Hunyorgott, nem tudta kinyitni rendesen.
Ebből az ígéretes hóviharból
Olyan jól esett beesni a lépcsőházba,
A pávamintás vaskorlátba kapaszkodni,
Végre partot érni az altábornagyról elnevezett utcában.
Ahol Pest oroslános címere őrzi az erkély mellvédjét,
S falikép formájában egy keresztbe font karú,
Kalapos gazda látható, meg egy fiacskájának
Kenyeret szelő asszony... nos, az a négy ablak az övék.
Jó volt arra gondolni a kandallónál,

Hogy e viharocska szívében sziklaszilárdan kitart
Ez a példásan karbantartott ház:
Az ereszcsonnak bádoggja ép,
A helyén minden meggypiros cserép,
És minden kémény jól átjárható,
És füstöl vastagon, míg dől a hó,
A hófogó rácsok is erősek... Édes otthon.

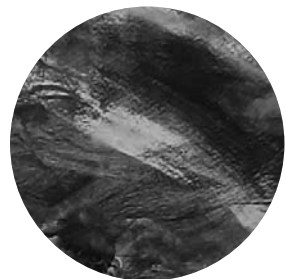
Alma két éve lakott a Margaréta utca sarkán Dolina Ivánnal,
Aki a Meteorológiai Szolgálat igazgatója,
És most sincs otthon, mert folyton hivatalban...
Ez a hatalmas, négy utcára néző Medgyaszay-ház,
Amelynek ezer a legendája:
Kórus működött benne, nevezetes festőműtermek,
Egy katolikus közíró, sőt szabadkőműves szalon,
S az őskövület Makkhetes vendéglő mind a mai napig;
Homlokzatát finom vakolatbravúrok díszítik,
Habarcsmesék a dolgozók mindennapjairól;
Színes idillek egytől egyig. Például akad
Egy ló hátán hegedülő, falusi amazon,
Aki mögött csizmás paraszt hegyezi az ostort...
Van egy földműves, aki térdén lovagoltatja fiacskáját,
S közben neje fonja az atya vacskorát
(Vagy – nem látni jól – a tarkóját masszírozza?).
Az elsőbbséget élvező menyegző-témakörben
Az apai és anyai jótanács ábrázolása a legvidámabb;
Szóval csupa jókedv ez a ház,
Látni rajta, hogy optimista országban épült.

Vagy vegyük a *Noszogatás* című sgraffitót,
Amelyen három csizmás-réklis menyecske pletykál
Egymás aurájába belépve, talán
Csipkelődő pózban, megkockáztatom, olvasóm.
Az eredeti fölirat eleje lepergett szűk száz év alatt,
Csupán ennyi maradt belőle: „...*gatás*”.
Aha, jó. És a bölcsnek ennyi pont elég.
A szakemberek e szövegrészből
És magából a képből következtettek a címre,
S így döntöttek: „Ez az! Biztos *Noszogatás*!”
Később kiderült – mindenki legnagyobb öröme –

Hogy a kép címe a fölújítás előtt *Mosogatás* volt,
S ez tájnyelven ugyancsak pletykálkodást jelent.
„Na, mindegy, most már így marad”, rögzítte a brigád.

Alma nem bírta ki, hogy rá ne kapcsoljon a férjére:
A híradóban újra a temperamentumos és extrovertált
Dolina szerepelt. „...És mi indokolja
Ezt a megnevezést, hogy a *Legkisebb* Jégkorszak?”,
Kérdezte tőle a hidrogénszőke műsorvezető.
„Nézze, asszonyom! Izland vulkánjai csöndesednek,
Az Etna őrjöng még, de csökkenő erővel...”
„Mire számítsunk, Dolina úr?”
„Két-három évnél nem tart tovább az egész.
Mi sohasem prognosztizáltunk a mainál nagyobb bajokat.”
Ivánra jellemző a folytonos magyarázkodás,
Szenvedélyesen okoskodik,
Mint vesztés csaták kommentátora,
Gondolta Alma. Nyakra-főre magyaráz a férjem,
De ezúttal a klasszikus aviátor-napszemüvege nélkül
(Elvégre zárt térben tartózkodik,
Ahol szél se fúj és Nap se süt).

A nő föltekerte a fűtést, hálóiingben gép elé ült,
Orrán csontkeretes szemüveg.
Ivánra gondolt, futólag Radákra,
Megint Ivánra, s egy pincérfiúra,
A Dérynében a leghelyesebbre.
„Megint kifogtam egy férfit, aki nem ér rá.
A fenébe, Iván! Egyedül vagyok.”

VÁRNAGY MÁRTA

Elkeverve

Redemptus* kiskun felmenőim vannak; részben. Mindegy, hány százalék, dolgoznak bennem jó erősen, nem várják mástól a váltságdíjat. Érdekes ez a géntérkép.

Az előjogokat magam írom. Évente három hónapig mérhetnék jó alföldi bort, mentesülnék a boritaladó fizetése alól, nem szednének tőlem vásár- és piactaksát, birtokszerzésnél előnyöm lenne más népek előtt, használhatnám a közlegelőt, de mi legyen a fennmaradó töredékkal, hová tegyem a júdeai részt,

a többiről nem is szólva. Hozzászoktam a saját megváltáshoz, közel háromszáz évvel ezelőtt, nem bízom másra, ha már ez vagyok, jól elkeverve, lássam, mennyit érek magamnak tőkeföld nélkül, föltámadás idején.

* *Redemptus(ok)*: megváltott, váltságot fizetett személy(ek), akik a jászkun redempció alkalmával meghatározott váltságösszeg kifizetésével maguknak és utódaiknak földet váltottak.

Térképuzmó

Kövön ültünk. Egymásnak vetettük a hátunk. A Sas-kőig két óra, a vízesésig három. Lesz majd a környéken házunk, egyszer. Ősfás telekkel. Kerestük a helyet, patakot. Ilyen lesz, mutattad a zuzmó színét. Három évig dolgoztunk a kerten, házon. Kétszer ültünk a teraszon, ahonnan a Kékesre láttunk. A térkép, túrakönyv és mennyi út ott maradt. Tavaly arra jártam. Nyáron. Megnőttek a fenyők, tövükben tömérdek páfrány. Eltaláltad a színt a házon.

Ültünk a kövön. Vulkáni kő volt. Egymásnak vetettük a hátunk. A Sas-kőig kettő, a vízesésig három. A környéken lesz majd házunk. Egyszer. Ősfás telekkel. Megtaláltuk. Barna faházzal. Ilyen lesz, mutattad. A teraszról a Kékesre láttunk. Három évig dolgoztunk a kerten, házon. Kétszer ültünk a teraszon, több nemigen volt. A nagy térképet lécre szögezted. Mennyi út ott maradt. Tavaly arra jártam. Nyáron. Megnőttek a fenyők, tövükben páfrány, sok vulkáni kő. A köveken térképuzmó. Eltaláltad a színt a házon.

FILIP TAMÁS

Száz víz

Sötét és tarka esőcseppek
tekeregnek az üvegen.
Hangyszorgalmú vizek.
Hétszer hét és hétszer hét megint,
végül még kettő, hogy meglegyen.

Száz víz, ha mondom,
száz, sto, hundert,
égi színeket hoztak a földre,
békét csorgatnak az üres árkokba.

Festőt rajzol egy ceruza,
szeménél kezdi, az a legfontosabb,
lassú, nem lesz kész soha,
a szivárványhártyát rajzolja,
éjjel se hagyja abba.

Léptek alatt fű nyöszörög,
valaki belép, cipője vizes.
Mások is jönnek, de ők poros
utakon jutottak ide.

Hullócsillag sistereg poharamban.
Kiiszom a fényt, a bort,
szatori: a kettő ugyanaz.

A belső úr

Éjjel fölédred, csizmát húz,
iszik egy korty pálinkát,
megrázkódik és nekivág megint.
Itt jár-keel körülöttem,
faltól falig.
Ősömmé fogadom, annyira
arcomba olvadtak vonásai.

Legyen hát csodamolnár, ki
lisztből malmot épít, vagy
fénykardok kovácsmestere,
széthulló galaxisról idemenekült.

Látja a Hold, ahogy körbe-körbe,
hallja, ahogy szavakat
próbál kimondani.
Beletörődik, mikor az áldottak padjára
ültetem, és sírva hallgatja, ahogy
felolvasom a verseit.

Ódák és gépi hang

Még vájják medrüket bennem
a mélyvilági folyók.
Nytott szemmel úszok sötét
áramlatokban, örvények között,
én is áramlat vagyok, átúszok
magamon, és nem jutok túl,
bőrömon érzem sorsok hálós fonadékát,
s hiába zeng magában elemi ódákat a víz,
nem hallom, mert nekem
tűmondatokat szurkál fülembe egy
gépi hang, álom ez, tudom.
Az elhagyott javak osztályát
keresem egy vízzel telt hivatalban.
Meggörbül a polc, melyen ott ragyog
óráim, kabátom, kulcscsomóm.
Vihetem őket? Ugyan minek, mindig
percre tudod az időt, soha nem fázol,
és ha akarod, úgyis megnyílik előtted
minden ajtó.

NAGYPÁL ISTVÁN

Dimitrij

Darnytsia pályaudvar Kijevben, akár egy dóm.
Egy hatéves ukrán fiú sodort cigivel kezében ül és kéreget,
miközben az orosz riporternő guggolva figyeli,

ha kérdez tőle valamit, félig felemelt fejjel kibuggyan
a fiú szájából egy „heh?“, lába közül egy kevés kevertet
felhőrpint
majd bambuló tekintettel néz az asszonyra.

Két vízvezetékre rakott farostlemezen egy tál
leves, színe, akár a Vörös erdő fáí. A csövek mellett
egy halott társ, fehér, akár felhizlalt házi nyulak.

Pelikán áztatja lábát vízidara-szőnyegen, de már
nem száll el a fekete üröm városa felett. Dimitrij foga
között pattog a kenyér, csörren az alamizsna.

BÍRÓ JÓZSEF

visszhang

—— (4) ——

figyelem híján tavaszidőben
rejtett helyzetben maradvány
: *balsors nélkül silány*
porlepte keresztprés alatt
keserű álom könnyez
: *legenda múltán üres*

zöldhátú elárvult kőkarám
meglepően szerény megoldás
: *hófedte fenyőág riszál*
kitervelt mutatvány mögött
tiltott ételsor mártásban
: *fizetett szerelem pállik*

—— (5) ——

tenyényi sebhely kéklik
hamisság szikrát nyeldekel
: *láthatóan torz kísérlet*
teremtett felelet tűnik
hétrét árnyalak gubbaszt
: *tartástól mentől távolabb*

szándékos durva érintés
pántlikás mosdató szónoklat
: *kopasztott nemtelen vádalku*
mindannyi amennyi álom
gleccseryűtt orgyilkos kristály
: *kezdetől leplezett hitszegés*

GARACZI LÁSZLÓ

Élő hártya

Szivart nyomtak a műbőr kanapéba, vagy a pincében feltört a szennyvíz, a többiek változatlan nyugalmaiból jössz rá, hogy szaglóközpontod téves üzenetekkel bombázza agyadat, a szédülés járulékos tünet, a kimerültség jele, áldod óvatosságod, hogy hallgattál, mert a képzelődést szigorúan büntetik, pellengérré állítják az álmodót, ahol nyers erő és bosszúvágy diktál,

fontos családi eseményre hivatkozva távozol, táncolók hajladoznak az udvaron valami távoli zene lassú ritmusára, az egyik földszinti lakásból szállingóznak elő, kerülgeted az egymás tekintetébe merülő, kopott ruhás párokat, még a rettegés első halántékra mért ütése előtt, és kint a járdán, a némán cigarettázó csoport mellett elhaladva hasadsz szét egyetlen reccsenéssel ártatlanságra és önkényre,

lány sísapkában, arca egyszerre arányos és félbehagyott, bájos és kamaszosan éles, ő vigasztal, ha okkal vagy ok nélkül szomorkodsz, ragyogva, testként járul eléd, a mániája vagy, a rögeszméje, és logikusan merül fel az ötlet, hogy megüsd, kitépd a szárnyát, őrült, kiáltja az ártatlanság, gyáva, ordítja az önkény, ha csak hozzáérsz a kabátjához, nincs visszaút, öklöd a combodhoz szorítod a zsebedben, és szív a vágy, hogy lásd a tekintetét, mikor a kulisszák leomlanak,

a Kertész utcában sétáltok, és arról beszél, hogy kivel találkozott délután, milyen levél érkezett a hivataltól, ki kivel jött össze és kivel szakított, mi lesz a tévében, milyen az a cipő a kirakatban, kommentárjaid üresen konganak, mintha kriptában suttognál, befordultok a Király utcába, mint valami fojtó gőzt, érzed a fesztelen, családias meghittséget, a bizalmat, a közösnek hitt burok melegét, nem sejtji, mi vár rá, lenyűgöző és vérlázító ez a naiv ártatlanság és tárgyaltalan rajongás,

mint forró mézbe, márt a jóságba, de ha a suttogás rikácsolásba csap, szemed láttára porlad szét, nem tudod, miért, de meg kell megakadályozni, hamis hangon becézed, papírízű szavakkal, nem nézel a kirakatüvegre, nehogy meglásd a tekinteted, mert akkor vége a felszínes, locsogó mismásolásnak, élő hártává feszül az arcod, beszakad a felszín, ami mögött a dolgok igazi léte forog vérben és szurokban,

hirtelen hagyod ott a Körút sarkán, szó nélkül rohansz az Oktogon felé, néz utánad nyelve hegyén az utolsó, félbevágott mondattal, futsz végig az Andrásyn, mintha üldöznének, elillan a halálos fáradság, vagy épp abból merítesz erőt, a kimerültség pánikjából, zihálsz, szúr az oldalad, ég a talpadon a bőr, fáj minden csontod, és jó, hogy végre élsz,

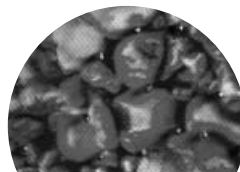
bezárkózol, kiteped a falból a zsinórt, iszol egy kortyot, aztán még egyet, mint egy puha résbe, csúszol magadba vissza, iszol megint, zsibbadsz, lekapcsolsz minden lámpát, kivéve egyet a sarokban, cipőben heversz a vetetlen ágyon, és tudod, hogy nem fogsz rá emlékezni, hogy szívta magába az éj a kísértés füstjét, és mikor hunytak ki érzékeid.

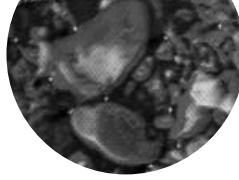
WILLIAM SHAKESPEARE

Öt szonett

XX.

A woman's face with nature's own hand painted,
Hast thou, the master mistress of my passion;
A woman's gentle heart, but not acquainted
With shifting change, as is false women's fashion:
An eye more bright than theirs, less false in rolling,
Gilding the object whereupon it gazeth;
A man in hue all hues in his controlling,
Which steals men's eyes and women's souls amazeth.
And for a woman wert thou first created;
Till Nature, as she wrought thee, fell a-doting,
And by addition me of thee defeated,
By adding one thing to my purpose nothing.
 But since she prick'd* thee out for women's pleasure,
 Mine be thy love and thy loves use their treasure.

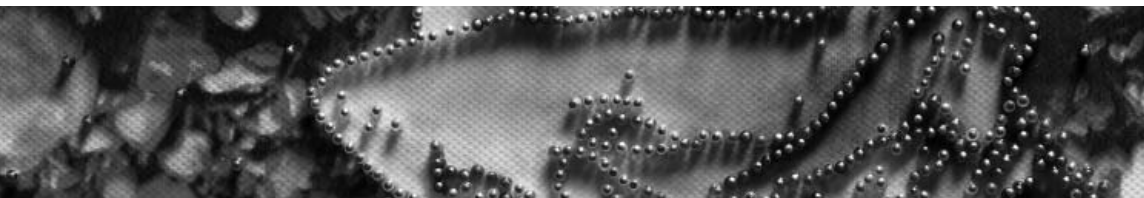
XX.

Nőarcot neked a Természet festett,
S így uralod, hölgy-uram, szenvedélyem,
Nőszíved gyengéd, de mégsem a feslett
Asszonyok módján csapong el kevélyen;
Szemed övéknél szebb, nem pillog színleg,
Amire néz, azt színaranyba vonja;
Szín-férfi, mestere megannyi színnek,
Férfiszemet vonz, nők lelkét befonja.
Legelőször te nőnek teremttétél,
S míg alkotott istennők, a Természet,
Beléd bolondult, s egy toldással lettél
Vesztemre több, mit nekem semmivé tett.
Hogy ezt faszoltad*, hölgyek örömére,
Enyém szerelmed, övök legyen kéje.

* *faszol* ige -t, -jon 1. ts (Kat., rég., biz.) / Kincstári anyagot, élelmiszert / vételez. A katonák bakancsot, kenyeret --nak. (A magyar nyelv értelmező szótára II., Bp., 1960, Akadémiai, 551.) Az eredetiben „prick out” = kipipál / pénisszel ellát.

XXXIV.

Why didst thou promise such a beauteous day,
And make me travel forth without my cloak,
To let base clouds o'ertake me in my way,
Hiding thy bravery in their rotten smoke?
'Tis not enough that through the clouds thou break,
To dry the rain on my storm-beaten face,
For no man well of such a salve can speak,
That heals the wound, and cures not the disgrace;
Nor can thy shame give physic to my grief;
Though thou repent, yet I have still the loss:
The offender's sorrow lends but weak relief
To him that bears the strong offence's cross.
Ah! but those tears are pearl, which thy love sheds,
And they are rich and ransom all ill deeds.

XXXIV.

Miért ígérted: tiszta lesz az ég,
S köpeny nélkül is útra kelhetek?
Hogy rám uszítsd duhaj felhők dühét,
Míg rút gomolygás rejti kék eged?
Az nem segít, hogy áttörsz a ködön,
S szárogatod viharvert homlokom,
Oly balzsamot meg senki sem köszön,
Melytől seb gyógyul, nem a bántalom.
Az én vesztemre szégyened sem ír,
Mebánhatod, kínom nem oszlik el:
A sértő bűja annak mit sem ér,
Ki súlyos sértést keresztként cipel.
De szerelmedből omló könnyeid
Dús gyöngyszemek, s megváltják bűneid.

LXI.

Is it thy will thy image should keep open
My heavy eyelids to the weary night?
Dost thou desire my slumbers should be broken,
While shadows, like to thee, do mock my sight?
Is it thy spirit that thou send'st from thee
So far from home, into my deeds to pry;
To find out shames and idle hours in me,
The scope and tenor of thy jealousy?
O no! thy love, though much, is not so great:
It is my love that keeps mine eye awake;
Mine own true love that doth my rest defeat,
To play the watchman ever for thy sake:
For thee watch I, whilst thou dost wake elsewhere,
From me far off, with others all-too-near.

LXI.

Akaratod, hogy árnyad tartsa féken
Ernyedt pilláim nyugós éjjelen?
Azt akarod, álom se jusson nékem,
Amíg a másod incseleg velem?
A lelked küldöd tán e tájra el,
Hogy tetteim ily távol lesse meg,
A bűnt, a szégyent bennem tárja fel,
Ki féltésednek oka s tárgya lett?
Ó, nem! Szeretsz, de nem ilyen nagyon:
Szerelmem tartja szemem éberem;
Ön hű szerelmem dúl nyugalmamon,
Őrt játszat folyton kedvedért velem:
Érted virrasztok, míg ébredesz,
Távol tőlem, másokhoz túl közel.

LXXI.

No longer mourn for me when I am dead,
Than you shall hear the surly sullen bell
Give warning to the world that I am fled
From this vile world, with vilest worms to dwell:
Nay, if you read this line, remember not
The hand that writ it; for I love you so,
That I in your sweet thoughts would be forgot,
If thinking on me then should make you woe.
O! if (I say) you look upon this verse,
When I perhaps compounded am with clay,
Do not so much as my poor name rehearse,
But let your love even with my life decay;
Lest the wise world should look into your moan,
And mock you with me after I am gone.

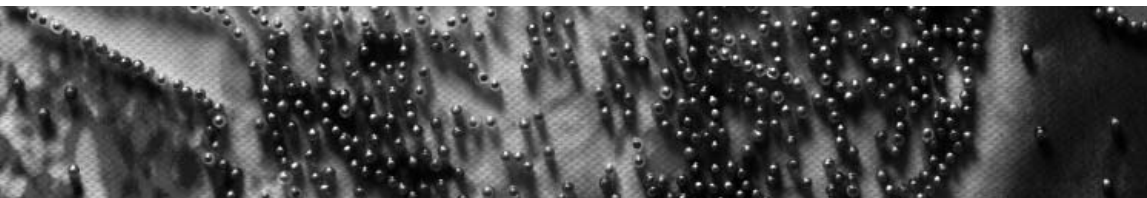
LXXI.

Ha meghalok, magad addig se öld
A búval, míg szétkongja gyászharang,
Hogy nem volt néki jó e ronda föld,
S most még rondább pondrók falják alatt;
Ne gondolj majd e sort ha olvasod
A kézre, mely írt, úgy szeretlek ám,
Hogy jókedveden nem hagyok nyomot,
Ha néked akkor fáj gondolni rám.
Ó, ha látod (mondom) e költeményt,
Midőn a sár emészti testem el,
Még csak nevem se emlegesd szegényt,
Szerelmed s létem együtt vesszen el:
Nehogy a búd firtassák egyesek,
S miattam érjen gúny, ha nem leszek.

CXXVIII.

How oft, when thou, my music, music play'st,
Upon that blessed wood, whose motion sounds
With thy sweet fingers, when thou gently sway'st
The wiry concord that mine ear confounds,
Do I envy those jacks, that nimble leap
To kiss the tender inward of thy hand,
Whilst my poor lips, which should that harvest reap,
At the wood's boldness by thee blushing stand!
To be so tickled, they would change their state
And situation with those dancing chips,
O'er whom thy fingers walk with gentle gait,
Making dead wood more bless'd than living lips.
Since saucy jacks so happy are in this,
Give them thy fingers, me thy lips to kiss.

CXXVIII.

Mily gyakran, én zeném, zenét ha játszol,
És édes ujjad csengve hagy nyomot
A billentyűkön, míg közélük gázol,
S fülembé szöktet fémes dallamot,
Irigylem én a billentyűket, sürgő
Szökésüket, hogy csókolják kacsód,
Míg szám szegény pirongva tűr, a csűrhe
És pimasz fajankóknak jut a csók.
Csiklandd csak így, s e táncoló fapecek
Sorsát kívánja ajkam, akiket
Ujjaid gyengéd érintése rezget,
Holt fát üdítve élő ajk helyett.
Ha így is boldog a sok kis hamis,
Add nekik ujjad, s nekem ajkad is.

Szili József fordításai

Retrothriller*

BENEDEK SZABOLCS

*A nagy víz másik oldalán,
te is hallottad talán,
éjjelente átoson
a félelem a városon.*

*A nagy víz másik oldalán
Lobo jött fehér lován.
Tiszta kézzel érkezett,
a rettegésnek vége lett.*

(Pásztor–Jakab–Hatvani:
Lobo, az idegen – Neoton Família, 1981)

Aztán meghallottuk az alsós tanító nénik sikolyát. Az egyik elkezdte, átvette egy másik, és pillanatokkal később az udvarnak azon a fertályán már mindenki sikított. Nem értettük, mi történik. Nem is nagyon volt módunk megérteni, mert miközben a kicsik továbbra is rendületlenül óbégattak, a tanárok hirtelen, mintha összebeszéltek volna, terelni kezdtek mindenkit befelé.

– Gyorsan, szedd a lábadat, gyerünk, gyerünk!

– Ne bámészkodj! Előre nézzél!

Ilyen még nem fordult elő: félbeszakadt a csapatünnepe.

Ráadásul éppen eme jeles alkalomkor, amikor magas rangú pesti

* Részlet a készülő regényből.

vendég érkezett. Arrafelé néztem, amerre ő állt. Eddig se láttam belőle semmit, az előttem állók eltakarták, mindössze öltönyének feketesége ütött át valamelyest a fehér ingek tengerén. Most, ahogy ez a tenger oszolni kezdett, azt reméltem, megpillantom az arcát, és esetleg fölismerem, hogy hopp, láttam már a tévében, mondjuk a tévéhíradóban, beszédet mondani vagy gyarak nemzetiszín szalagját átvágni. Megint csalódnom kellett. A magas rangú pesti vendég, akit pedig annyit emlegettek a tanárok, és aki miatt külön elpróbáltuk a csapatünnepélyt, továbbra is láthatatlanságba burkolózott.

Komor tekintetű, fekete bőrkabátos férfiak vették körül. Olyan volt ez az egész, akár a filmekben. Ezek az alakok (Gyuri mondta) nyilvánvalóan titkosrendőrök. Közéjük tartozott az is, aki az ünnepség előtt elhajtott bennünket a magas rangú pesti vendégnek az iskola épülete előtt parkoló autója mellől. Nem engedte nekünk szemrevételezni, mivel (vélte Gyuri) akkor biztosan államtitkokat fedeztünk volna fel. Pedig az autóban – állapítottam meg magamban – nem volt semmi különleges. Egy sima, egyszerű, hófehér Lada 1500-as volt. Gyuri megjegyezte, hogy milyen szép és tiszta. Valóban, hasra esett rajta a kora áprilisi napsugár, na de a nagyapám piros Zsigulija is ugyanígy csillogott, miután kiállt vele a garázból, és két különböző ronggyal minden porcikáját áttörölgette. Egyébként tényleg szép autó volt. Mármint a magas rangú pesti vendégé. Megálltunk mellette, bekukucskáltunk az ablakán, láttuk, hogy bőrülések vannak benne, aztán ott termett egy fekete bőrkabátos, és harsány hangon megkérdezte tőlünk, mit keresünk itt.

– Semmit, csókolom. Csak nézzük – mondta Gyuri, mire a feketekabátos ránk förmedt:

– Menjete a dolgokra. Nincsen semmi dolgotok?

Dolgunk nem nagyon volt, leginkább annyi, hogy fölmenjünk az osztályterembe, gyülekezzünk, és megkötéssük az úttörőnyakendőnket. Az én anyám is vállfán tárolta az egyenruháját, a nadrágtartórészen az élére vasalt sötétkék nadrág, fölé igazítva a vasalt ing, a síp és a jelvény a helyén, egyedül a nyakkendő behajtogatva a váll-lap alá. Anyám – a többi szülőhöz hasonlóan – azt is kivasalta, aztán gondosan összehajtogatta, hogy a következő ünnepség előtt megkötesse apámmal, mivel a családból egyedül ő tudott nyakkendőt kötni. Apám olyankor a saját nyaka köré tekerte, rátette a csomót, majd lazára engedte, hogy a nyakkendő egyik szárát lehessen benne ráncigálni. Az ünnepség kezdetekor nem volt más dolgom, mint hogy a nyakkendőt a fejemen át az ingem fölé húzzam és megszorítsam a csomót. Igen ám, de az esetek többségében apám elfeledkezett erről, a nyakkendő maradt a váll-lap alatt, és mi egyenként az osztályfőnökünk, mármint a rajvezetőnk elé járultunk, aki némi korholással („Nagyok vagytok már, igazán megtanulhatnátok úttörőnyakkendőt kötni”) megköttöte mindnyájunknak.

Egyszóval, most se láttam a magas rangú pesti vendéget, a fekete bőrkabátosok körülvették, bennünket pedig a tanárok taszigálni kezdtek befelé. Így aztán nem tudtam megállapítani, hogy csak a neve nem ismerős vagy az arca sem. Az állami vezetők neveit többnyire ismertük, legalábbis azokét, akikét a legtöbbit emlegették a tévéhíradóban, ám a vendégünké egyikünknek sem rémlett. Azt tudtuk, hogy van olyan, hogy Központi Bizottság, hallottunk már róla, és azzal is tisztában voltunk, hogy a titkár nagyon fontos tisztség. A titkár mindig vezető, a rajban és a csapatban is, annál csak az első titkár tisztsége fontosabb. Ám hiába emlegették az elmúlt hetekben annyiszor, hogy a Központi Bizottság titkára, nem tudtuk a nevet hová kapcsolni. Pedig egy makulátlan, bőrüléses, csillogó, hófehér Lada 1500-assal érkezett, amit egy másik Lada 1500-as, egy rendőrautó kísért, és még mielőtt befutottak volna, az iskolát ellepték a fekete bőrkabátosok. Némelyik a kapu előtt az ünnepélyre érkezőket figyelte, némelyik úgy csinált, mintha dologtalanul lófrált volna az épületben, és olyan is volt, akinek az volt a feladata, hogy távol tartson bennünket a Központi Bizottság titkárának súlyos titkokat rejtő autójától.

A tornateremben pillanatok alatt hangzavar kerekedett: a tanárok folyamatosan csitítottak bennünket, ám mi egyre csak egymást kérdegettük, hogy mi történt, miért kezdtek el az alsósok sikitózni, és miért szakították félbe a csapatünnepséget. A tornaterem falai fölerősítve verték vissza a hangokat, a legkisebb neszből is lárma lett, a tanárok pedig hiába pisszegtek, tapsoltak és kiabáltak, izgatottságunkat nem bírták csökkenteni. Sőt, az izgalom egyre csak fokozódott, miután elterjedt, hogy az udvarnak annál a részénél, ahol az alsósok álltak, megöltek valakit, és nekünk azért kellett gyorsan bejőnnünk, mert ez egy merénylet, és a magas rangú pesti vendéget, a Központi Bizottság titkárát akarják meggyilkolni. Némelyek azt is tudni vélték, hogy tűzharc bontakozott ki, egyesek állítólag hallották is a lövéseket, ahogy merénylők – mert nyilvánvalóan többen vannak – próbálják eltalálni a vendégünket, mire a fekete bőrkabátosok viszonozzák a tüzet.

Elég sokáig álltunk a tornateremben. Akkoriban egy Kessel márkájú, roppant menőnek számító órárnak volt, amit a kelletemél is gyakrabban megnéztem. Kvarcelemmel és digitális kijelzővel működött, továbbá négy nyomógombbal, amelyek közül a világításét soha nem mertem megnyomni. Az a fáma járta, hogy akárhányszor bekapcsolódik egy kvarcóra világítása, annyiszor kevesebb hónapig működésképes a benne lévő elem. Márpedig az elemcsere nem volt olcsó mulatság, még úgy se, hogy az iskolától néhány lépésnyire, a hatsávos út túloldalán műszaki bizományi áruház működött, ahol nemcsak a nyugati határellenőrzések során a vámnál lekapcsolt műszaki termékeket árulták, hanem kvarcelemeket is, jóval olcsóbban, mint amennyiért az órárnak elemet cseréltek. Nem volt más dolgunk, mint egy körömvágó ollóval lepattintani az óra hátlapját és beletenni a bizományiban

vásárolt megfelelő gombemet. Ezek néhány hónap alatt lemerültek, még úgy is, hogy nagyon vigyáztunk arra, hogy az óra LIGHT feliratú gombja véletlenül se nyomódjék be. Akinek zenélt az órája – ilyen volt az enyém is, ráadásul hétféleképpen, a hét minden napjára külön ébresztődallamot produkált –, az rendszeresen megzenéltette. De arról, hogy ez mennyiben csökkentené az elem tartósságát, semmiféle fáma nem szólt.

Szóval, elég sokszor ránéztem az órára. Nem föltétlenül azért, hogy tudjam, hogy mennyi az idő, hanem mert jó volt ránézni. A számlapot fedő plexilap hamar összekarcolódott, ám a betűk alakja és elrendezése, a fekete háttérrel díszítő halovány négyzetrácsosítás, a feliratok (SPORT, QUARTZ, DIGITAL), egy másik világról adtak hírt. Ez a világ jelent meg estéről estére a tévében a nyugatnémet bűnügyi filmekben, a trafikokban árult Donald rágókból, és ez szólt a rádió hétfő délutáni kívánságműsorából kazettára rögzített euródiszkós dalokból is. És amikor éreztem a csuklómon a hűvös fémpántot, és az óra számlapján lévő feliratokat böngészgettem, és ugyanazt a hét melódiát játszottam le rajta újra meg újra, úgy éreztem, hogy most ezzel az ismeretlen és mégis ismerősnek hitt világgal találkozom. Szerettem az órára nézni, és azt követően is gyakran megvettem ezt, hogy Marika néni oroszórán egyszer rám szólt, majd miután folytattam az óra bámulását, levettette a csuklómról és kitette a tanári asztalra, és csak az oroszóra végeztével adta vissza, azzal az intelemmel, hogy legközelebb megtartja magának.

A tornateremben azonban kivételesen az idő múlását követtem rajta. Az eredeti menetrend szerint már rég véget kellett volna érnie a csapatünnepélynek. Szerda délután volt, ám mivel másnap állami ünnep, előttünk volt majdnem másfél nap szabadság, amelyet most megkurtítottak azzal, hogy sokáig nem engedtek hazamenni. A tornateremben egyre fogyott a levegő, ami azzal fenyegetett, hogy ezúttal a szokásosnál többen fognak elájulni, azonban az udvarra nyíló ajtókat továbbra se nyitották ki. Lövéseket már senki nem vizionált, ám egyszer csak szirénákat hallottunk – nyilvánvalóan mentők érkeztek, hogy elszállítsák a sebesülteket. Közben tovább bomlott a fegyelem. Már nem csupán zajongtunk és beszélgettünk, hanem lassacskán fölolvadtak az addigi egyenes sorok, előbb az órsők, aztán a rajok is keveredni kezdtek egymással. A tanárok egyre kevésbé törődtek ezzel, őket is az érdekelte, ami odakint történik. Hirtelen nagyon fullasztó lett a tornaterem levegője, én se éreztem túlzottan jól magam, kicsit szédültem és nagyon szerettem volna már kimenni. Az is lehet – gondoltam –, hogy a többiek már mind otthon vannak. A húgomért bizonyára apám ment az óvodába, reggel említette, hogy korábban megy haza, mivel meccs lesz, a magyarok egy mérhetetlenül távoli ország válogatottjával, a ciprusiakkal játszanak selejtezőt, emiatt mindenkit a szokottnál hamarébb hazaengednek a megyei tanácstól. Anyám bevásárlást emlegetett, ahová elvileg nekem is

el kellett volna kísérem, hogy segítsek cipelni a cekkereket. Azt reméltem, hogy úgy érek majd a csapatünnepségről haza, hogy addigra anyám elmegy a boltba, de nekem még mindig legyen estig elég szabadidőm. Mostanra azonban már nem bántam volna a bevásárlást se, csak legyen vége ennek az egésznek és engedjenek kifelé.

Aztán végre-valahára vége is lett. Addigra már jó páran elájultak, őket kivitték a tornaterem előtti folyosóra, néhányan még úgy tettek, mintha elájultak volna, csak hogy kint legyenek. Éppen azon tanakodtam, hogy én is szimuláljak-e, vagy egyszerűen várjam meg, amíg valóban elájulok, amikor kinyitották a folyosóra nyíló ajtókat, és elindultunk kifelé. A tanárok próbáltak valamiféle rendet összehozni, elvégre párszáz gyerek nem jut ki könnyen azon a két szűk helyen, de addigra már késő volt. Nyomakodtunk, taszigáltunk, lökdösődünk, és mikorra végre kikeveredtünk, futottunk a folyosón át a lépcsőházba, majd onnét kifelé az épületből, amely előtt már nem állt a magas rangú pesti vendég, a Központi Bizottság titkárának autója, ott voltak viszont a szülők, akiknek erdejében egyszer csak megpillantottam anyámat, odarohantam hozzá, és csapzottan, lihegve eldadogtam neki, hogy az ünnepélyes csapat-összejövétel kellős közepén lövöldözés tört ki.

– Nem – mondta anyám. – Valaki lezuhant a szomszéd ház tetejéről.

*

Semmi előjele nem volt annak, hogy bármi szokatlan történni fog. Sokáig minden a megszokott rend szerint alakult. Legalábbis majdnem minden. A különbséget az jelentette, hogy már hetekkel korábban közölték a tanárok velünk, hogy ez az alkalom nemcsak a kerek évforduló miatt lesz nevezetes, hanem azért is, mert az igazgató néni meghívta a Központi Bizottság titkárát, aki elfogadta az invitálást, és jelen lesz az ünnepélyes csapat-összejöveten. Emiatt el is próbáltuk az egészet. Nemcsak a rajtitkárok és a rajzászlósok, akikkel minden csapatünnepség előtt megcsináltatták a be- és kivonulást, és megmutatták nekik, hová kell vezetniük a rajukat, hanem a nevezetes nap előtti délutánon mindenkit kivezényeltek. Ha valaki hibázott, eltévesztett egy lépést, rossz helyre ment, vagy egyszerűen kilógott a sorból, azonnal kiabálni kezdtek. És amikor felvirradt az ünnepség napja, az iskolában tapintani lehetett a feszültséget. Már mint a tanárok között. Bennünket nem különösebben izgatott a dolog. Tőlünk akárki eljöhetett volna a Központi Bizottságból vakítóan fényesre dörzsölt hófehér Ladán, akkor is ugyanúgy viselkedtünk volna. Különösen, hogy soha nem is hallottuk még a nevét.

Egyszer láttam a tévéhíradóban, hogy Kádár János ellátogatott egy csapatünnepségre. Nem jegyeztem meg, hogy hová, de biztos Budapesten belül, mivel én legalábbis efféle dolgok nem történtek, semmi izgalom, kaland – már úgy értem, hogy addig a napig, amelyről most éppen szó van.

Szóval ezekhez a pestiekhez nem a Központi Bizottság egyszerű titkára, hanem egyenesen az első titkár ment. A híradóban mutatták, hogy az iskola udvarán egy úttörő-egyenruhába öltözött lány jelent neki, de közben nagyon hadar, sőt egyszer el is akad, mire Kádár János azt mondja: „Csak szépen, nyugodtan. Nincsen semmi baj.” Mire a lány elkezdett mosolyogni. Meg körülöttük mindenki, beleértve az első titkárt.

Amikor elérkezett az idő, őrösként felsorakoztunk, és a rajvezetővé átvédlett osztályfőnökünk szigorú pillantásaitól kísérve levonultunk az osztályteremből az udvarra vezető szűk folyosóra, ahol összetorlódott az egész iskola. Fulladoztunk, az egyenruha szorított, a tanárok pedig rettenetesen idegesek voltak. A hangszórókból fölharsant az induló (az, amire azt szoktuk dúdolgatni, hogy *Vak pali, vak pali mindent lát / Szemüvegen át / Nézi a pinát*), és megkezdődött a rajok fölvonulása. Elöl a rajtitkár, mögötte a rajzászlós, majd egymás után a három őr.

– 2364-es számú Jászi Ferenc Úttörőcsapat, vigyázz! – harsogott a mikrofonba az úttörőcsapat-titkár. – Az évfolyamfelelősöktől jelentést kérek. Csapat, pihenj!

Az évfolyamfelelős előlépett a rajtitkárok sorából, az évfolyam elé állt, és azt mondta:

– Hatodik évfolyam, vigyázz! Pihenj! – Majd a krétával gondosan megrajzolt vonalon az úttörőtanács-titkár felé menetelt. – Úttörőtanács-titkár pajtás! Vágó Elvira évfolyamfelelős jelentem, hogy a hatodik évfolyam százkét fővel a hazánk felszabadulásának negyvenedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyes csapat-összejövetelre felsorakozott.

A kisebbek harsányan, tagoltan mondták, akár egy verset. A nagyobbak szégyenlősen hadartak az eléjük tartott mikrofonba.

– A jelentést köszönöm – mondta az úttörőtanács-titkár. – Menjetek a helyetekre!

– Értettem – zúgták az évfolyamfelelősök. Küldetésük ezennel véget ért. Ugyanazon az úton, amelyen jöttek, visszamentek a helyükre.

Az úttörőtanács-titkáron a csapatvezető elé fordult, és összecsapta a bokáját:

– Rajvezető elvtárs! Kiss Éva úttörőtanács-titkár jelentem, hogy a 2364-es számú Jászi Ferenc Úttörőcsapat hatszáznyolcvankét fővel a hazánk felszabadulásának negyvenedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyes csapat-összejövetelre felsorakozott!

– A jelentést köszönöm – mondta a csapatvezető. – Hozzuk be a csapatzászlót.

– Értettem! 2364-es számú Jászi Ferenc Úttörőcsapat, vigyázz! Fogadás balról, zászló-nak tiszte-lej!

Tisztelegtünk, mintha katonák lennénk, a zászló pedig elfoglalta helyét az úttörőtanács-titkár mögött. A dobpergés elhallgatott.

– Pajtások! – szólt a csapatvezető. – Köszöntelek benneteket a hazánk felszabadulása negyvenedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyes csapat-összejövetelünkön. Énekeljék el a magyar és a szovjet himnuszt!

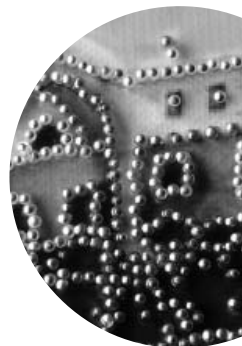
Mindig ez volt a sorrend: előbb a magyar, aztán a szovjet. Úgy rögzültek belénk, akár a nemzeti és a vörös lobogó: el sem tudtuk képzelni őket a másik nélkül.

Ezen a napon azonban csak a magyar himnuszra jutott idő. A szovjetbe épp csak belekezdünk, aztán az udvar tőlünk távolabbra eső része felől, ott, ahol az alsósok álltak, fölhangzott egy sikoly. A József Attila-lakótelep egyik épületének tetejéről leesett valaki, és innentől fogva a mi városunk többé nem volt olyan, mint azelőtt.

A ház maga*

TÉTÉNYI CSABA

Egy ideig nem beszéltek. Pablo előhúzta laposüvegét a kabátja belső zsebéből, és mindhárójuk teáscsészéjét megtöltötte itallal. Rágyújtottak. Kovac maga elé, Pablo a füstbe bámult. Sophie hol őket nézte, hol az asztalt; azon gondolkodott, vajon tényleg történt-e valami rendkívüli ebben a kopott, szegényes eleganciájú szobában, vagy csupán szemfényvesztés tanúja volt. Nem sokáig bírta szó nélkül.

– Mitől mozgott az asztal? – kérdezte.

Kovac lassan felnézett, kifújta a füstöt, krárogott. Sophie ártatlan tekintettel rámosolygott.

– A szellemek... – kezdte Kovac nehézkesen – bizonyos szellemek... a holtak lelkei olykor kevés... eszközzel rendelkeznek ahhoz, hogy megmutassák, hogy... jelen vannak. Bizonyos tárgyak... tárgyakat elmozdítanak például.

– De miért éppen az asztalt?

Kovac újfent köszörülte a torkát, ráncolta a homlokát. – Egyes más tárgyakkal vagy jelekkel fel lehet hívni a figyelmüket... Fókuszokkal. Ott van például...

– A gyertya? – vágott közbe a lány.

– Igen... igen, a gyertya például.

– Akkor ez valami különleges gyertya? Vagy a tartó?

– Talán – motyogta a férfi – a tartó. Régi darab.

* Részlet a készülő regényből.

– Aha – bólintott Sophie, elnyomta a cigarettát, és rágyújtott egy másikra.
– És a könyvecske meg a ceruza?

– Előfordul – mondta Kovac, és kiitta a csésze tartalmát –, hogy fel kell jegyezni valamit. Amit a szellem mondott. Néha egészen... konkrét kérdések vannak.

– Hányadszor csinálod ezt?

– Nem is tudom... Úgy a harmincadik alkalom volt.

– És gyakran van az, hogy beléd költözik a szellem, és úgy válaszol?

– Hogy belém? – ismételte meg a férfi, és kissé összerázkódott. – Ritkán.

– Krárogott egyet. – Szokták máshogy is csinálni. Például kanállal.

– Kanállal?!

– Igen. Egy tárgyra kiegyensúlyoznak egy kanalat, és ha az óramutató járásának megfelelően fordul el, az igent jelent, ha ellenkezően, az nemet. Én még sosem próbáltam.

– De akkor csak eldöntendő kérdést lehet feltenni – mondta csodálkozó arckifejezéssel Sophie.

– Igen. Úgy nehezebb. De vannak szellemek..., akik... akiket máshogy nem lehet kérdezni.

– Akkor ez most különleges alkalom volt. – Sophie hangja egészen lelkesnek hangzott. – Pablo, kérhetek még egy kicsit?

– Csak vigyázz – dörmögte a füstbe burkolózó alak, aztán előrehajolt és töltött. – Igen jó alkalom volt – tette hozzá. – Cerberos hangot adott egy halott szavainak. – Töltött Kovacnak és magának is, és újra hátradőlt.

– Milyen, amikor hangot adsz egy halott szavainak? Te mit érzel olyankor? Emlékszel rá?

Kovac a szőnyeg mintázatát bámulta. – Kicsit olyan, mintha... mintha egy pillanatra félálomban lennél.

– Félelmetes?

– Hát... van olyan is. De most nem volt az.

– És tényleg olyan szörnyen rikácsolt Rosie? – Sophie kuncogott.

Pablo is felnevetett.

– Rikácsolt – mondta Kovac, és akaratlanul elmosolyodott. – Fájít tőle a torkom.

Mindhárman nevettek egy keveset, aztán rágyújtottak. Egy perc múlva Sophie felállt, jó éjt kívánt, és átment a lakásába. A fürdőszobában megmosta az arcát, megnézte magát a tükörben. Halkan utánózni kezdte azt a rikácsoló hangot, Rose-ét vagy Kovacét, nem tudta eldönteni, és felkacagott. Végül a szobába ment, lámpát gyújtott, odalépett a festőállványon lévő képhez, felvett egy ecsetet, belemártotta az egyik tégelybe, és könnyedén belejavított a festmény egy apró részletébe. Aztán csak állt, és nézte oldalra billentett fejjel.

Estefelé Sophie elaludt a kanapén, mert kinn hideg volt, benn meg fűledt meleg a túltömött kályhától. Néztem az arcát egészen közlőrl, kissé verejtékes volt, szuszogott, a gallér épp nem takarta az állát. Hallottam, amit álmában mondott, vagy inkább motyogott. Ott ültem úgy egy óráig. Azt mondta, vagy inkább motyogta, biztosan álmódott valamit, hogy „jó lenne egyszer elmenni oda”. Nem mertem faggatni, hogy hová, de magamat is meglepve érdekelni kezdett, hogy hová is. Tud egy helyet? És én vajon hová?

*

Kovac, miközben gyufa után kotorászott a szekrény egyik fiókjában, azon morfondírozott, vajon a szomszédai miért múlatják az időt oly gyakran nála. Nincs jobb dolguk, gondolta bizonytalanul, rágyújtott, zsebre vágta a skatulyát. Pablót, aki épp egy másik székre tette fel bakancsaitól súlyos lábait, még értette, de Sophie-t nem. Leült, kortyolt a kávéjából, hátradőlt, és egy újabbat szíppantott a cigarettából. Ekkor hallotta meg, hogy Pablo dúdol valamit. Fülelt rá egy darabig, úgy tűnt, spanyol nyelvű a dal. Magában olykor Indiánnak hívta a férfit, és úgy rémlett neki, az egyszer mutatott egy furcsa amulettet, amit a nyakában hordott, de arra már nem emlékezett, mit ábrázolt. Hiába próbálta felidézni, azt sem igen tudta, mikor történt.

– Ez az eset hasonlít a múltkori szellemidézéshez – szólalt meg Sophie váratlanul. Kovac régi újságait lapozgatta, amiket az egyik polcrl emelt le. A két férfi ránézett.

– Valóban? – kérdezte Kovac halkán.

– Olvasd fel, szenyorita – mondta Pablo.

– Csak annyi az egész – kezdte Sophie kuncogva – hogy a bostoni Mrs. Wilkes egyszer szembetalálkozott az elhunyt férje szellemével a házában, és az intett neki, hogy kövesse.

– És?

– És kivezette a kertbe, aztán megállt egy rózsabokornál, és ott elenyészett. Erre az asszony, az nem világos, hogy miért, felásta a bokor körül a földet, és talált egy ládikát.

– Ami tele volt pénzzel, mi? – szólt bele Pablo.

– Nagyjából. Meg mindenféle emléktárggyal.

– A vén zsigori. Aztán a nő? Élt boldogan tovább?

– Hát, nem ennyire romantikus a történet. Eladta a házat, és elköltözött délre.

– Puff neki. Így segítsen az ember. A szellem, akarom mondani.

Sophie nevetett, Pablo csak mosolygott.

– Valamelyest tényleg hasonlít Mrs. Wilkinson ügyére – mondta Kovac

rezignáltan, és a fejét csóválta.

Hallgattak. Odakint felhős volt az ég, a szobában nem volt túl világos, de Sophie folytatta az olvasgatást. A fűrésztelep felől ismét hallatszott a tompa, monoton zúgás. Pablo rágyújtott, közben a körmeit piszkálta és ásított.

– Kérsz még egy kávét? – kérdezte Kovac.

– Ja, kösz.

– Én is, ha lehet – szólt Sophie is.

A házigazda felállt, feltette a kávét a tűzhelyre. Nyújtózott egyet. Úgy látszik, gondolta, ma nincs óra az egyetemen, és Sophie-nak nem akadt más dolga. Láttá néhányszor, ahogy a lány rajzmappával indult valahová, vagy egy táskányi könyvvel érkezett haza. Beszél is róla egy keveset, hogy művészetet tanul, fest, de Kovac még sosem látta a munkáit. Azt se tudta, miből él, bár úgy sejtette, a családja fizeti a tanulmányait; Sophie afféle úrilány, legalábbis itt biztosan annak számít. Azt nem értette, miért él éppen itt, de túlságosan nem erőltette az agyát, hogy rájöjjön. A környék tele volt fura figurákkal, bár legtöbbjük kétségtelenül elég pénztelen volt. Végül is, gondolta, én is egy vagyok ezek közül.

– Itt egy másik – törte meg a csendet ismét Sophie.

Kovac levette a kávét, töltött mindenkinek, várta a történetet. Újságainak többségét csak átfutotta, olvasatlanul rakta többi közé.

– Összefoglalom, mert a cikk rettenetes – mondta a lány.

– Felolvashatod, legalább vicces lesz – felelte Kovac.

– Sajnos, nem vicces – mosolygott Sophie. – A seattle-i Mrs. Darby egyik éjjel arra lett figyelmes, hogy valami derengést lát beszűrődni a folyosó felől a szobájába. Felkelt, kiment, és egy homályos alakot pillantott meg, aki épp a falat tapogatta. Amikor az észrevette, felnevetett és eltűnt. Ez még egyszer megisméltődött, akkor a nő egy vésővel és egy kalapáccsal kibontotta a fal egy részét, és egy üreget talált benne. Abban pedig egy dobozt. Kinyitotta, és megtalálta benne egy csomó, elveszettnek hitt gyerekkori játékát. Eléggé megviselhetette a dolog. Ettől kezdve éjszakánként állandóan furcsa hangokat hallott, meg látta azt a derengést. Egy másik alkalommal a lidérc a kertbe csalogatta. Másnap az asszony megtalálta a földben a gyerekkori kutyájának a csontvázát. Végül egy éjjelen, amikor megint kiment a folyosóra, és szembetalálta magát a kísértettel, az nem ment el, hanem felé fordult. A nő felismerte benne rég halott nagybátyját, akitől egész gyerekkorában rettegett. Annyira megijedt, hogy hátrálni kezdett, leesett a lépcsőn, és nyakát szegte. Zuhanás közben még hallotta – fejezte be Sophie már alig visszafojtva derűlségét –, hogy a szellem rémes hangon felnevet.

– És attól a naptól fogva már ketten kísértettek abban a házban – toldotta meg Kovac, aztán cigarettára gyújtott.

- Nyilván – bólogatott Pablo. – Milyen újságok ezek?
- Ez – nézett a címlapra Sophie – a Dark Side Magazine. Engem az érdekelne, honnan veszik ezeket a történeteket. Ott volt egy riporter? Hogy lehet olyasmit komolyan leírni, hogy még hallotta a rémalak rettentő kacaját?
- Sokan nem teszik fel ezt a kérdést – mondta Kovac. – Nem lehet bizonyítani.
- Lehet, hogy épp az a jó, hogy nem lehet – folytatta mosolyogva a lány, és kérdően nézett Kovacra.
- Kopogtak az ajtón. A házigazda összerendezte.
- Talán Mrs. Wilkinson nagyanyjának szelleme – súgta Sophie. – Nekünk most elárulja, hol van a kincs.
- Kovac felállt, az előszobába ment, kinyitotta az ajtót. Bill Regis lépett be, és egyből becsattogott a szobába.
- Üdv mindenkinek – köszönt harsányan, és rávigyorgott Sophie-ra. – Micsoda füst van!
- Mit akarsz, Bill? – kérdezte Kovac a háta mögül.
- Csak hoztam neked valamit – fordult hozzá a férfi, azzal átadott neki egy újságból kivágott cikket.
- Kovac beleolvasott. – Mit kezdjek én ezzel?
- Gondoltam, érdekelhet. A te szakértelmeddel gyerekjáték lenne. – Kovac feszülten állt, és belebámult Bill kaján arcába. – Meg aztán jól jön a pénz, nemde?
- Kösz, Bill – mondta Kovac összeszorított fogakkal. – Majd értesítelek, ha valami érdekes... Ha megbocsájtasz...
- Ja, persze. – Bill az ajtó felé lépett. – És ha legközelebb lesz olyan vidám kis szeánsz, ne feledkezz meg rólam. – Még visszafordult és rákacsintott Sophie-ra, aztán kilépett a folyosóra. – Feltétlenül számolj majd be, hogy sikerült.
- Természetesen – felelte Kovac, és becsukta az ajtót. Fújtt egyet.
- Vidám kis szeánsz – nevetett fel Sophie.
- Félkegyelmű – morogta Kovac, leült, elnyomta az időközben majdnem a végéig égett cigarettát, aztán rágyújtott egy másikra.
- Na és mit hozott a barátod?
- Nem a barátom. – Kovac kibontotta a tenyerében összegyűrdött papírdarabot, és olvasni kezdte. Végül ingatta a fejét egy darabig.
- Mondd már – mosolygott rá a lány.
- Ostobaság. Érdektelen – legyintett a férfi. – Legfeljebb tanulságos.
- Vagyis? – Pablo levette a lábait a székről, és odafordult.
- Egy fickó, izé... egy úr feladott egy hirdetést, hogy, úgy írja, szakértőt találjon, aki kiűzi a kísérteteket a házából.
- Sophie elvigyorodott. – Ez óriási. Hirdetésben...

Pablo inkább Sophie-n mosolygott, Kovac viszont komor maradt.

– Tisztességesen megfizetné a munkát – tette hozzá.

– Á, ezért célozgatott Bill... – Sophie igyekezett szigorú arckifejezést ölteni.

– Két mondat meg egy telefonszám – folytatta Kovac szinte már magában.

– Olyan, mintha valamelyik újságodból vágták volna ki.

– Nehéz elhinni, hogy valaki komolyan gondolhat ilyesmit.

– Elég kétségbeesettnek hangzik.

– Add ide – nyújtotta a kezét Pablo. Kovac átadta neki az újságkivágást, ő elolvasta, gondolkodott. – Szerintem meg elég komoly – mondta végül. – Ki tudja, mit láthatott.

– Lehet, hogy Rose beköltözött a házába? – Sophie arcára kiült az iszonyat paródiája.

– Lehet, hogy vicces, szenyorita, de ha ott lennél, nem biztos – dörmögte Pablo.

– Jó, jó.

Elhallgattak, cigarettáztak. Pablo visszarakta a lábait a székre, az állát vakargatta. Sophie elgondolkodott; a két szemöldöke között kis, függőleges barázda jelent meg. Érdekesnek találta Pablo és Kovac logikátlanságát.

– Azért megnézném – szólalt meg.

– Hmm – morgott egyet válaszul Pablo.

– Mit? – kérdezte kissé élesen Kovac.

– Hogy tényleg van-e ott valami. – A lány mosolygott, de a hangja ezúttal nem árult el iróniát.

– Nem hiszem, hogy bármi – rázta a fejét Kovac. – És nincs is dátum a hirdetésben. Időpocsékolás.

– Miért, van valami sürgős dolgunk mostanában?

Kovac ránézett a lányra, és felelet helyett csak legyintett egyet. Feszült lett a hangulat. Sophie gyorsan témát váltott.

– Te nem írtál ezekben a lapokba? Vagy másokba? – kérdezte Kovactól.

A férfi egy szöveget próbált eltávolítani a nadrágjáról, egy darabig nem felelt. Aztán bólintott.

– Egyszer. De az... nem olyan volt.

– Mutasd meg – kérte Sophie. – Megvan az újság?

– Talán... valahol. – Kovac tétován végignézett a polcokon. – Régi szám. Majd előkeresem.

– Megkeresem én, ha megmondod, nagyjából hol lehet.

Kovac zavarban volt. Összehúzta a szemét, aztán bizonytalanul felmutatott. Sophie felállt, felnyúlt, megfogott egy csomag újságot, kérdően nézett a férfira, az ingatta a fejét, és egy másik felé intett. A lány levette a köteget, ettől kisebb porfelhő pöffent a levegőbe.

- Valamelyik azok közül. Azt hiszem.
- Lássuk – szólta Sophie, és belelapozott az elsőbe.
- Kértek teát? – kérdezte Kovac kissé idegesen.
- Jöhet.
- Nekem is – felelt Pablo –, aztán nem ártana enni is valamit.

Kovac nem tudta eldönteni, hogy Pablo arra gondolt, hogy fel kellene szolgálnia valamit, vagy arra, hogy el kellene menniük vásárolni. Éppenséggel nem volt otthon ennivalója, úgy emlékezett, hogy némi keksz és egy kevés tejszín maradt. Mint rendszerint, pénze sem volt sok, az alkalmi munkák gyakran megfogyatkoztak. Időnként eladott ezt-azt; az évek alatt összegyűjtött egy szekrényre való egyedi, furcsa tárgyat, ezekből vitt a bolhapiacra, ha a szükség úgy hozta. Miközben melegítette a teát, elmerengett azon, miért alakult így, de most sem tudott felidézni semmiféle fordulópontot, ha volt egyáltalán. Eszébe jutott Bill gúnyos célzása, aztán a hirdetés. Abszurdnak találta az egészet, és különösen zavarta a „tisztességesen megfizetné a munkát” megfogalmazás. Éles vihogás zökkentette ki a gondolataiból. Sophie szélesre húzott szájjal kacagott, szemhéjai összeszorultak, bal kezét homlokához érintette.

- Mi az? – mordult fel Pablo.
- Egy... rajz – mondta Sophie. – Iszonyú.
- Mutasd!
- Ez itt – nézett rá a lány, és felemelte az újságot – a maine-i huhogó kísértet, ami... – Nem tudta folytatni, ismét felnevetett.

A rajz ügyetlen, ostoba firka volt, Kovac és Pablo is nevettek rajta; egy alakatlan, tátott szájú figurát ábrázolt, ami egy cseppet sem volt félelmetes.

Sophie megdörzsölte az arcát a szemei alatt, majd befejezte a mondatot. – Ami nyolc embert ijesztett halálra szörnyű hangjával. – Nem tudta visszafojtani a kacagást. Lassanként aztán lecsillapodott, rágyújtott, nézte a rajzot még egy percig, majd továbblapozott.

Kovac kitöltötte a teát, leült, ő is elővett egy cigarettát és meggyújtotta. Egy ideig csak az újságok zizegése hallatszott, Sophie egymás után tette le az asztalra az átlapozott számokat. Sötétedett, félhomály volt a szobában. Kovac előzékenyen felkapcsolta a Sophie-hoz közelebbi kislámpát, de a lány fel se nézett, csak olvasgatott tovább. Pablo megint dúdolt valamit. Kovacot elálmosították a neszek, a homály, előrehajolt, kortyolt egyet, szívott a cigarettából. Egyikről a másikra pillantott. Arra gondolt, hogy alig ismeri őket. Alig ismerik. Ez csak afféle egymás mellé sodródás. Végül is ugyanabban a házban laknak. Aztán egyszer majd elköltöznek. Nem lehet tisztán látni a múltat és a jövőt.

Arra figyelt fel, hogy Pablo őt bámulja. Kovac önkéntelenül, kérdőn mozdította a fejét.

– Mindegy – mondta halkan Pablo. – Csak eszembe jutott valami arról a hülye rajzról.

– És mi? – kérdezte szinte suttogva Kovac. Sophie is felnézett.

– Ostobaság. Csak hasonlít valamire. Gyerekkoromban felénk szokásban volt valami szertartásféleség, vagy inkább a maradványa, a nálam idősebb fiúknak. Valami beavatás, próba, ilyesmi. Ott viselt egy-két öreg maszkot. Na, nem ilyet – mutatott az újságok felé –, komolyabbat.

– És téged nem avattak be? – érdeklődött a lány.

– Nem. Én nem azok között éltem. Meg éretlen voltam.

– Egy maszk. Tényleg van benne valami. – Sophie maga elé nézett, gondolkodott valamin.

– És mibe avatták be a fiúkat? – kérdezte Kovac.

– Honnan tudnám?

– Na persze.

Sophie tovább böngészett, Pablo tovább dúdolgatott. Pár perc múlva Kovac már alig bírta nyitva tartani a szemét. Aztán hirtelen magához tért.

– Megvan – szólt a lány.

A két férfi ránézett, ahogy felemelve megmutatta a lapot.

– Olvasd fel, szenyorita!

– Nem, nem kell – mondta gyorsan Kovac. – Vidd el nyugodtan, Sophie, ráér, majd visszahozod, ha elolvastad.

– Jól van, kösz. Úgyis mennem kell, van egy kis dolgom még. – Azzal felállt, megitta a teáját, a hóna alá fogta az újságot, és elindult kifelé. – Sziasztok. Majd látjuk egymást.

Ők elkészöntek tőle, utána néztek. Csapódott az ajtó.

Sophie belépett a lakásába, ledobta a kabátját, aztán a konyhába ment, hogy főzzön egy erős kávé. Közben rágyújtott, és a pultnak támaszkodott. A két szemöldöke között megjelent a függőleges gödröcske. Aztán körülnézett, felkapott az asztalról egy ceruzát és egy papírcetlit, és a pultra könyökölve rajzolni kezdett. Zavarta a füst, ezért a cigarettát a hamutartóba dobta. Mikor elkészült a kávé, töltött egy bögrébe, és a szobába vitte Kovac újságjával együtt. Ott kortyolt egyet, majd egy papírlapot vett elő, és egy táblára erősítette. Kényelmesen elhelyezkedett a fotelban, maga mellé tette a kávé, az ölébe támasztotta a táblát, és a ceruzával vázlatot kezdett rajzolni. Elmerült a foglalatosságban, ráncolta a homlokát, elhúzta a szája sarkát, néha elmosolyodott.

Három óra múlva, mikor befejezte a rajz kihúzását tussal, felállt, és kiment a konyhába még egy adag kávéért. Még egyszer megnézte a művet, elégedetten rágyújtott, aztán leült, és a kezébe vette a Kovactól elhozott magazint. The Sneaking Fright volt a címe, ezen halkan nevetett. Átlapozott néhány oldalt, nem nagyon érdekelték a cikkek, meguntta őket, és zavarta az igénytelen lapszerkesztés is. Az újság porszagú, érdes tapintású volt, sokáig

heverhetett több másikkal együtt a polcon. A harmincötödik oldalon volt, amit kerestt.

Thomas Kovac: Az Idegen

- “- Tűnj el!
- Nem tehetem. Mozdulni sem bírok.
 - Mit akarsz tőlem?
 - Semmit. Csak hogy tűnj el.
 - Minek néztél a tükörbe.
 - Minek néztél vissza rám.
 - Nem akartalak látni. Egyáltalán ki vagy te?
 - És te ki vagy?
 - Az, akit hívtál.
 - Nem hívtalak.
 - A puszta ittléted már hívás.
 - Ahogy a tiéd is.
 - Nem ismerlek, így nem is hívhattalak.
 - Ahogy én sem.
 - Itt láttalak először.
 - Én is téged.
 - Tévedsz.
 - Nem hinném. Hol láttalak volna?
 - Tükörbe néztél.
 - Nem láttam benne semmit.
 - Gondolkozz csak. Vagy elfelejtetted?
 - Te volnál? Azt hittem, csak képzelődtem.
 - Azért, mert csak egyszer láttál?
 - Azért, mert idegen maradtál.
 - Örökké az maradok. Ahogy te is számomra.
 - De hiszen én vagyok az!
 - Ki az az én?
 - Cerberos.
 - Saját üres poklod őre.
 - És te ki vagy?
 - Nekem nincs nevem.
 - Ha lenne, talán nem lennél idegen.
 - Talán.
 - És te mit őrzöl?
 - A kaput.
 - Hová nyílik az a kapu?

- Ha tudni akarod, kövess.
- Nem tehetem. Mozdulni sem bírok.
- Akkor miért hívtál?
- Talán hogy kitárd a kaput.
- A kapu nyitva áll.
- Hol van? Nem látom.
- Előtted.
- Sehol se látom. Mutasd!
- Csak lépj egyet előre!
- De hisz mozdulni sem tudok.
- Akkor miért hívtál?
- Te bénítottál meg. Segíts!
- Nem tehetem, hisz mozdulni sem tudsz.
- Akkor vége?
- Soha semminek sincs vége.
- Nem látok már.
- Használd a szemed!
- Már alig hallak. Legalább a nevedet mondd meg!
- Nekem nincs nevem.
- Idegen vagy tehát.
- Örökre. Ahogy te is számomra.”

A galambraj

SZÁVAI ATTILA

Vasútállomás.

Mielőtt elindult a peronra, a bakter sokáig nézte a forgalmi iroda falára kitett nagyméretű fényképet, amin az állomást felülről nézve mutatta a fotós. Madártávlatból. Ebből a távolságból úgy festett a kisvárosi pályaudvar, mintha csak egy játékvasút lenne valamely nagy játékboltban, ahol vélhetően van még játék-buszpályaudvar, játékvallások, játéklakótelep, játékpolitika, játékinfláció, játékházak, játékból filozófiai törvényszerűségek és nyilvánvalóan: játékmenetrendek, játékbakterokkal, azokban játékeletekkel, játékhálókkal.

A pirkadat lassan öntötte fényeit a városra, mintha nem szeretne volna, hogy eljőjön a saját ideje. Füstös arany kúszott az épületek közé.

A bakter is érezte ezt, aki az állomás épülete elé gyalogolt ki. Késett a nemzetközi és ilyenkor mindig idegesség kerítette hatalmába, percenként nézte az óráját, mintha az idő is lassabban telne, akár egy vödör hideg malterba ejtett csörgőóra. Az ötvenes, köpcös férfi két óránézés között a távoli kanyart bámulta, hogy mikor bukkan már fel a szerelvény. Az ébredező város hajnali morajlása lágy, de nem éppen tiszta lepelként borult a sínek és az állomás omladozó melléképületei fölé. Macska szaladt át a síneken, mintha valami megriasztotta volna. A bakter kabátzsebéből zsömlét vett elő, majszolni kezdte, kellett valami a gyomrába, nem bírta az idegességet. Az utóbbi időben gyakran gondolt arra, hogy talán nem kellene magára vennie minden ilyet, mint a hajnali teher negyedórás késése, ő aztán igazán nem tehet róla. Ahogy bámészkodott, a kanyar fölött megakadt a szeme, kicsit elidőzött a napkelte furcsa fényeiben. Mintha egy különös erő visszafogná a nap első sugarait, jutott eszébe. Ha egy költő látta volna ezt,

aki a restiből kifelé jövet szembesült volna ez égi jelenséggel, olyakat írt volna a pultnál kapott blokk hátuljára (elől egy kávé és egy doboz cigi ára), hogy „recsegve kelt fel a nap”. Ám költő egy sem volt az épület előtt. A bakteron kívül csak néhány hajnali utas várakozott a peronon. A napkeltével nem foglalkoztak, őket inkább a reggeli újsághírek érdekelték, mint a világ lírában való megfogalmazása. Így voltak tehát, plusz a néhány kóborkutya és a két hajléktalan, akik ugyan szintén megdobogtathatták volna egy hajnali költő szívét és szellemét, de hajnali költők még csak nyomokban se voltak fellelhetők. Lírátlanul kelt fel tehát a nap, úgy húzta fel lassan magát a távolba vesző sínpárok fölé, mint egy nyugalmazott tornatanár.

A távoli kanyarban, a sínek közt feltűnt egy csapat suhanc, akik a közeli szórakozóhelyről közelítettek az állomás felé, némelyikük közvetlenül a sínek mellett, míg mások a sínek között. Egy lány, két fiú. Ez még inkább feldühítette a baktert, miért nem mennek a töltés melletti gyalogúton. Meg, hogy ezek a mai fiatalok mennyire lusták, nem is szórakozni járnak ezek péntekéjszakánként a hangos szórakozóhelyekre, sokkal inkább: csoportosan unatkozni. Mikor itt tartott a bakter, az egyik vasúti melléképület elől felszállt egy madárraj. Galambok. A vasutas arra gondolt, unatkozhatnak-e a madarak, meg, hogy vajon milyen parancsnak engedelmessé válnak, mikor szinte egyszerre váltanak irányt repülés közben. A bakter nem látta pontosan, hogy milyen madárraj repült fel, csak a távoli madártesteket látta, a távoli szárnyak csapdosását. Amit viszont furcsállt, hogy egy helyen, egy időben ennyi szárnyas, az hogy lehet. Biztos párzási idő van, gondolta. Fél perccel később felsejlett a távolban a várt szerelvény, arra figyelt.

A tehervonat 42 éves mozdonyvezetője nem érezte jól magát. Egy ideje ülni sem volt kényelmes neki, felállt a kényelmes vezetői ülésből és állva irányította vezette a szerelvényt. Próbált nagyokat lélegezni, minél több levegőt gyomorba szívni. Ez általában be szokott válni. Gyomortájékon valami órák óta tartó kellemetlen érzés motoszkált benne. Nem fájdalmasan, de jól érzékelhetően közölte magát valami kellemetlenség a testében. Először arra gondolt, talán a nemrég megivott nagy bögre török kávé, de mivel évek óta ivott ekkora adagokat gond nélkül, hát hamar elvetette ezt. Kinézett oldalt, az előváros fák közé rejtőzött épületeit figyelte, ahogy elvonultak a mozdony ablaka előtt. Mennyire más ez itt, mint odahaza Szegeden, jutott eszébe. Aztán arra gondolt megint, hogy gyerekkori álma valósult meg a mozdonyvezetéssel, hogy mennyire szerencsés ember is ő. Erre a gondolatra enyhült kissé a kellemetlen hasi érzés, eszébe is jutott hamar, hogy jó lenne elszívni egy cigarettát. Aztán meglátta a közelben felrebbenő galambokat (60-70 darab egyedre tippelt) és arra gondolt, vajon mi lehet az az erő, ami egy repülő madárrajt összehangol. Ami miatt nem esik szét egyedekre a repülő raj, hanem eleven felhőként úszik a levegőben. Aztán a gondos fékezési művelet előkészítése közben apjára gondolt, aki

sportgalambokat tartott és rendre vitte haza az országos verseny dobogós helyezéseit, kiállítási díjakat. Ilyenkor mindig ünnepi ebéd készült. Sokat hallott arról, hogy a galambok a régi korokban a szeretet és természetfeletti fogalmak jelképeként szerepeltek. Apjától örökölte magas termetét, jó étvágyát, a madarak szeretetét, vastag szemöldökét, rossz alvási szokásait és korpásodási hajlamát. Az otthoni galambokra gondolván egészen enyhült a kellemetlen érzés, innentől csak a fékezés műveletre koncentrált.

Ahogy a sínek közt közeledtek a fiatalok, egyre inkább emelkedett, türemkedett ki zsvajuk a város hajnali piano zajából. Nem lehetett érteni, miről beszélgetnek, de mozdulataikból látszott, hogy a fáradságot egymás ugratásával, heccelésével próbálták elnyomni. Lökdösődtek, kikapták egymás kezéből az energiatalt, néhány lépést tettek a sínen, mint valami cirkuszi kötéláncos csoport, aztán vissza a talpfákra, az olajos kövekre. Ahogy egyre közelebb értek, a bakter már az arcokat is ki tudta venni. Mindhárman szép arcúak voltak. A középkorú férfi az utóbbi években sokat gondolt arra, hogy némelyik formásképpű tini egészen olyan, mint valami gyerekangyal. A közeledő alakok, mintha kissé spiccesek lettek volna, spiccesek az éjszaka megivott italoktól, spiccesek a hajnal első sugaraitól és spiccesek önmaguk fiatalágától, a bennük tomboló mirigyektől és hormonoktól.

Már nagyjából félúton voltak a távoli kanyar és az állomás épülete között, mikor a kanyarban feltűnt mögöttük a késve érkező tehervonat. Szokás szerint kürtölt egyet, felhívva magára a vasutasok, utasok, autósok, a madarak, kóbor kutyák, a hajléktalanok, az összes angyalok és szentek és végül az egész univerzum figyelmét. A hajnali tehervonat nem mindig szokott megállni az állomáson, sokszor át kell csak engedni, nincs sok tennivaló vele. Ilyenkor dübörögve átszalad az épületek között, hideg fém- és olajszagot húzva maga után. A mozdony már jócskán elhagyta a kanyart, de a tehervagonok végeláthatatlan sort alkottak, nem lehetett látni a szerelvény végét.

A hosszú tehervonat mindig nyomasztotta a baktert, nem tudta miért. Talán a vagonok monoton egymásutániságában látta a napok, hetek, évek monoton egymásutániságát, hidegségét, súlyát. Ilyenkor mintha saját életét látná közeledni. Általában, miközben elhaladt mellette a több száz méteres vagon sor, hogy könnyebb legyen, azt képzelte: minden egyes vagonba, ami elhalad mellette, képzeletben belehelyezheti a számára kellemetlen érzéseket, saját rossz érzéseit, félelmeit, szorongásait, aggályait. Így, mire az utolsó vagon is elhagyta az állomást, rendszerint egész jól érezte magát a borostás vasutas. Erre a közelgő jóézésre gondolt, pláne, hogy a megevett friss zsömle kellemes teltségérzetet árasztott el hasában. Szinte vidám volt.

Ha anyám megtudja, hogy két fiú kísért haza, teljesen ki lesz akadva, – mondta a lány, majd az óráját nézve – hajnal háromra otthon kellett volna lennem, erre itt van fél öt és még csak itt gyalogolunk. Mikor indul a

vonat?

Az érzékenyebb fiú sietett megnézni az óráját. Fél óra múlva – lépett közelebb bizalmasan a lányhoz.

Akkor húzzunk bele – szólta a másik, a bunkóbb fiú –, anyádat egyszer láttam mérgesen, tiszta gáz volt - ő szintén gyorsított a tempón, miközben kissé meglökte az óráját megnéző érzékeny fiút.

A lány észrevette a két fiú vetélkedését, tetszett neki. Pont azt szerette mindkettőben, ami miatt azok rivalizáltak: egyiket a vagánysága miatt, ami néha már a bunkóság határát súrolta, a másikat pedig a szolgálatra készsége, az érzékeny lelke miatt. Arra gondolt, valahogy egyet kellene gyúrni a kettőből. Valahogy úgy, hogy ha a bunkó fiúnak le lehetne szedni, vágni a fejét, akkor a régi helyére lehetne tenni az érzékeny fiú fejét. Utóbbival különben is közelebbi lelki kapcsolatban volt. A bunkó fiú, noha szép teste volt, a lány szerint térdtől lefelé elég bénán nézett ki, ott is lehetett volna alkalmazni egy cserét.

Na, mi van?! – kiáltott flegmán a pár lépésre lemaradt bunkó fiú. – Mi ez a csönd, csak nem elgondolkodtatok valamin? Vagy kibeszéltetek? Mit susmogtok ott elől suttyókáim?

Figyu, mondani akarok valamit – szólta közelebb hajolva a lány, meg kellett kissé húznia a lépteit, hogy utolérje az érzékeny fiút. Tudod, tök jól esett a múltkor, hogy megkérdezted, hogy vagyok, mikor anyám miatt két napig nem aludtam otthon. És nem az érdekelt, mint a többieket, hogy milyen bugyi van rajtam. – pirult bele saját félmosolyába a lány, mint aki kissé szégyelli ezt a váratlan őszinteséget.

Ha anyád megint kiakad rád, hogy olyan vagy, mint apád, nálam van még hely az ágyban, nálam aludhatsz, hehe! – szólta harsogva a bunkó fiú. Tudtátok, hogy, ha valakit elgázol egy vonat, abból nem sok marad? Az is csak, mint a szétfótt csirkeaprólék – folytatta aztán.

Hülye, érzéketlen tuskó! – korholta le játékosan a lány.

Az érzékeny fiú, mint mindig a fáradtságtól, akkor is különös kérdéseken törte fejét. Például azon, hogy a madaraknak milyen értékrendjük lehet? – Szerintetek a madarak megkülönböztetnek olyat, hogy rossz és jó? – kérdezte a másik kettőt.

Füveztél? – kérdezett vissza a bunkó fiú.

Fenét, csak fáradt vagyok, de tényleg érdekelne ez – motyogta leszegett fejvel bandukolva, majd folytatta. – Nem voltatok még úgy, hogy a fáradtságtól mintha kitisztulna a fejetek? Az a része, ahol a világos kérdések merülnek fel.

Engem inkább egy fél pizza érdekelne, nem a madarak jósága. – mondta a bunkó fiú. Nem megyünk el vonattal Prágába a nyáron? – váltott aztán – Kint él a nagynéném, ismerem, mint a tenyerem.

A nagynénédet? – próbálkozott valami vagánysággal az érzékeny fiú, a

lány rámosolygott.

Nem, te ökör, hanem a várost. – vágott fel a bunkó fiú.

A lánynak imponált ez. – Prágáról már sokat olvastam, tök jó hely lehet, az a sok hangulatos utca az óvárosban, vagy a Károly-híd. Ne izélj már, kamu csak a prágai nagynéni igaz? – hitetlenkedett a lány.

Nem, nem dehogy is! – bizonygatta a bunkó fiú.

Tényleg, elmehetnénk, apámtól kérek majd lóvét, ő biztos nem sajnálná. – álmodozott a lány.

Az érzékeny fiú ezt kicsit magára vette, valami sértődésféle kezdte hatalmába keríteni. Benyúlt nadrágzsebébe, elővette MP3 lejátszóját. – Remélem, azért írsz majd a Prágátokból. – szólt, majd kissé lemaradt, bogozni kezdte a fülhallgató fekete kábelét, amit korábban csak úgy begyűrt a nadrágba.

Jajj, most mit kell megsértődni? – kérdezte a lány.

Hagyjad, csak játssza magát. – legyintett a bunkó fiú, majd a vasúti töltés túoldalára mutatott. – Odanézetek! Galambok! He-he, a levegő patkányai!

– Azta, mennyi! – álmétkodott a lány, majd próbálta a közben már jócskán lemaradt érzékeny fiú figyelmét is felhívni a szokatlan mennyiségű égi szárnyasra. – Odass! Galambok!!! – kiáltott, de az érzékeny fiú már nem hallotta. A zenére koncentrált: az zsebében lévő apró lejátszóból divatos, ostoba gépzene szólt, a bugyuta dalszöveg arról szólt, hogy egy fiúnak nagyon hiányzik egy lány, akit mindennél jobban szeret, és voltak a dalban valami madarak is. Annyit látott, hogy a felröppenő galambokra mutat a 20-25 lépésnyire előtte gyalogló lány. A madarak lenyűgözték az érzékeny fiút is, mint úgy általában a természet dolgai. Ám most azt érezte, hogy mintha valami nyugtalanság irányítaná a galambfelhő mozdulatait.

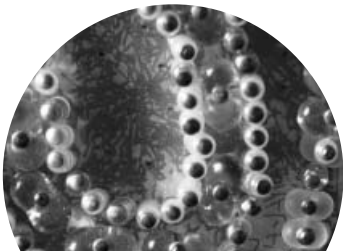
A mozdonyvezető hosszan nézte a nem messze a robogó vonattól, különös alakzatban repülő madárrajt, arra gondolt, mintha a több tucat madár talán valamit üzeni akart volna, valami különös nyelven, amit a csapat röptével közöl, mintha egyetlen test lett volna a repülő raj, valamiféle kollektív tudat. Egészen megbabonázta. Nem tudta levenni szemét a jelenségről.

A bakter, mikor látta, mi készülődik a távolban, kirohant a sínek közé és ugrálva, két kézzel kalimpálva próbált jelezni az érzékeny fiúnak. Miután látta, hogy az nem vesz róla tudomást, ökölbe rándult mindkét keze a tehetetlen dühtől. Odarohant a szomszéd peronra érkező kalauzhoz, kikapta kezéből a sípot, majd őrült sípolásba kezdett, levette kabátját és azt a levegőben lengetve próbált jelezni. – Nézz már ide, te kurva kölyök! – ordította már könnyes szemmel, dagadó nyaki erekkel. Hiába. Még látta, ahogy a mozdony fellöki a fiút, de nem félre, hanem a sínekre, aztán eltűnik a szerelvény alatt. Csak sejteni tudta, mi lett a sorsa. A bakter kétségbeesetten

ordított az égre, egészen állati hangon. A hajnali utasok mind felé néztek: a peronra görnyedő, térdelve átkozódó ötvenes vasutasra. Legtöbben nem érezték meg azonnal, mi történt.

A mozdonyvezető már későn rántotta be a vészféket. Egyebet nem tehetett. Tudta, hogy a néhány méterre előtte a sínen bambuló kölyöknek, ha nem vette időben észre a közeledő tehervonatot, semmi esélye nem maradt. Eszébe jutott az is a fékezés pillanatában, hogy a teljes megálláshoz időre van szüksége a több száz tonnának. Ezek voltak életének leghosszabb másodpercei. Arra gondolt, az ő nyolcvankét kilós testsúlyával is hozzájárult a gázoláshoz és a lassú megálláshoz. Ez a tudat kellemetlen érzéseket keltett benne. Már, ha érvényesek ilyenkor az olyan fogalmak, mint kellemetlen. Inkább a borzalmas, vagy szörnyű, iszonyatos. A pillanatot, mikor tudatosult benne, mi történt, nem tudta szavakkal kifejezni. Sem akkor, sem később. Nagyon rossz érzelmi identitások futottak át rajta. Gyomra összeszorult, tenyere izzadni kezdett, lába remegett, rázta a hideg. Hányingere volt, mintha teste így akarna megszabadulni a már megtörtént, visszafordíthatatlan szörnyűségtől.

Az érzékeny fiú, miközben éppen a második refrént hallgatta a lejátzóból, arra gondolt, milyen jól el lehetett helyezni őt és a lányt ebben a buta slágerben, és még a madarak is mennyire stimmeltek, hogy pont akkor ért a galambraj a feje fölé, mikor a sláger is a madaraknál tartott a dalszövegben. Hogy milyen jó kis véletlen ez, meg kellene mondani a lánynak. Itt van nem mesze, előtte. Ekkor valami erősödő zajt, majd egy lökést érzett hátulról. Mintha saját sorsán löktek volna egyet. Egyáltalán nem volt ijesztő, csak kissé furcsa. Nagyon intenzíven azt érezte: jól van ez így. Bármilyen is történt vele. Éppen a felette elrepülő madarakra nézett. Érezte a madarakat, a reptüket, ahogy egyszerre mozdultak. Érezte, hogy a madarak nem tudják, mi az, hogy rossz. Csak azt: mi a jó. Ez békével töltötte el az érzékeny fiút. Már nem volt furcsa a lökés sem, ami hátulról jött az imént. Egyáltalán nem érezte idegennek vagy rémisztőnek a helyzetet. Az időt sem érezte, valahogy lelassultak a pillanatok. Lelassultak, aztán teljesen megálltak. Ám, mielőtt teljesen megállt volna az utolsó pillanat is, még azt érezte, húzza valami. Húzza a semmi. A semmi, ami jó. A semmi, amiben ott van: minden. Mikor az összeroncsolt, összekuszált testet kiszedték a szerelvény alól, meglepődtek a mentősök. A halott fiú arcán béke volt. Mosolygott halálában.

BOROS OSZKÁR

A Baka István-féle szerepjáték a kánon, a hagyománytörténe és a versnyelv kontextusában

(Csak a szavak, Búcsú barátaimtól)¹

„Ne követeljete a költészettől szigorúan vett tárgyiasságot, anyagszerúséget. [...] Minek mindent ujjaink begyével megtapintani? S főleg, minek azonosítani a szót a tárggyal, amelyet jelöl? Vajon a tárgy a szó gazdája? A szó – Psyché. Az eleven szó nem jelöli a tárgyat, hanem szabadon választja, mintegy lakóhelyéül az egyik-másik tárgyi jelentést, tárgyiságot, drága testet. A tárgy körül a szó úgy lebeg, szabadon, mint a lélek a már elhagyott, de el nem feledett test körül.”²

„Én vagyok a versek szolgája. Nem is cifra, hanem szegény, alázatos szolgája. Úgy érzem, hogy a nyelv az nálam fontosabb. S én azért is hangsúlyozom mindig – azért azt mondom, hogy „én” ugye: valami hiúság bennem is van –, hogy a nyelv az fontos, mert a nyelvet örököltem, az irodalmat örököltem, én örököltem József Attilát, örököltem Dsida Jenőt, örököltem Pilinszky Jánost. Nyilvánvaló, hogy ha valamit leírok, abban benne vannak az elődeim is.”³

„[...] az irodalomnak vannak hagyományai, de nincs hagyományos irodalom, mint ahogy nincs semmiféle hagyományos művészet sem.”⁴

1. A Baka-recepció kétosztatúsága

Köztudomású, számos alkalommal ismételt tény, hogy a Baka István-korpusz kánonbeli pozíciója – s itt elsősorban a lírai életmű befogadás-története említendő – ellentmondásos természetű, vagyis egyszerre,

egymásból következően jellemzi az ingatagság/korszerűtlenség, illetve a maradandóság/progresszió fogalomkettőse.⁵ Habár a jelenség okát Szilágyi Márton már 1993-ban pontosan meghatározta,⁶ máig sem állítható megnyugtatóan, hogy az életművet övező recepcióesztétikai anomáliák tompultak volna.⁷ A Baka István köré felépülő kritikai diskurzust ugyanis átszővi az esztétizáló interpretatív stratégia erkölcsi, politikai, társadalmi értékeket védelmező, a lírai megnyilatkozást képviselőként, tanúságtételként értelmező beszédmódja,⁸ amely a saját kritikai attitűdjének ellenálló poétikai fejleményekről alig vesz tudomást:

Noha a formakultúra, a líra története, lehetőségeinek algoritmiája B. I.-nak a kisujjában volt, nem tudni, mi oltalmazta meg a mindeneget leterrorizáló ilyen-olyan, protoposzt, meta, neo-nouveau és transz-avantgarde Boszorkányünnepétől, amelynek Kopár hegyén hovatovább már csak „performanszok” teremnek.⁹

Baka István nem tartozik a nagy újítók vagy éppen a divatot követők közé. Már indulásakor kijelölte azt a kontextust, amelyben értelmezni tudta korát, nemzetét és magát. Első szerepversei, a Petőfi, Vörösmarty, Dózsa György, Liszt Ferenc hagyományát megelevenítő alkotások révén a közösségi érdekű, nemzetéért felelős költők között tarthatjuk számon.¹⁰

Természetesen nem állítom, hogy a Baka-recepció fő tendenciái kizárólag az efféle törekvések mentén rajzolódnak ki, az ellenben mégis szembeötlő, hogy a szekszárdi születésű költőről, próza- és drámaíróról szóló tanulmányoknak, cikkeknek és recenzióknak egyfajta megengedő retorikai irányultság a részét képezte. Eme beszédmód működtetői, amellet, hogy igyekeznek a preconcepciójukba nem illeszkedő karakterjegyeket legitimálni, elsősorban a tárgyalt oeuvre egyneműsítésében érdekeltek,¹¹ miközben – ebből adódóan és némileg paradox módon – korábbi paradigmákba sorolják be azt. Az említett antinómiát különösen eklatánsan viszik színre Németh Zoltán megjegyzései: a szerző Tózsér Árpádhoz képest egyrészt megkésettnek tekinti a Baka-életműben megtapasztalható horizontváltást, másrészt homogenizációs szándéka rejtett hatásának engedve korlátozza is annak átfogó érvényét:

Mind Bakánál, mind Tózsérnél a népiességből építkező, de a létkérdéseket drámai erővel problematizáló, evokatív erejű, az elégia és a rapszódia nyelvét használó, a különféle tragikus-romantikus szerepeket variáló verstípus jelenik meg már az első kötetekben. Ez a váteszi-vallomásos nyelv ad lehetőséget olyan metafizikai tartalmak újraalkotására ebben a mitologikus lírafelfogásban Baka számára, mint szülőföld, haza, Isten, illetve ezeket a metafizikai tartalmakat

vetíti rá a költői lét ontológiájára.¹²

[...]

Míg Tózsér a hatvanas évek végére szakított a vallomásos-patetikus, romantikus-tragizáló versfelfogással, addig Baka István ugyanezt a nyelv- és lírafelfogást a hatvanas évek végétől kezdte a maga számára hasznosítani. És – Tózsértől eltérően – sosem szakított ennek a költészetfelfogásnak a kiindulópontjával [...]. A magyar lírában bekövetkező nyelv- és irodalomszemléleti megújulások és módosulások tehát csak ennek a vallomásos-tragikus versfelfogásnak a kiterjesztéseként, és nem ennek a nyelvnek a kétségbevonásaként értelmezhetőek Baka költészetében.¹³

Mindemellett hiba lenne a jelzett kritikai dichotómiát az összes esetben reflektálatlanul beállítani, hiszen világosan kirajzolódnak azok az általános érvénnyel tett értelmezői megállapítások is, amelyek produktív hozadéka éppen e kettősség *okainak* megjelölésében mérhető le. Nem véletlen, hogy az illetén megállapítások – Bedecs László fentebb már idézett soraival párhuzamosan – nagyrészt a Baka-korpusz felemás kanonizációját felszámolni akaró konferenciakötetben tűnnek fel, s később – amint azt a következő fejezetben bizonyítani igyekszem – a Baka-féle szerepjáték-leírás átértékeléséhez (is) vezetnek.

Baka költészete fontos irodalomtörténeti *határhelyzetben* született meg, abban a határhelyzetben, amelyekben a hagyományos közösségi vagy hagyományos közösségiért perlekedő költészet általános emberi kérdéseket érintő költészeté alakult át [...]. Ez viszont azt jelenti – s feltehetően ez magyarázza a különböző olvasatokat, de nem csak a különböző olvasatokat, hanem Baka költészetének a különböző irányokban való elfogadottságát is –, hogy a versek *több kód szerint olvashatók*, amiből az is következik, hogy az olvasónak kell megtalálnia a legteljesebb, az összetettségüknek leginkább megfelelő olvasatot.¹⁴

[...] a műnek közelében maradván nem tekinthetünk el attól, miszerint az összművészeti alkotás kísérlete, a korai Gesamtkunstwerk esélyeinek latolgatása nem pusztán a szűnőben lévő „bizonyosság” helyreállítására való törekvésként könyvelendő el, hanem olyan törekvésként, mint amely a művészetek „egymást kölcsönösen átvilágító” egységének illúziója helyébe az állítólagos egység szövedék-voltát, barkácsolás révén megteremtett kényszerű egymásra utaltságát hozza színre: *egyszóval azt a fajta hagyományértelmezést, amely a különféle helyekről származó elemek összeférelését követőleg sem rejti el a széttartás motivikus, a központ létesítését szándékoló törekvés ellenében ható indítékait.*¹⁵

2. A szerep(játék)-konceptiók az interpretatív szövegüniverzumban. Baka nyelvi szerep(játék)-felfogása

A Baka-kritika kezdetben egy kifejezetten érvényét veszített esztétika felől ítélte meg a lírai korpust, s ennek a szerep(játék) vonatkozásában három szinte beláthatatlan, az elváráshorizontok dinamikáját majdhogynem megmerevítő következménye lett: mert nemcsak az életmű kanonikus pozíciójának ingadozása (a.), valamint a Baka-poétika látens elmarasztalása (b.) következett belőle, hanem a szerep(játék) költő-szereppel való összemosása is (c.). Hogy érzékelhető legyen, eme attitűd mennyire erős hatást gyakorolt a későbbi interpretatív gyakorlatra, elég Fenyő D. György 2007-ben (!) közreadott cikkéből idézni:

[...] a feltételezett kapcsolat közösség és költő között megszakadt, a szellemi konszenzus megléte nem evidencia. Talán ma még valamennyire sajátja a magyar befogadóknak a szocializmus évtizedeinek ismerete, de egyre kevésbé lesz az. Ebből nem csak az következik, hogy tárgyi magyarázatokat fognak igényelni ezek a versek [...], hanem egy jóval mélyebb probléma is. Az, hogy úgy választ közösségi lírai alanyt a vers, hogy a közösség léte (és a költő kapcsolata vele) nem adott többé.¹⁶

[...]

Egy közösség nevében és egy közösség tagjaként, a többiekért is szót emelő költő szerepe – igen, ez azért vélhetően akkor is átélehető lesz, ha más költői szerepek kerülnek előtérbe, s ha a konkrét közösség és a konkrét költő már a múlté.¹⁷

A fejezet bevezetőjében említett attitűddel szembeni kritikusi distancia magától értetődően generálta a szerep(játék) eltérő koncepcióit, így ezen poétikai összetevő közéletiségként, vallomásként¹⁸ való elgondolásán túl óhatatlanul megjelent annak imitációs,¹⁹ eltávolító,²⁰ illetve autoreferens²¹ játékként történő definiálása is. Saját értelmezői pozícióból nézve fontosabb ennél, hogy a bakai szerep(játék) elismerése viszonylag hamar az egzisztencia felől vált biztosítottá, azaz a személyes lét(ezés) szintjére került;²² igaz, a szerepben néha az élmény szemléletes formában való leképzőeszközét, a biografikus szerző alteregóját látta a kritika.²³ Ha utóbbi fő vonásként Lator Lászlónál meg is maradt, a költő vitathatatlanul fontos észrevételeként említendő, hogy a szerepet a tárgyiassággal, valamint a személyes-személytelen beszédmód váltakozásával hozta kapcsolatba.²⁴ Azok a szerephez kapcsolódó nyelvi eljárásmodok, szövegszervezési tendenciák ugyanis, amelyek látszólag a tárgyiasság és a személytelenség

felé mutatnak, inkább akként értelmezendők, mint amelyek a személy konstruálódásának textusbeli folyamatára, a vers kulturális emlékezetbe történő belépésére, beléptetésére terelik az olvasói figyelmet.²⁵ A szerep(játék) így nemcsak a nyelvi elbizonytalanodással szemben képes hatni, hanem egyúttal a reflexió versbéli aktusának letéteményesévé is válik.²⁶ Másképpen: az önmegértésként aposztrofálódó szerep leválik a biografikus szerzővel való azonosíthatóságáról²⁷ és összhangba kerül eredeti, Baka István által adott leírásával:

Két költői szerep ellenszenves számomra: az egyik a váteszi, mert teljesen talajtalan, a másik a magánköltői, az, amelyik teljesen elvész a partikularitásban. A költő legyen szerény, igyekezzék fontos dolgokat kimondani, de ne higgye azt, hogy népet vezet, de azt se képzelje, hogy banális élettéményei fontosak lehetnek mások számára, különösen, ha stílusa is merő, bár idézőjelbe tett banalitás.²⁸

[...]

Amikor írtam [a *Döblinget*], Széchenyinek éreztem magam, de mindig annak képelem magam, akiről írok. Ha a történelmi alak világába belehelyezkedem, akkor tudom a legjobban kifejezni magam. Nem véletlen, hogy történelmi alakokról szóló verset – csak egyes szám első személyben írok. Mert nem őt, hanem rajta keresztül magamat próbálok megfogalmazni. *Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl.*²⁹

Mindehhez csupán annyiteendő hozzá, hogy a bakai gondolatrendszerben a fenti önmegfogalmazás kizárólag nyelvben tétéleződött, hovatovább a világ megértésével és a transzcendenssel érintkezett:

Ahogy más ember az Isten-magyarázatokkal értelmet lel maga körül, úgy én a nyelv által ismerem föl a világ értelmét.³⁰

[...]

Én is várok egy transzcendens élményre, de még sohasem éltem át. *Illetve csak akkor, amikor ezt a nyelv adta nekem. Az, amit olvastam vagy írtam.*³¹

Természetesen valamiféle istenélményről, szakrális tapasztalatról csak annyiban beszélhetünk, amennyiben azt a szerző ricceuri értelemben való (nyelvi) megtörténeése felől identifikáljuk. Ennek motivációja azért is lehet indokolt, mert egy rejtett, a recepcióban nem tárgyalt poétikai kapcsolatra hívja fel a figyelmünket.

3. A weöresi szerep(játék) a kritikai korpuszban és a Weöres-gondolatrendszerben

Bára Weöres-féle lírai dikcióra a kezdetektől fogva jellemző a szerepjátszó hajlam, s irodalomtörténet-írásunk a szóban forgó korpusz eme centrális markerének leírását tekintve jelentősnek mondható eredményekkel büszkélkedhet, mégsem állítható, hogy a fent említett problémára minden esetben sikerült körültekintő válaszokat adni.³² Az 1970-es évek végén nyolcvanas évek elején megjelent ma már klasszikusnak számító monográfiák mindegyikében találunk a kérdésre való utalást,³³ vagyis a probléma tudatosítása kortársi interpretatív szituációban megtörtént, s cseppet sem meglepő módon éppen egy a szerepjátékot végsőkéig vivő szöveg, a *Psyché* kiadásához kapcsolódott: az *Egy hajdani költőné írásai* alcímmel megjelent textus elementáris erővel vetette fel a Weöres-életműjéről természetű beágyazottságát, így azt szinte senki sem hagyhatta figyelmen kívül. A válaszok ennek megfelelően – akár egyetlen dolgozaton belül is – a biográfiai,³⁴ alkotáslélektani³⁵ észrevételektől egészen a egzisztenciálfilozófiai, szubjektumelméleti³⁶ megfontolásokig íveltek, miközben alig-alig lelhető fel a szerepjáték költői koncepciójával számot vető kritikai megnyilatkozás. Holott Weöres határozottan háritani igyekezett minden olyan teoretikus elképzelést, amely a költészet, tágabb értelemben az irodalom autonóm nyelvétől idegen, külsődleges elgondolásokon alapult:

– Beszéltél vagy nyilatkoztál egyszer arról, hogy a költő – te! – gyakran maszkok mögé bújsz. Miért?

– Mert a... nem is annyira maszkról van itten szó, inkább olyan tényezőkről, amik valamit kiemelnek, és valamit háttérbe szorítanak. *Más-más arányban, más-más keverésben tudja az ember a dolgokat átadni azáltal, ha a maga nevében és a saját jelen idejében beszél, vagy pedig másnemű, más korszakbeli személyiségen keresztül szólal meg.* Akkor egészen más tényezők juthatnak érvényre. Itt ez számít, nem az, hogy maszk vagy nem maszk, hanem nyilvánvalóan egy XVIII. századi vagy egy XV. századi környezetben és eszmevilágban, vagy – mint a *Teomachiával* kapcsolatban szó volt róla – egy ókori, antik, klasszikus eszmevilágon át másképp nyilatkoznak a dolgok.

– Miért van erre szükséged? Miért jó ez neked?

– Ez nekem nem jó, és nem is okvetlenül szükséges, hanem ez is egyfajta lehetőség. *Kírja az ember magát, egyetlen lehetőségen belül,* és akkor más koordináta rendszert kell találni, amin keresztül újra meg tud szólalni.

– De ezekben a más-más koordináta-rendszerekben is rendszerint ugyanarról folyik a szó. Amiről Náreki Gergely beszél vagy Lónyay

Erzsébet, a Psyché, az érintkezik azzal, amikről – mondjuk – a *Mahruh* veszése beszél, amit a *Magyar etűdök*ben olvashat az ember. És így tovább.

- Minden érintkezik mindennel, de mégis más.
- Igen, de csak akkor érintkezik, hogyha ennek az egésznek van egy közös összefüggő erőtere. Na most: ez kicsoda? Ha nem a személyiség?
- Nem a személyiség: *ez maga az emberi kultúra [...]*.³⁷

Az elhangzottakból következik, hogy Weöres a megnyilatkozást (ez esetben a beszédet és a megszólalást), valamint az írást elsősorban nem mint az adott társadalmi réteghez tartozó szó lenyomatát (szociális szó, Bahtyin),³⁸ a szerepjátékot nem mint a személyiség jellembeli megsokszorozódását gondolta el. A szerep (itt maszk) nyelvi természete, amelyen belül adott szemantikai potenciál a jelentésképzésben kiteljesedhet az előbbieknél sokkal fontosabb volt számára. Nyelv, beszéd, írásaktus, szemantika és kulturális emlékezet a weöresi gondolatrendszerben a legszorosabban összefügg, s mindennek mélyreható következményei vannak a megszólaló státusát illetően is:

- Az átváltozás lehetősége és vágya mindig jelen van a költészetekben. Ez a része egy világról alkotott képnek?
- Minden költészet és minden erő a folytonos átváltozásokon alapszik. Nálam ez éppen így megvan. Az ember transzfigurációkba, metamorfózisokba kényszerül. Minden mű átváltozás... Óriási ennek a jelentősége. Az én költészetemben nem nagyobb, mint bárkiében. Végeredményében a metamorfózis, hogy egészen primitivizáljak, az, hogy *nem írhatunk csupa A betűt. Mihelyt B-t is írunk, rögtön egy átváltozás is történt. Az átváltozás a magam életében és művében egészen szükségszerű és egyszerű.*³⁹

Mindezek alapján produktívnak mutatkozhat azon felvetés, mely szerint a szerepjáték és a szerző ricœuri értelemben vett nyelvi megtörténése Weöres poétikai rendszerében – csakúgy, mint Bakánál – korrelál. Talán innen magyarázható, miért mutatkozik reflektálandóként majd minden egzisztenciálfilozófiai megalapozottságú dolgozatban a weöresi alakváltás fogalma. Mindenesetre az eddig mondottakat támasztja alá az eredetileg az első *Psyché*-ciklushoz tartozó – a legfrissebb kiadásban a függelékben helyet kapott – utószó is:

A magyar irodalomban talán szokatlan, hogy valaki az énjének egy megvalósíthatatlan részét egy másik személlyé sűrítse, olykor más korszakba is. A világirodalomban sok példa van erre: Pessoa négy fő- és mellék-énje, Chatterton középkorba visszavetített versei,

nálunk pedig Thaly kuruc nosztalgiája. Ez a „pót-én-kivetítés” *alkalmat ad más temperamentum és más stílus használatára, a szókincs és mondatformálás más módjára: vagyis nyelvi és szellemi felfrissülésre.* A kis versciklusban női szív van, mely azonban *nem találhat életlehetőséget* egy férfi életében, *csak áttételesen, a versben.*⁴⁰

Vagyis a nyelv, azon túl, hogy – világlátásának, hagyományának köszönhetően – lehetővé teszi adott episztémé összetevőinek más és más kifejezési módját, a költőien lakozás⁴¹ ontológiai eseménnyel bíró természetét is magában rejt. Az általam korábban említett relációrendszerbe így olyan fogalom lép be, amely a lírai (irodalmi) diskurzus egyik differentia specificájaként gondolható el.

4. A nyelvi szkepszisztól a szó-imádságig: *Csak a szavak*

A nyelv önazonosság-konstruáló volta mind a Baka-, mind a Weöres-poétika szerves része.⁴² Az említetteken túl a versnyelvben megnyilvánuló egyszeri szemantika – amint láttuk – mindkettőjüknél szervesen összefügg a szereppel mint nyelvi potenciállal. Mielőtt eme összefüggésrendszer interpretatív tárgyalására rátérnék, szükségesnek tartom egy rövid kitérő segítségével megvilágítani, miként vesz részt a jelentésképzésben nyelv és ritmus dinamikus egymásra hatása. Utóbbi kérdésfeltevés megválaszolása véleményem szerint azért megkerülhetetlen, mert olyan líranyelvi működésmódra irányítja az elemző figyelmet, amely a Baka-féle szerepversekben, így a Pehotnij-ciklusban is hatványozottan jelen van.

Baka költészetének referenciális rétegében átütő erővel érhető tetten az Istent vádló, a transzcendencia érvényességét megkérdőjelező megszólalásmód.⁴³ Az eme karakterjegyek megfelelő lírai kompozíciók tematikus értelmezői keretben – s Baka nem verses megnyilatkozásaival összhangban⁴⁴ – könnyen válnak pusztán a primer jelentés felől olvasottá, illetve a taxonomikus attitűdből eredően éppoly könnyen vezetődnek vissza az „istenes versek” alrendszerébe. Varga Magdolna szerint például ide tartozik a *Csak a szavak* című Baka-vers is,

A *Gecsemáné*, a *Zsoltár* és a *Csak a szavak* című alkotásainak írásjel nélküli, már-már rapszodikus áradásai feleselések Istennel, de nem az *Ószövetség* prófétáinak, pátriárkáinak és királyainak modorában, hanem a 20. század profán hangján, a szerző ateizmusát is „beledolgozva”.⁴⁵

holott a szóban forgó költemény ritmikus és versnyelvi szerveződése – úgy tűnik – ellene hat az ateizmusból kiinduló interpretációnak, vagy legalábbis a *Csak a szavak* eltérő értelmezését teszi lehetővé.

Baka István
*Csak a szavak*⁴⁶

U U|U - | - - | U - | -
Csak a szavak már nem maradt más
U U|U - | U U|U -
csak a szavak csak a szavak
U-| U-| U-| U -
a tó szavában úszom én
U U|- -| - U|UU|-
hol a hínár mondata tapad

- -|U-| U-| U-|U
testemre és a mélybe húzna
U -|U U| - -|U -
de hát az is csak szó a mély
U -| U -|U -|U-| -
nevezz meg és a név a szó majd
U U|U -|U-|U -
kiszabadulva partot ér

U U|U - | - - | U - | -
csak a szavak már nem maradt más
- -|-U U -| U -
nem táplál a kenyér s a bor
- -|U - |U -| U-|-
lélek vagyok ki test-koloncát
- -|U -|- -|U U
hurcolva folyton megbotol

U -|U -|U-|U-|U
a semmi és a lét közötti
U -| - -|UU|U -
küszöbben bár ez a küszöb
- U U -| U -|U-|-
szó maga is csak és riadtan
- -|UU| U -| U -
tévelygek a szavak között

- -|U -|U -|U -
 jó volna lenni még talán
 U U| -U| - U| - U| -
 de mit is tegyek ha nem lehet
 U- | - -|U -|U -|U
 a szótáradba írj be s néha
 U - |U -|U -|U -
 lapozz föl engem és leszek

Ha megvizsgáljuk, melyik az a közvetlenül jelentésszerű elem, amelyik a legtöbbször feltűnik a vers textusában, akkor főképpen a *szó* lexéma, s annak alakváltozatai említendőek (*szavak, szavak, szavak, szavában, szó, szó, szavak, szó, szavak, szótáradba*). Feltűnő azonban, hogy a szöveg ritmikai organizációja meglepő következetességet mutat. A Baka-vers ötödféles és négyes jambusok rendkívül szabályos váltakozására épül, amelyek szerkezeti szinten (a verslábakat szótagszámra átfordítva) a következő módon írhatók le: 1. szakasz: 9, 8, 8, 9; 2-4. szakasz: 9, 8, 9, 8; 5. szakasz: 8, 9, 9, 8. A *Csak a szavak* tehát három nagy strukturális blokkra osztható: a homogén felépítésű középrész (2-4. vszk.) a felütés és az utolsó szakasz közrefogja, miközben az is megfigyelhető, hogy a kezdő négy sor ötödféles jambusai a versvégen szakaszközépre húzódnak, sőt, részben lejtésváltáson esnek át (18. sor), vagyis a Baka-vers nem rendelkezik klasszikus kerettel:

1. vszk.
 U U|U - | - - | U - | -
 U U|U - | U U|U -
 U- | U - | U- | U -
 U U| - - | - U|U U| -

5. vszk.
 - - | U - | U - | U -
 U U| - U | - U | - U | -
 U- | - - | U - | U - | U
 U - | U - | U - | U -

A forma dezautomatizációja, olvasói elváráshorizontot felforgató természete tehát mintegy anticipálja a szó státusának téma szintjén bekövetkező megváltozását [hiábavalóság → jövőre irányultság (leszek)],⁴⁷ azaz a forma a köznyelvi fordulatként értékelhető megnyilatkozás hangsúlyozottságáról (Csak szavak!) és a markánsan jelen lévő nyelvi szkepszisről a szó nyitottsághoz kötöttségére irányítja a figyelmünket.

Csak a szavak már nem maradt más
 csak a szavak csak a szavak

[...]

a szótárdba írj be s néha
lapozz föl engem és leszek⁴⁸

A leírt pozícióváltásnak egyébiránt időmértékes jelölője is van: a végig jambikus lejtésű textusból ugyanis kiemelkednek azok a sorok, amelyek nem tartalmaznak helyettesítő lábakat, s ezekben, vagy az ezekkel grammatikailag szorosan összefüggőkben a szó átértékelődésének folyamata zajlik.

U-| U-| U-| U -
a tó szavában úszom én
U U|- -| - U|UU|-
hol a hínár mondata tapad

U -| U -|U -|U-| -
nevezz meg és a név a szó majd
U U|U -|U -|U -
kiszabadulva partot ér

U -|U -|U-|U-|U
a semmi és a lét közötti
U -| - -|UU|U -
küszöbben bár ez a küszöb
- U U -
szó maga is

U-|- -|U-|U -|U
a szótárdba írj be s néha
U -|U-|U -|U -
lapozz föl engem és leszek⁴⁹

A kezdetben mélybe húzó szóból a szövegben előre haladva az elkövetkezendő időkbe való beíródás feltételrendszerét egyedül létesíteni képes eszköz válik, amelynek révén ráadásul a passzív egzisztálás (lenni) keletkezőben lévőbe (leszek) fordul. Az illetén természetű szó pedig a semmi és a lét közötti mediátorként (itt: küszöb) a keresztényi (jézusi) szakralitás helyére áll (a.) és a bűnt (botlást) is annullálja (b.).

(a.)
csak a szavak már nem maradt más
nem táplál a kenyér s a bor
lélek vagyok ki test-koloncát
hurcolva folyton megboto⁵⁰

(b.)
 a szótáradba írj be s néha
 lapozz föl engem és leszek

A szó ezzel visszakerül eredeti jelentésébe ('felkiáltás, ima'⁵¹), s választ ad a Mit tegyek?- kérdésre is. Habár a biografikus értelemben vett létezés lehetetlen („jól volna lenni még talán / de mit is tegyek ha nem lehet”⁵²), az olvasói (kulturális) emlékezet (én → te) az öröklét forrásaként képzelhető el, olyan entitásként, amelynek tulajdonképpen evangéliumi funkciója van.⁵³

5. Nyelv, ritmus, szerep(játék): *Búcsú barátaimtól*

Baka István Pehotnij- és Yorick-versei általánosan elfogadott vélemény szerint olyan lírai megnyilatkozások, amelyekben a szerep(játék) magas esztétikai nívón mutatkozik meg. A kritikai diskurzus eme magas esztétikai értéket egyrészt a szerep(játék) mibenlétére való rákérdezésből/reflexivitásból, illetve annak önfeltáró annulálódásából,⁵⁴ másrészt a szerzői név szövegbe való anagrammatikus beíródásából eredeztette.⁵⁵ Mindezek a koncepciók természetesen a jelen receptív horizontjából nézve is kifejezetten termékenyként aposztrofálhatók, így tulajdonképpen csak az előző fejezetben már jelzett versnyelvi működés szöveginterpretációban való érvényesítésével és a szerep(játék) mint nyelvi potenciál interpretatív tárgyalásával egészítendő ki.

Baka István
*Búcsú barátaimtól*⁵⁶

U -|U -|- U U -|U -|-
 Yorick Pehotnij fogadott fivérek
 - -|- -|U -| - -|U -|U
 Most elballagtok egymást támogatva
 U -| --| --|U -|U -|U
 Egyik Helsingőr esti kék kódébe
 - U U -|- -|U -|U -|U
 Másik a pétervári alkonyatba

- U U- | - - | - - | U -
 Mindegy a varjú egy nyelven beszél
 - - | U - | - - | U - | - - | U
 Mindenhol épp csak Dániában raccsol
 U - | - - | - - - | U - | - -
 Oroszthonban meg lágy l-ekkel él
 - - | U - | U - | - - - | U - | -
 Kál kál ha udvarolgat s nem parancsol

U - | U - | - - - | U - | U - | -
 De itt is ott is szép mikor tavasszal
 - - | U - | - - | - - - | U -
 Rosszul kirázott tagként csöppet ejt
 U - | - - | - - - | - - - | U - | -
 Az első jégcsap s nyirkos lesz a hajnal
 - - | U - | - - - | - - - | U -
 S foltként üt át Szentpétervár felett

U U | U - | - - | - - - | - - | U
 Ahol a nép most kolbászért áll sorba
 - - - | U - | - - | - - - | - U
 S még szebb az est Helsingörben mikor
 - U U - | U U | UU | U - | U
 Illatozón kinyit a lacikonyha
 - - | U - | - - - | U - | U -
 Bár jól tudom hogy hasztalan kotor

U - | U - | - - - | U - | U - | -
 Yorick zsebében hat csupán a krajcár
 - U | UU | U - | U - | U -
 S hétbe kerül a sült de tán jutott
 - - | U U | UU | U - | U - | -
 Is volna neki ha Horatiusnál
 U - | U - | - - | - - | U -
 Le nem ragad s ismerné Móriczot

- - | U - | U - | U - I U - | U
 Jó volt-e élni mondd Yorick s Szytepan te
 - U U - | U - | U - | U -
 Vagy legalább is elviselhető
 U - | - - | U - | U - | U - | U
 Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe-
 - U U - | UU | U - | U -
 On titeket befogadott a Nő

– – | – – | U – | U – | U – | U
 Búcsúzom tőletek barátaim ti
 U – | U – | U – | – – | U –
 Kik elfecsegve minden titkomat
 U U | U U | – – | – – | U – | U
 Csak egyet egyet nem mondhattatok ki
 U – | U – | U U | U – | U –
 A legnagyobbat a Titoktalant.

A *Búcsú barátaimtól* szerkezete – a jambikus lejtést szótagszámokkal (is) kifejezve – szintén háromosztatú: az első versszakban kiépülni látszó metrikus rend [(a.) stabil hatodfeles jambus; 11, 11, 11, 11] már a másodikban (b.) ötös és hatodfeles váltakozására módosul (10, 11, 10, 11), hogy aztán a harmadiktól kezdve végig (c.) hatodfeles és ötös soronkénti cserélődése domináljon (11, 10, 11, 10). A versnyelv tehát igen hamar újraképi saját ritmikus formáját, miközben tematikus szinten expressis verbis ki is mondatik, hogy az azonosságot eddig hordozó szerepek tarthatatlanok.⁵⁷

Yorick Pehotnij fogadott fivérek
*Most elballagtok*⁵⁸ egymást támogatva
 Egyik Helsingőr esti kék kódébe
 Másik a pétervári alkonyatba

Ezzel párhuzamosan nemcsak a szerepek és a korlátozott társadalmi lehetőségek kínálta élettérben való létezés rétegeinek következetes megkülönböztetése figyelhető meg (nép, lacikonyha ↔ Sztjepan, Yorick), hanem a szerep szöveghagyományhoz való közeledése is:

[...] nyirkos lesz a hajnal
 S foltként út át Szentpétervár felett

Ahol a nép most kolbászért áll sorba
 S még szebb az est Helsingörben mikor
 Illatozón kinyit a lacikonyha

[...]

Yorick zsebében hat csupán a krajcár
 S hétbe kerül a sült de tán jutott
 Is volna neki ha Horatiusnál
 Le nem ragad s ismerné Móriczot

A nyelvi megnyilatkozásként elgondolható vers textusa és az általa megtámasztott szerep tehát fokozatosan leválik saját szociografikus/

biografikus értelmezői stratégia alapján való olvashatóságáról, s ennek tulajdonnevekkel kifejezett explicit módja mellett metaforikus jele is van: az első szakaszban fellelhető *esti* szóalak ugyanis Kosztolányi *Esti Kornél* című írását idézi, idézheti az olvasói emlékezetbe, azaz az említett *jel* mintegy elővételezi a szerep szöveghagyományként, de facto nyelviként történő interpretálhatóságát. Egyáltalán nem véletlen, hogy a fentiekben részletezett státuscsera a lejtés szerint kiemelt (choriambikus, trochaikus törésű) sorokban zajlik, hiszen a téma szintjén bekövetkező váltás csak új formai-ritmikai keretben lehetséges.

1.
U -|U -|- UU -|U -|-
Yorick Pehotnij fogadott fivérek
- UU -|- -|U -|U -|U
Másik a pétervári alkonyatba
2.
- U U- |- -| - -| U -
Mindegy a varjú egy nyelven beszél
3.
U -|- -| - -| - -|U -|-
Az első jégcsap s nyirkos lesz a hajnal
4.
-U U -|U U|UU|U -|U
Illatozón kinyit a lacikonyha
5.
- U|UU|U - |U -|U -
S hétbe kerül a sült de tán jutott
6.
- U U - |U-|U-|U-
Vagy legalább is elviselhető
- U U -|UU|U -|U -
On titeket befogadott a Nő

A versnyelvi szerveződéshez elválaszthatatlanul hozzátartozó ritmikai jelentésképzés azonban nem áll meg ezen a ponton, hiszen az az egy nyelven való beszélést, vagyis az irodalmi hagyományt egységesként tételező felfogást („Mindegy a varjú egy nyelven beszél”) – choriambikus törés és enjambement révén is jelzetten – a létezővel (ontosz) köti össze.⁵⁹

U -|- -|U -|U -|U -|U
Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe-
- UU -|UU|U -|U -
On titeket befogadott a Nő

A *panteon* szó eredeti jelentései ennek folyamányaként kiíródnak a versből (1. 'az összes istennek emelt templom az ókori görögöknél és rómaiaknál', 2. 'kiemelkedő személyiségek tiszteletére emelt emléképítmény', 3. 'nemzeti emlékhely, temetőben nemzeti nagyságok sírhelyeinek területe'⁶⁰), s helyükre a szerepen keresztül megnyilatkozó alany önazonossága, azaz a szerző megtörténeése kerül: „Vigasztaljon [téged! → önmegszólítás], ha nem fogad be Panthe- / On.⁶¹ A kérdéses szó tehát a ritmus és a forma dianamizmusától hajtva addig nem használt jelentéssel, jelentőséggel töltődik fel, ám ez a téma szintjén már kimondhatatlan, s csak a szöveginterpretációban létezik:⁶²

Búcsúzom tőletek barátaim ti
Kik elfecsegve minden titkomat
Csak egyet egyet nem mondhattatok ki
A legnagyobbat a Titoktalant.

Az önmegszólító vers társadalmi-egzisztenciálfilozófiai (Németh G. Béla) és dialogikus (Kulcsár-Szabó Zoltán) koncepciója tehát kiegészítendő a versnyelv ritmikai potenciálja felőli olvasattal. Mert abban nem csak olyan működésmódra ismerhetni, amely az önazonosság megteremtésével párhuzamosan átírja a szójelentést, hanem olyanra is, amely egy ki nem mondott, de létező poétikai kapcsolatra irányítja a figyelmünket. Bár a Baka-Weöres párhuzamot sokan felvetették,⁶³ kettejük hasonló szerep(játék) és a versnyelv-felfogása részletezően még nem kutatott.

Jegyzetek

¹ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

² Oszip MANDELSTAM, *Árnyak tánca. Esztétikai írások*, vál., szerk. és az utószót írta ERDŐDI Gábor, Széphalom, Budapest, 1992, 8–9.

³ BAKA István *Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, a szöveget gondozta és az utószót írta BOMBITZ Attila, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006, 271–272.

⁴ VAS István, *Hagyomány és újítás. Pen-kerekasztal = Uő., Körül-belül*, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 202.

⁵ Vö. „Baka István jó évtizede a magyar költészet élvonalába tartozik. Ő maga *Döbling* című kötetétől számítva pályája fordulatát, a kritika valamivel később vette észre ezt az emelkedést, de mára szinte teljes az összhang; a legkülönbözőbb irányú

kritika egyaránt jelentős költőnek tartja.” LENGYEL András, „Az apokalipszis realizmus”. *Baka István új kötetéről = Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete, vál., szerk., összeáll. FÜZI László, Nap, Budapest, 2000, 194. Továbbá: „Ha van jól válogatott versgyűjtemény, amely megszégyeníti a kritikát figyelme kihagyásáért, akkor Baka István Szépirodalminál megjelent kötete minden bizonnyal ilyen. Mert arra mutat, s igen határozottan, amit ha észleltünk, se ismertünk el, hogy jelentős költővel van dolgunk. S nem mentség, hogy lassan, rejtve növvő életműről van szó, hogy a benne munkáló hagyományos, nemzeti elkötelezettségű, ha úgy tetszik: küldetéses költészettípus sajátosságai e líra igazi természetét illetően könnyen félrevezethetnek [...]”. (Varga Lajos Márton) [...] „Zárt, nálunk meglehetősen szokatlan líra ez, talán ez a kifejezésforma is hozzájárul, hogy sokáig homályban növekedett, s a kritika, ahogy mondod, nem figyelt rá kellően, vagy nem tudott vele mit kezdeni.” (Lator László) LATOR László – VARGA Lajos Márton, *Passió labirintusában. Baka István: Égtájak célkeresztjén*, Jelenkor, 1991/6., 571.*

⁶ „[Lator László] valóban jellemző fogadtatástörténeti zavarra világított rá rendkívül élesen. Tudniillik arra, hogy Baka nem került bele olyan, nemzedéki vagy világszemléleti jegyek alapján megalkotott kritikai névsorolvasásokba, amelyek a magyar kritikai hagyomány újabb fejezetének tanúsága szerint a jelentőség tudatosítását a leginkább elvégzik. Illetve ahová besorolták, annak kevés köze volt Baka lírájának mélyebb rétegeihez [...] [...] Baka Istvánt ugyanis szinte mindmáig és szinte kivétel nélkül [...] a Kilencek költőcsoportjának leszakadó tagjaként kezelték, ami azt is magában foglalta, hogy a népi líra leszármazásának rendszerében értelmezték.” SZILÁGYI Márton, *Baka István jelenései = Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, 187.

⁷ Vö. „Van-e még esély, lehet-e menedék? E problémakör a *Döbling* központi magja. A hat versből álló ciklus/hosszúvers nem a reformert, nem a legnagyobb magyart állítja a fénybe, hanem a *Napló* vívódo, a cselekvéstől elzárt, önnön kétségeivel is küszködő Széchenyijét. Az Ilia Mihálynak ajánlott költeményben Bakának sikerül megmenteni a romantikus vátesz nemzetsorsot formáló szavainak hitelét, és a döblingi karosszékéből üzen a 20. századnak.” ÁRPÁS Károly, *Vízmezőben gomolygó éj. Baka István: Égtájak célkeresztjén = ÁRPÁS Károly – VARGA Magdolna, Kettős tükörben. Cikkek, tanulmányok, verselemzések Baka István életművéről*, Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1998, 68.

⁸ Vö. Kulcsár Szabó Ernő Kovács András Ferenc befogadás-történetével kapcsolatos állításaival: „Mindenekelőtt azonban azért tanulságos ez a gyér fogadtatás, mert benne a mai kritikai gondolkodás egyik legjellemzőbb anomáliája kerül a felszínre. Éspedig annak az érzelmi-ideológiakritikai szemléletmódnak a kudarca, amelyik a maga kétosztatú rendszerének tagolatlan fogalmaival (szabadság, kegyelmi állapot, szeretet [...], felelősség, autonómia, igazság, szolidaritás stb.) nemigen tudja szóra bírni ennek a lírai világnak a *poétikai* összetettségét. [...] De ellenállást fejt ki azon értelmező műveletekkel szemben is, amelyek profétai lázzal, hittel és küldetésstudattal védelmezik a modernség utolsó állásait.” KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Poesis memoriae: lírai mnemotechnika és kulturális emlékezet. Kovács András Ferenc pályakezdése = Uő., Szöveg – medialitás – filológia. Költészettörténet és kulturalitás a modernségben*, Akadémiai, Budapest, 2004, 246–247. (Kiem.: K. Sz. E.)

⁹ HATÁR Győző, „Autentikus líra”, Forrás, 1996/5., 93.

¹⁰ NAGY Gábor, „Legyek versedben asszonánc”. *Baka István költészete*, Kossuth

Egyetemi, Debrecen, 2001, 11. Felette jellemző, hogy Nagy Gábor 2001-ben is csak kisebb módosulásokról beszél, miközben azokat posztmodern hatásoknak tulajdonítja.

¹¹ „Mert bár többfélélt tud, hangot, stílust is vált, ha egy időre kiírja a régít (vagy csak eljátszik vele egy darabig, hogy mást is tud), *mindig ugyanazt csinálja*: az érzéki világ borzalmaival és gyönyöreivel, olykor borzadályos gyönyöreivel adja elő a gravitációnak fűgét mutató balettfigurákkal.” PÖR Judit, *Szárnyaló kétségbeesés. Impressziók Baka István verseskötetéről*, Holmi, 1993/5., 733. Lásd még: „*Egyetlen élmény megszállottja*. Világos, hogy [Baka István] számára – már az öt letipró betegség elhatalmasodása előtt is – a Teremtő közönye, nagyvonalú és már-már derűs ember-pusztítása elleni lázadás volt a gondolkodását meghatározó alapélmény. Annak felismerése, hogy nincsen külső menedék. Mindnyájan egy kozmikus sakkjátszma figurái vagyunk, s nem tudható, milyen minőségű és milyen színű bábok, ahogy még az sem sejtethető, ki és milyen szándékkal irányítja ezt a félőrült és véget nem érő játszadózást.” SZEPESI Attila, *A cella*, Tiszatáj, 1996/9., 25. (Kiemelések tőlem: B. O.)

¹² NÉMETH Zoltán, *Párhuzamos líratörténetek. Baka István és Tózsér Árpád költészetének összehasonlító vizsgálata = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, szerk. BOMBITZ Attila, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006, 113.

¹³ *Uo.*, 115. Az elmozdulást sokkal pontosabban érzékeli Bedecs László. Vö. „Baka sokáig meg sem kísérelti átlépni a hagyományos költőiség határait, nem enged a depoetizáló tendenciáknak, a vers létmódjára és lehetőségeire rákérdező poétikáknak, a neoavantgárd törekvéseiből pedig még ötleteket sem vesz át.” BEDECS László, *Lecserélt nyelv. Baka István 1970/1990 = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, 16. Máshol: „[A kritika] a Pehotnij-versekben és a *November angyalához* szövegeiben olyasmit fedezett fel, amit a korábbi versek nem tudtak nyújtani. Ez pedig, ha konkrétan nem is mondta ki senki, nem volt más, mint a közvetlenebb, az ünnepitől egyre távolodó nyelvhasználat, az árnyaltabb és nyitottabb intertextuális játéktér, és a szereplehetőségekre való rákérdezés, a szerep funkciójának versen belüli problematizálása.” *Uo.*, 14. A tanulmány szerzője később pontosan meg is határozza, miben ragadható meg az elmozdulás természete: véleménye szerint Baka a neoavantgárd nyomán beemelte lírájába a trágár, erotikus tematikát, miközben korábbi verseivel szemben „egy automatizmusokba hajló, már-már anakronisztikus nyelvet váltott fel egy nyitott és épp az intertextusok felismerhetőségének bizonytalansága miatt instabil nyelvvel [...]”. *Uo.*, 17.

¹⁴ FÜZI László, *Határhelyzetben. Tűnődések Baka István költészetéről = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, 37. [Az első kiemelés a szerzőtől (F. L.), a második tőlem: B. O.]

¹⁵ FRIED István, *Baka István művei tágabb kontextusban = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, 39. (Kiemelés tőlem: B. O.)

¹⁶ FENYŐ D. György, „A század sötétlő sírja”. *Egy vers Baka István Pehotnij-ciklusából: Társbérleti éj = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, 168.

¹⁷ *Uo.*, 169.

¹⁸ „A szerepversek is a vallomások versek hangvételét erősítik fel: Hány János a búcsúpoharat emeli [...], az orosz versek is a betegséget erősítik fel [...], s Yorick szókimondása is az Úrral való, a korábbinál erősebb perlekedést szolgálja, FÜZI László, *A költő titkai. Töredék Baka Istvánról = Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, 222.

¹⁹ „A szerepjátszás és a személycserék világossá teszik, hogy a választott ciklusok [*Háborús téli éjszaka, Döbling, Yorick monológjai*] imitációs játékoknak tekinthetők.” ÁRPÁS – VARGA, *I. m.*, 114.

²⁰ „Nincs szerényebb költő Bakánál, szemérmességében minduntalan elbújik valaki mögé, persze csak a játék, a néha vérfagyalaló játék kedvéért is – könnyű neki, tudjuk fordításaiból is, hogy milyen könnyedén táncol a más cipőjében, de a maga lábával [...]. Sőt. Nemcsak más mögé bújik, hanem maga mögé is. A maga közéleti-politikai közérzetének vagy éppen nagyon általános emberállapotának eltávolító rétegei mögé.” PÖR, *I. m.*, 734.

²¹ „A modernitásra jellemző ellentét a költői én állítása és a világ tapasztalhatóságának kétségbevonása, illetve az ezt kifejező versvilág esztétizáló hangsúlyozása itt új megvilágításba kerül. A költői én nem azonosul ezzel a világgal, hanem épp távolságát, függetlenségét fogalmazza újra: váltakozó szerepekben, az alkotás és a költői világ önreflexiójában, a költői hagyományhoz való viszonyában, vagy az önállósuló nyelvi világgal szembeni kiszolgáltatottságában.” PAPP Ágnes Klára, *Szépség és harmónia hermeneutikája. Baka István Tájékpohár című kötetéről = Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, 276.

²² Füzi László szerint a szerepjáték tekintetében is paradigmaugrás konstatálható, hiszen Baka a történelmi szerepversektől az egzisztenciális szerepversek felé fordult. Füzi László, *Határhelyzetben. Tűnődések Baka István költészetéről = „Égtajak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről*, 33.

²³ „A szerepversekhez mindig is vonzódo lírikus egy kvázi-szerepversciklusban [*A Szytepan Pehotnij versesfüzetében*] rendkívül személyes vonzódoásokat fejezett ki. Egyrészt azt, hogy a szerepek mindig is vele azonosak (ezt persze a figyelmes olvasó korábban is észrevehette már), másrészt pedig orosz költőként való megmutatkozásában egész életművének egyik alapélményét tette láthatóvá.” SZILÁGYI, *I. m.*, 193. Lásd még: „Baka István mai költészete már ilyen, egzisztenciális súlyú költészet. Versei ugyan változatlanul különféle szerepekben megnyilvánuló költőt mutatnak; mindazt, ami foglalkoztatja, csak mások – irodalmi, kulturális szereplők – életébe belehelyezkedve, egy fiktív világ elemeiként mondja el. [...] Szereplőre tehát az övé, jöhet tudjuk, valamennyi szerep ő maga. De ez a különféle szerepekben való megszólalás nem annyira rejtőzködés, mint – »új« tapasztalatok bevonása révén – gazdagodás. Megjeleníthető életanyaga bővül a közelített szerepek kibontása során, s önmagát tudja bennük jobban megmutatni.” LENGYEL, *I. m.*, 195.

²⁴ LATOR László, *Baka István égtájai. Baka István: Égtajak célkeresztjén = Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete*, 168–173.

²⁵ SZÖKE Katalin, *A költő és a műfordító szerepcseréje. Baka István költészetének orosz kulturális kódja*, Forrás, 1996/5., 65–69.

²⁶ „Ugyanakkor azok, akik korábban sem a nemzet megváltójának szerepében igyekeztek érdemeket szerezni, hanem a nyelvbe fogóztatva eljutni önmagukhoz, a nyelvjáték segítségével vagy a múlt nyelvi átélésével, tematizálásával, hagyományértelmezéssel, a hajdani gesztusok elvetése árán is megkísérelték, hogy a lírai én megszólalásának még lehetséges változatait próbálgassák. Akár úgy, hogy a verset az értekezés és szinte fogalmi értelmezés felé közelítették, akár úgy, hogy megkeresték azt a magyar vagy világirodalmi alteregót, aki nem énmegosztottságát panasolja, hanem a reflexió és a tematizálás, a szövegköziség erejével megjelenített dialogikus forma és a gondolat kaland álcájában megjelenő

(és a vallomáslíra retorizáltsága ellenében működő), valamint a hagyományosan értett költőiség külsődleges eszközeiről lemondó magatartás leírásával, tanúságtételével példázza a szubjektum és objektum, az én és a világ, a nyelvi kísérlet és a nyelvi elbizonytalanodás közti szakadék áthidalhatóságát.” FRIED István, *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1999, 25. Vö. még: „Baka István költői világának mindig két domináns érték áll a középpontjában: az irodalom és a személyiség [...]”. Jurij GUSZEV, *Baka István: Sztjepan Pehotnij testamentuma*, Tiszatáj, 1996/9., 116.

²⁷ „– Milyen viszonyban van költői éned magánemberi egyéniségeddel?

– Verseim lírai hőse nem azonos, nem is lehet azonos »magánemberi« lényemmel. Verset csak akkor tudok írni, ha sikerül levetkezniem azt a bizonytalanságot, esendőséget, ami általában jellemez. Élményeim azért is csak többszörös áttétellel kerülnek be a versekbe, mert nem szeretem kiadni magam. Ne rám, hanem önmagára ismerjen az, aki olvas.” „Közösségekre vágyakozom”. *Beszélgetőtárs: Görömbei András = BAKA István Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, 233.

²⁸ „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl”. *Beszélgetőtárs: Vecsernyés Imre = BAKA István Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, 240.

²⁹ *Uo.*, 242. (Kiemelés tőlem: B. O.)

³⁰ *Nyelv által a világ. Beszélgetőtárs: Balog József = BAKA István Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, 288.

³¹ *Uo.*, 287–288. (Kiem.: B. I.)

³² Nyilvánvaló, hogy a szöveggel való hermeneutikai értelemben vett dialógus eleve kizárja az interpretatív aktus befejezhetőségét, hiszen az jelenlegi olvasói pozíciónk végtelen lehetőségeit puszta rekonstrukcióvá fokozná. Gadamer az appellatív természetű olvasás realizálásának legfőbb feltételeként éppen ennek tudomásul vételét jelöli meg: „Die erste Feststellung, die man [...] machen muss, ist, dass Verstehen als hermeneutische Aufgabe stets schon eine Dimension der Reflexion einschließt. Verstehen ist keine bloße Reproduktion einer Erkenntnis, d. h. nicht ein bloßer wiederholter Vollzug derselben, sondern ist sich der Wiederholtheit ihres Vollzuges selber bewusst.” Hans Georg GADAMER, *Zur Problematik des Selbstverständnisses. Ein Hermeneutischer Beitrag zur Frage der ›Entmythologisierung‹* = H. G. G., *Wahrheit und Methode. Ergänzungen, Register*, hrsg. von J. C. B. MOHR (Paul Siebeck), Tübingen, 1993, 121.

³³ Itt most csak az egyik legjellemzőbbet idézem: „A más hangján megszólalás, a személyiség háttérben hagyását célzó törekvés közismert jellemzője az *induló* Babitsnak: ez lett Weöresnél nagyjából *állandó* tényezővé.” TAMÁS Attila, *Weöres Sándor*, Akadémiai, Budapest, 1978, 31. (Kiem.: T. A.)

³⁴ Vö. „Bonyolult és réteges forma bontakozik, nemcsak versek sorakoznak, életrajz körvonalai tűnnek fel, s a kettő jelentésrendszerében találja fel Weöres azt a formát, mely úgy vall rá, hogy mindig másról beszél. Terjedelmével fordított arányú a belezsúfolt világ. *Lónyay Erzsébet életregénye Weöres életének*, költészeti gondolkodásának összefüggő egységű *foglalata*.” BATA Imre, *Weöres Sándor közelében*, Magvető, Budapest, 1979, 300. (Kiemelés tőlem: B. O.)

³⁵ Vö. SOMLYÓ György, *Fiú vagy lány? Megjegyzések W. S. Psychéjéhez*, Új Írás, 1972/8., 101–115.

³⁶ „A lírai hősről van szó. Ha a mű az én tartalmából áll össze, a mű csak úgy lehet egész, ha az én-tartalom – a rész – átváltozik, egységes organizmussá alakul át. A

lírai hős – a mű egyik összetevője – nem egy a priori tételezhető személyiség, nem is a költővel azonos, hanem a költő személyiségének átalakulása azonképp, hogy az én-tartalomból egység, mintegy új személyiség születik. A költő egyénisége így megannyi változatban születik újjá az egyes művekben [...]”. BATA, I. m., 56.

³⁷ *Válaszolni nehezebb. Domokos Mátyás TV-beszélgetése Weöres Sándorral = Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai, összeáll., szerk., s. a. r. DOMOKOS Mátyás, Szépirodalmi, Budapest, 1993, 354. (Kiemelések tőlem: B. O.)*

³⁸ Vö. „A szó megértésekor nem a szó közvetlen tárgyi és expresszív értelme a fontos – ez a szó külső, hazug burka; az a fontos, hogy a beszélő a valóságban mindig valamilyen érdektől hajtva használja fel ezt az értelmet és kifejezőmódot [ekszpresszíja], saját helyzetétől (szakmájától, társadalmi pozíciójától stb.) és konkrét szituációtól függően. Ki és milyen körülmények között beszél: ez az, ami meghatározza a szó valódi értelmét.” Mihail BAHTYIN, *A szó a regényben = Uő., A tett filozófiája, A szó a regényben*, ford. S. HORVÁTH Géza, Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2007, 313.

³⁹ *Weöres Sándor. Bertha Bulcsú beszélgetése a költővel = Egyedül mindenkivel, 151–152. (Kiemelés tőlem: B. O.)*

⁴⁰ WEÖRES Sándor, *Post scriptum = Uő., Psyché. Egy hajdani költőné írásai*, Helikon, Budapest, 2010, 298. (Kiemelések tőlem: B. O.)

⁴¹ Vö. Martin HEIDEGGER, „...költőien lakozik az ember...”, ford. BACSÓ Béla, T-Twins, Budapest, 1994.

⁴² Erről Weöressel kapcsolatban máshol már részletesen írtam. Vö. BOROS Oszkár, *Versnyelv és identitás (Weöres Sándor: Harmadik szimfónia) = Vers – ritmus – szubjektum. Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*, szerk. HORVÁTH Kornélia – SZITÁR Katalin, Kijárat, Budapest, 434–464.

⁴³ Vö. például: „Kényszerzubbony volt már az anyaméh is / s járkálok bár látszólag szabadon / a Mindenség csak túlméretezett / bolondokházi kórterem tudom // döngettem hát a falakat hiába / a mélységből kiálték ám az Isten / csak a lélek légszomja és e szomjon / s más kórtermeken kívül semmi sincsen // átkopogok s ha néha jó erőtlén / morzén a válasz meg sem érthetem / ember vagy angyal küldi-e s fogolytárs / vagy láthatatlan rabtartóm üzen // ó nappalok fehér kendői számat / ki tömte be tivéletek nehogy / kiüvöltsem hogy már a semmi sincsen / s még ez a semmi is fogy egyre fogy” BAKA István, *De profundis = BAKA István Művei. Versek*, a szöveget gondozta és az utószót írta BOMBITZ Attila, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2003, 127. „A szürkület patkánya már előbújt / éles fogakkal feltöri a Nap / dióhéját s farkával félszöpri / a szalmaszál sugarakat // mint ruhásszekrénynek az éjnek / szétnyílnak ajtószármái / vállfán lóg Isten sok megunt palástja / s a Megváltó vérbűzös rongyai // e világ-pincében ahol körülkerítenek / Isten-szemét és Sátánlimlomok / mióta várom már ki szabadít meg / és rémlik olykor ott fönn láb dobog // álmomban mintha elhagyott lakásom / látnám bár nincsen semmi más tudom / patkányok árnyak s néha egy homályos / fénycsík a felhő-pókhálós falon” BAKA István, *Circumderunt. H. G. emlékének = BAKA István Művei. Versek*, 128.

⁴⁴ „Mi közöm a Bibliához? Nem vagyok vallásos, már a szüleim se voltak, a Bibliát először tizenhét éves koromban olvastam (de akkor betűről betűre, egy hétig – betegség címén – az iskolából is elmaradtam, hogy átrághjam magam rajta), akkor még az érdekességét, az olvasmányaim megértéséhez szükséges lexikont látva

benne. Azután kezdtem el gyakrabban olvasgatni – főként az evangéliumokat –, hogy kezdtek felbukkanni motívumai a verseimben. Természetesen a versben szereplő Isten nem a vallás istene, számomra a sorsunkat befolyásoló, irracionálisnak érzett erők jelképe, ezért közönyös vagy gonosz.” „Közösségekre vágyakozom”. *Beszélgetőtárs: Görömbei András = BAKA István Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, 234. Vagy: „A végzet, a természet közönye, az a gonosz részvétlenség, amellyel születésünket és halálunkat fogadja – ezek ennek az Isten-képnek az összetevői. Nálam azért ilyen Isten, mert nem vagyok hívő. De ha hívő lennék, akkor is ilyennek kellene elgondolnom, mert ebből a világból csak ilyen Isten létezésére lehet következtetni.” „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl”. *Beszélgetőtárs: Vecsernyés Imre = BAKA István Művei. Publicisztikák, beszélgetések*, 236.

⁴⁵ VARGA Magdolna, November angyalához. *Baka István versei = ÁRPÁS – VARGA, I. m.*, 263. Nagy Gábor elemzésében a *Csak a szavak* című vers „a költészet profán himnusza”. *NAGY, I. m.*, 207.

⁴⁶ BAKA István, *Csak a szavak = Baka István Művei. Versek*, 327.

⁴⁷ Vö. „Ez az egyetlen ilyen, a nyelv tördelésével eljátszó vers [*Ha minden széthull*], mégis kiemelkedően fontos a Baka-életművön belül – például a szonettekkel szemben, melyek nem tudják a formát kérdésessé tenni.” *BEDECS, I. m.*, 19. Lásd ezzel szemben: „Kritikák, tanulmányok közhelyévé lett a tézis: Baka István a kötött formák költője. Igaz-e vajon e kijelentés, nem szorul-e bizonyításra is, különösen akkor, ha napjainkban sokaknak ez a korszerűtlenség szinonimáját is jelenti esetleg, legalábbis a divatjarmút, régimódi értelemben, holott Baka költészetében éppen az ellenkezőjének lehetünk tanúi: mert bár a fenti kijelentés igaz ugyan, de csak annyiban, amennyiben a hagyomány modernizálását jelenti a formai következetesség [...]”. *SZIGETI Lajos Sándor, „Metaforákkal tele, megjelenik a líra szelleme”. A palackba zárt szonett szabadulása*, Tiszatáj, 1996/9., 107. Továbbá: „[...] a műforma törvényei a költői öntörvényűség kibontakozásának jelentős eszközeivé válnak [...]”. *Uo.*, 108. Vas István a formához való visszatérést irodalomtörténeti kontextusban tárgyalja, magát a formát pedig – hasonlóan Weöreshez (*Harmadik nemzedék*) – jelentésként tételezi: „Aminthogy általában is, be kell vallanom, nekem a formai tudás – ha igazi és eleven, nem pedig pusztá verstanai jótanulóság – önmagában véve is imponál. És ha úgy találom, hogy üres – vagy éppen méltatlan – mondanivaló hordozója, előbb önmagamra gyanakszom: hátha félreértettem: majd kiderül az igazi jelentése. [...] És ha másért nem, azért is hinnék a formában, mert Radnóti, a hajdani avantgardista, saját képtelen, megalázóan újszerű pusztulásának a legtökéletesebb és leghagyományosabb formában tudott fölébe kerülni. A formának nincs ennél magasabb rendeltetése.” *Vas István, A versírásról = Uő., Körül-belül*, 105. Meglátásom szerint érdemes lenne egy Weöres, Vas és Baka formafelfogásának összefüggéseit vizsgáló kutatást elvégezni. Vö. „Arra is fontos felhívni a figyelmet, hogy Baka István költészete még egy szempontból jelent kihívást a dolgok jelenlegi állásával szemben: a költő demonstratív módon, hangsúlyozottan és következetesen tér vissza a szigorú költői formákhoz (manapság a kánonok tagadása, a kísérletezés teljes szabadsága korában az önfegyelem effajta megnyilvánulását eleve kihívásként lehet értelmezni.” *GUSZEV, I. m.*, 116.

⁴⁸ (Kiemelések tőlem: B. O.)

⁴⁹ (Kiemelések tőlem: B. O.)

⁵⁰ A centrális szakaszban nem azonosítható tiszta lejtésű sor!

⁵¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, főszerk. Benkő Loránd, Akadémiai, Budapest, 1976, III., 773.

⁵² A szöveg ezen helye szintén a ritmus által kiemelt: itt található az egyetlen lejtéssértés:

U U|–U|– U| – U|–
de mit is tegyek ha nem lehet

⁵³ Vö. „A *Gecsemáné* szerzője [...] Istent perli ember létére. Csakhogy ne feledkezzünk meg arról, hogy nem egyszerűen emberként, hanem ráadásul költőként teszi ezt, azt is mondhatnám persze, hogy az Evangéliumot átíró olvasóként/költőként, tehát nem a teológiai hermeneutikának az alapképlete szerint [...]”. SZIGETI Lajos Sándor, *(De)formáció és (de)mitologizáció. Baka István angyalainak tündöklése (és bukása?) = Uő., (De)formáció és (de)mitologizáció. Parabolák és metaforák a modernitásban*, Messzelátó, h. n., 2000, 157. Fried István a *Csak a szavak* kapcsán megjegyzi, hogy a halál felől a létre nyitott magatartás a szójelentés feltárásának, a nyelv megszervező-erejének köszönhetően támasztódik meg. FRIED, *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, 125.

⁵⁴ „De ennél most sokkal fontosabb, hogy a versek erre a problémára reflektálnak is, az ezért is fontos Yorick-monológokkal kezdődően. Yorick ugyanis maga is szerepet játszik, hiszen udvari bolond, afféle színész tehát. A haláltematika megjelenése miatt kitüntetett *Fredman szonettjeiből* Fredmanja pedig azért érdekes, mert eredetileg egy fiktív figura, az ő megidézése tehát megkettőzi a problémát. A Pehotnij-versek pedig eleve csak egy kvázi-szerep keretei lehetnek, azaz voltaképp a szerep felszámolásának versei, és pontosan azt mutatják meg, hogy a lírai én és a szerep megkülönböztetése értelmetlen, sőt lehetetlen.” BEDECS, *I. m.*, 18.

⁵⁵ FRIED, *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, 85. Vö. „Van figurának még egy jellemzője, amely talán fontosabb az eddigieknél is: Sztjepan Pehotnij *gyalogos*. Baka. Közlegény. Mint a *Téli út*ban láthattuk, olyan gyalogos, akinek lyukas a csizmája. Szerencsétlen ágrólszakadt, aki a néptribünök, tábornokok világában egyszerű közlegény, baka, alávetett, szolga, a *hatalom megaláztatja* – raskolnyikovi elmével és gondolatokkal.” NAGY, *I. m.*, 183. (Kiem.: N. G.)

⁵⁶ BAKA István, *Búcsú barátaimtól* = Baka István *Művei. Versek*, 348–349.

⁵⁷ Vö. NÉMETH G. Béla, *Az önmegszólító verstípusról = Uő., 11+7 vers. Verselemzések, versértelmezések*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984, 5–70.

⁵⁸ (Kiemelés tőlem: B. O.)

⁵⁹ Innen válik igazán érthetővé, miért olyan fontos Tinyanov megjegyzése, aki a vers alapegységének a verssort, s nem a közlés szintaktikai-grammatikai szerveződését tartotta. Vö. Jurij TINYANOV, *A versnyelv problémája*, ford. SOPRONI András = Uő., *Az irodalmi tény*, vál. KÖNCZÖL Csaba, Gondolat, Budapest, 1981, 135–175. Fried István Baka-könyvében szintén megjegyzi, hogy a soráthajlás megtöri ritmikai és az értelmi egység összhangját. FRIED, *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baka István lírájáról*, 128.

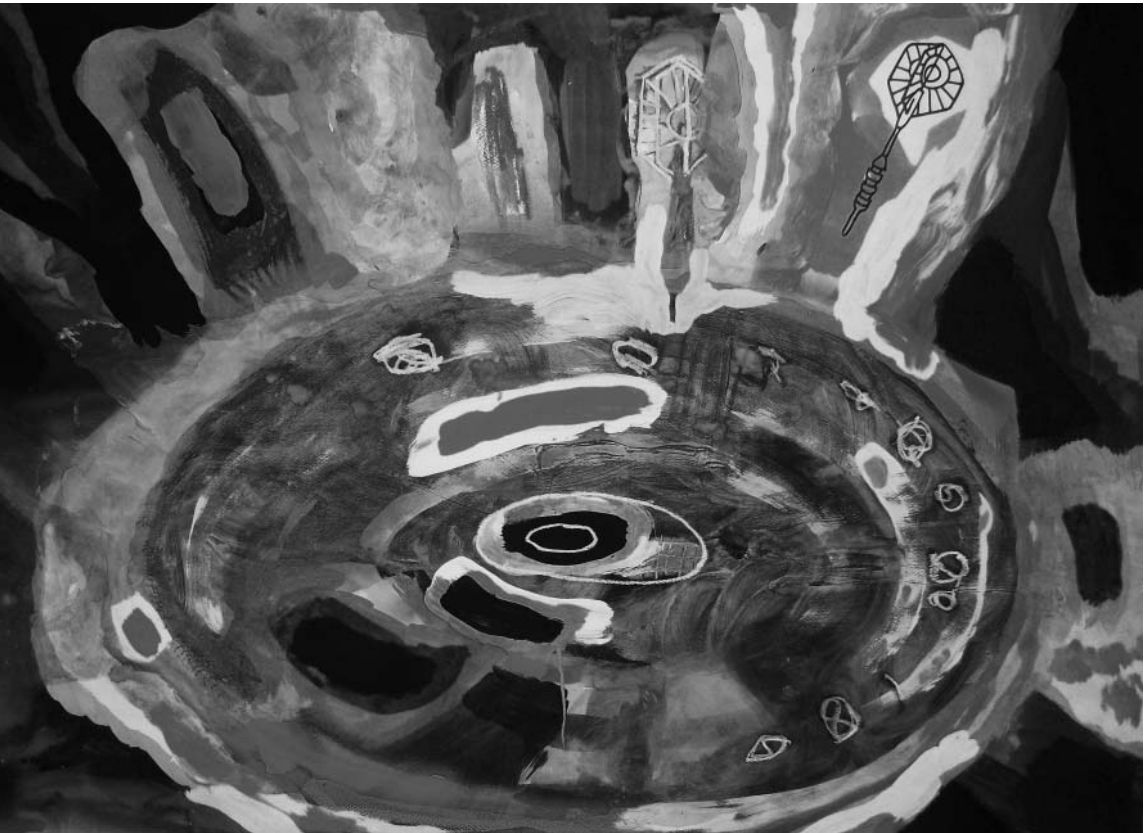
⁶⁰ TOLCSVAI NAGY Gábor, *Idegen szavak szótára*, Osiris, Budapest, 2007, 770.

⁶¹ (Kiemelés tőlem: B. O.)

⁶² KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *A „te” lírai alakzatának kérdéséhez = Uő., Az olvasás*

Lehetőségei, JAK – Kijárat, Budapest, 1997, 41–51.

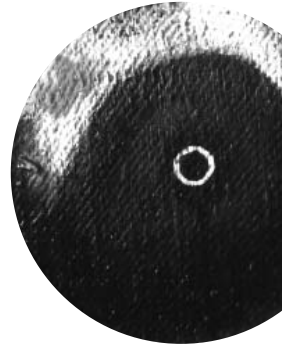
⁶³ Eisemann György a *Pügmalión*, illetve *A kő és az ember összefüggését* hozza fel példának: „Ugy tűnik, a szikla egyedül a hasonló szenvedés előtt tesz vallomást: némaságát, mélységes csöndjének kitörését csak az értheti meg, aki a kőben lakozó fájdalmat magában is fölismeri.” Idézi: FRIED, *Árnyak közt mulandó árny. Tanulmányok Baká István lírájáról*, 134. Nagy Gábor a *Szentpéterváron újra* című verset *A Gigantopolis* felől olvassa. NAGY, I. m., 181. Lásd még: „Az erősen zenei töltésű, többnyire *rapzodikus* menetű darabok nagy száma szembeötlő: ide sorolható a Gustav Mahler *5. szimfóniájának* első tételét idéző *Trauermarsch*; a kései Liszt-zenemű parafrázisa, a *Mefisztó-keringő*, a *Halál-boleró*, a *Farkasok órája* vagy a *Háborús téli éjszaka* is. E verstípus Vörösmartytól eredeztethető, de József Attila vagy épp Weöres Sándor (gondoljunk csak zenei műfajokat imitáló darabjaira) is említhető.” *Uo.*, 81.

Nyitott múzeum

Beszélgetés Shah Gabriellával

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Shah Gabriella, salgótarjáni születésű művészettörténész, a Palócföld folyóirat rendszeres szerzője 2013. december 1-jétől vette át a salgótarjáni Dornyay Béla Múzeum vezetését.

– „Nyitott múzeum” – ezzel a címmel adtad be pályázatodat a salgótarjáni múzeum irányítására. Általános szakmai terved részét képezi az a vezetői vágyad, hogy nyitott legyen a múzeum arra a városra, amelyben működik.

– A múzeum a város szívében helyezkedik el, ezért ennek megfelelően kell működnie: a város kulturális és tudományos vérkeringésének fenntartása az elsődleges feladata. Regionális, országos és nemzetközi kapcsolatai révén aktívan kell gyakorolnia a kulturális, a tudományos és a pedagógiai feladatait. Kiállításai, programjai és kiadványai Salgótarján és Nógrád megye kulturális életének szerves részét kell, hogy képezzék. Nyitottnak kell lennie a formai és az elméleti megújulásra, a salgótarjáni és a nógrádi művészek, a gyűjtők, a város lakói és a városba érkező vendégek felé, szükség van a városi és a megyei kulturális, oktatási intézményekkel összehangolt együttműködésre. Lényeges, hogy a városban és a megyében működő más kulturális és közgyűjteményi intézményeket ne konkurenciaként, hanem partnerként kezelje a múzeum. A Dornyay Béla Múzeum megfelelő irányú változtatások mellett az egyik leghatékonyabban működő kulturális és tudományos központ

szerepét töltheti be. Azt szeretném, ha az intézmény a színvonalas kiállítások, a kutató és a feldolgozó munka révén a „valóság és az elmélet” találkozásának sajátos színtere lenne.

– 2001-től dolgozol a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezetnél, a salgótarjáni múzeumba 2010-ben kerültél. Szakmai, vezetői programod alcímében hangsúlyossá tetted a megújítás igényét. Mi az, ami reformálásra vár abban az intézményben, ahol magad is muzeológusként tevékenykedsz több éve?

– A múzeum szakmai feladatai (a gyűjtés–megőrzés–feldolgozás–bemutatás) mellett az új, egységes múzeumarculat kialakítása a célom. Intézményvezetőként kiemelt feladatnak tekintem a múzeumi gyűjtemények további folyamatos leltározását, restaurálását és gondos, megfelelő körülmények közti őrzését. A fejlesztés keretein belül gondoskodni kell a gyűjtemények biztonságos elhelyezéséről, a megnövekedett műtárgyállomány szakszerű, biztonságos raktározásáról. Fontos, hogy múzeumunk a tevékenysége és a szolgáltatása révén ösztönözze az embereket arra, hogy megértsék, megbecsüljék és magukénak tekintsék a múzeum gyűjteményét. Törekszünk a folyamatos kapcsolattartásra a gyűjtőkkel és az alkotóművészekkel.

A tudományos feldolgozás és a publikálás is a gyűjtemények mind szélesebb körű megismertetéséhez járul hozzá. A publikálást szeretném jobban ösztönözni, hiszen a muzeológusok kiváló szakmai tudással rendelkeznek. De ezt a célt szolgálják az állandó és az időszaki kiállítások, a közművelődési programok, illetve a kulturális javak digitalizálása is. A digitalizálás mind a kiállítások tervezésében, mind a gyűjtemények virtuális bemutatásában segítséget jelent. A gyűjtemények megismertetésének fontos módja az online is elérhető adatbázisok elkészítése. Nélkülözhetetlen, hogy megjelenjenek a múzeum gyűjteményeinek katalógusai. Fontosnak tartom azt is, hogy a múzeum saját kiadásban megjelenő könyveinek igényes kivitelűnek és szakmailag pontosnak kell lennie. Az épületünkben nemrég megnyílt Városi Galéria állandó bemutatkozási és értékesítési lehetőséget biztosít a salgótarjáni alkotóknak. A Városi Galéria által válik élővé, hogy a tárlatokhoz rendszeresen művészeti rendezvények, beszélgetések, előadások kapcsolódhatnak. A változás fontos területét képezik a múzeum népszerűsítését, a látogatók megnyerését elősegítő PR-stratégiák, amelyek a sajtó- és médiakapcsolatok ápolására, a látogatókra koncentrááló attitűd kialakítására vonatkoznak.

– A múzeum tudományos intézmény, kulturális-szellemi központ, a múlt értékeit a jövőnek megőrző és azokat feldolgozó bemutatóhely, egyfajta „rendezvényház” – sokféleképpen lehet definiálni ezt az intézménytípust. A múzeum mely meghatározottságát milyen módon tartod hangsúlyosnak itt, Salgótarjában?

– A múzeum nem tekinthető hagyományos értelemben művelődési háznak. Ugyanakkor nem csupán tudományos intézmény, hanem kultúrateremtő, kultúraközvetítő, kultúraegységesítő központ, amelynek léte Salgótarján városában és térségében a regionális kulturális fejlesztés szempontjából is elengedhetetlenül szükséges. Egy múzeum az állandó és az időszaki kiállításaiival fogalmazza meg kulturális üzenetét és kerül kapcsolatba a közönséggel. Folyamatosan fel kell mérni a látogatók összetételét és igényeit, hogy ezáltal teljesebb körű kiszolgálást nyújthassunk a különböző társadalmi csoportokból jövő, eltérő életkorú és felkészültségű látogatók számára. A látogatóbarát múzeumra vonatkozó elképzelések Salgótarján város helyzetének és adottságainak figyelembevételével alakíthatók ki. A múzeum tárlatainál törekedni kell arra, hogy a múzeumi kiállítás nyilvános legyen, a látogatók minden rétegéhez szóljon, függetlenül attól, hogy Salgótarjánban vagy hazánk más táján élő, műértő közönségről vagy a kulturális értékeinket felfedezni vágyó külföldi turistáról beszélünk. A kiállításoknál is igazodni kell a kor igényeihez.

– *A pályázatodban az épület egyes belső tereinek arculatalakítását a látogatóbarát-szemlélet megvalósításával kapcsolod egybe. Látva a finansziális lehetőségeket milyenfajta belső átalakítások tervezhetők?*

– Terveim között szerepel a kiállítóterek felújítása. További tervem az épület más tereinek (a kiállítótereknek, a tárgyalóteremnek, a műtárgyraktáraknak, az irodáknak) a felújítása és további modernizálása megfelelő műtárgykörnyezet kialakításával. A fogadóterek jobb kihasználását is át kell gondolni. Például az emeleti kiállítótereket összekötő kihasználatlan előtérben ki lehetne alakítani egy olvasósarkot – szaklapokkal – vagy lehetne gyermekeknek diavetítő sarok. A földszinti fogadótérben szívesen látnék egy nagyképernyős televíziót, ahol folyamatos vetítés folyhatna, hogy a betérő vendégek információhoz jussanak a múzeumi gyűjteményekről, a programokról, a kiállításokról. A nagyméretű kiállítóterek nem minden kiállítás fogadására alkalmasak. A vándorkiállítások és a nagy költségű tárlatok kisebb tereket igényelnek, ezért optimális helykihasználásra van szükség. A terek mobilparavánokkal és egyéb modern eszközökkel – nagyobb építési munkák nélkül – átalakíthatók. A kiállítási infrastruktúra (paravánok, posztamensek) felújítása is elkerülhetetlen. Az eszközök beszerzése pályázatok útján apró lépésekben megvalósíthatónak tűnik. A kiállítótereket mindenképpen a műtárgyvédelmi és biztonsági előírásoknak megfelelően kell kialakítani. A nyertes TIOP pályázatnak köszönhetően az egyik emeleti kiállító terem modern látványraktár lesz, s az átalakítás során megfelelő körülményt tud majd biztosítani az üveggyűjtemény műtárgyainak. A földszinti ún. tanácsterem mindenképpen felújításra szorul. Célszerű lenne úgy átalakítani, hogy többfunkciós helyiséget kapjunk. Méreténél fogva kisebb kiállítások fogadására is alkalmas lenne, emellett

megtarthatja tanácssterem funkcióját is, s konferenciák, egyéb előadások helyszínéül is szolgálhat. Egy kisebb színpad kialakításával pódium-előadásokat is fogadhatunk.

– *Salgótarjáni születésűként, lokálpatrióta muzeológusként évek óta ápolod a Nógrád megyei kultúra és művészet meghatározó személyiségeinek emlékét, kultuszát. Részét képezi ennek a Pásztói Múzeum munkatársaként végzett tevékenységed. Rendezvények, konferenciák, kiállítások rendezésével, illetve kötetek, albumok megjelentetésével számos nógrádi kötődésű alkotó kultuszának ápolásához járultál hozzá.*

– Amikor 2001-ben a Pásztói Múzeumba kerültem, legelső feladatomban a Csohány Galéria berendezése volt. Így már rögtön, első naptól kezdve Csohány Kálmán művészetének a bűvkörébe kerültem, mely a mai napig fogva tart. Azóta nagyon sok mindent tettem/tettünk azért, hogy Csohány Kálmán művészetét mind szélesebb körben megismertessük. Az évről évre megrendezett kiállítások, a kiadványok mellett férjemmel, Shah Timorral közösen készítettünk egy portréfilmet *Elhagyott szárnyak* címmel, majd 2010-ben megjelent egy album is Csohány Kálmán műveivel. A legkedvesebb feladat azonban a Gaál István- emlékszoba létrehozása volt Pásztón. Gaál Istvánt akkor ismertem meg, amikor Pásztóra kerültem. Egy végtelen szerény emberről van szó. Sokszor meghívtuk őt előadni, filmvetítésekre, stb. Róla szintén készítettünk egy portréfilmet a férjemmel (*Egy képíró a Varázsvölgyből* címmel). Halála után lánya, Gaál Réka Pásztónak ajándékozta édesapja bútorait, hatalmas könyvgyűjteményét és személyes tárgyait. Így egy üresen álló Múzeum téri épületben Gaál István budapesti lakásának nappalijához hasonlóan be tudtuk rendezni az emlékszobát. Gaál István halálával a filmvetítéseket nem szüntettük meg, évről évre megrendezzük a Gaál István Filmnapokat, melyekre külföldről is érkeznek előadók Gaál István barátai, tisztelői személyében.

Nagyon fontosnak tartom azonban más nógrádi alkotók művészetének bemutatását is. Nagyon nagyra értékelem Földi Péter Kossuth-díjas, Prima Primissima-díjas festőművész munkásságát. Jelenleg több nagy munkán dolgozom. Az egyik a Mihályfi-gyűjtemény katalógusának kiadása, melyet kolléganómmal, K. Peák Ildikóval végzünk. Illetve emellett jelenleg még két nógrádi alkotó életművét dolgozom fel, Bátki József festő- és szobrászművészt, illetve Lévai Sándor bábtervező iparművészt.

– *Doktori disszertációd, melynek megírásával rövidesen elkészülsz, témája az ikonfestészet. Pontosabban milyen korszakot és mely képzőművészeti alkotásokat érint a kutatásod?*

– A doktori disszertációm munkacíme *Az ikonfestészet deszakralizációja – Uitz Béla és az orosz avantgárd*. Azt vizsgálom, mikor és hogyan vesztett az ikonfestészet abból az erős szakralitásból, mely semmi máshoz nem fogható, ugyanakkor hogyan él tovább a szakrális téma az orosz avantgárdban. Mi

változik, hogyan lesz a szakrálisból mindennapi. A tanulmányom bevezető részében átfogó képet nyújtok az orosz ikonfestészet újrafelfedezéséről, és annak az orosz avantgárd művészetre, majd pedig az egyetemes művészetre gyakorolt hatásáról. Bemutatom azt a deszakralizációs folyamatot is, melyről már a 17. században is vitairatok szóltak. A legnagyobb elszakadás azonban a 20. század elején következett be az avantgárd művészettel. Kiemelt helyet szánok Uitz Béla művészetének, aki moszkvai útjai során több „ikonanalízist” festett, de más műveiben is megtalálható az egykori szakrális témák „hétköznapi” megfogalmazása.

Zártság, védettség, periodikus idő

Kovács Gábor festményeiről

FÖLDI GERGELY

Kovács Gábor Egerben végzett rajz és vizuális kommunikáció szakon, majd elvégezte a Magyar Képzőművészeti Egyetemet. Sok országos tárlaton, csoportos és egyéni kiállításon vett részt.

Amikor megláttam a képeket, először az jutott az eszembe, hogy tők jó képek és mennyire jó, hogy nem nekem kell megnyitnom a kiállítást. Persze ez csak a lustaság volt, hisz sokkal könnyebb azt gondolni dolgokról, amit mások gondolnak, mint felismerni valamit. Így nem is kell félni attól, hogy saját véleményem kirekesztene bármilyen csoportból, aminek nem is nagyon szeretnék tagja lenni, de kívülálló semmiképp sem. Ez teljesen ellentétes egy ideális befogadó álláspontjával, habár szerintem nem kirívó eset, és engem sem ment fel az alól, hogy most már a képekről is beszéljek.

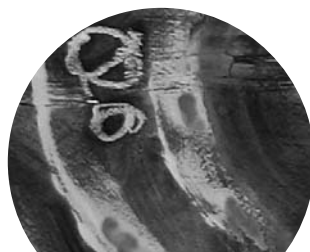
Mi is az, ami először szemet szúr, amikor megnézzük a képeket? Körök vannak rajtuk. Van, ahol kevesebb, van ahol több. Egymás mellett, egymásban, van, hogy csak szeletek, cikkek látszanak. Átvillan, mit is hallottunk eddig a körről mint formáról. Tökéletesség (habár ezekben a körökben megvan a szabad kéz, az egyén pontatlansága, esetlensége), folyamatosság, harmónia, örökkévalóság végtelen, egység, zártság, védettség, periodikus idő, bolygók látszólagos pályája, égitestek jele... Sorolhatnám még, hisz mindez tényleg csak arra utal, hogy valamiféle magasztos, fennkölt gondolat magva elindul az agyunkban, amibe rögtön bele is rondít az, ha jobban megfigyeljük a képeket. Kicsi jelek, amik tényleg jelszerűen vannak ott a képeken (focipálya felülnézete, nyíl), a gondolkodásunkon fordítanak egyet. Ezek a képek labdákat ábrázolnak, és az egyiken van valami dartstábla-szerű forma is.

Na. Most aztán igazán nehéz folytatni. Labdák, focilabdák. Miért fest az ember focilabdákat? Habár akkor már felmerülhet az a kérdés is, hogy miért fest bárki csendéleteket, mezítelen nőket, vagy bármi mást. Valószínűleg nem ok nélkül, szándéka van vele. Most kellene megmondanom, hogy mit is akart Kovács Gábor kifejezni, elmondani, elmesélni nekünk, befogadóknak, amikor festette a képet. Persze. Az olyan könnyű. Az alkotás sem biztos, hogy arról szól, hogy valamit eldöntünk, hogy most arról, azt és úgy festjük meg, ahogyan gondoljuk, mint ahogyan a befogadás során sem az a cél, hogy kész történetet alkossunk magunknak. Talán a legfontosabb az, hogy kérdezzünk. Aktuális ismeretanyagunkat, hangulatunkat vessük össze a képpel, és gondolkozzunk. Sosem arról, hogy mit akarhatott az alkotó, hanem arról, hogy mit mond nekünk a kép.

Nekem a foci mindig egy rendszer volt, egy egyszerűsített világmodell. Aktív hobbijátékos koromban mítoszokat körítettem a játék köré, ami talán segített megérteni dolgokat, megismerni embereket. A pályán nagyon gyakran úgy viselkedik az játékos, hogy a ráragadt szocializációs szerepek lehámlanak róla. Valahol igazabbá válik, még ha nem is feltétlenül jobbá. Van, akinek beleférnek a cél elérése érdekében kisebb-nagyobb szabálytalanságok, van, aki csak egyenesen tör a cél felé, van, aki finesztes, ismeri a cseleket, van, aki csapatjátékos, van, aki irányít, van, aki agresszív, van, aki inkább rugalmas. Rengeteg típus létezik, és ha ezeket kivetítjük a mindennapi élet szereplőire, akkor egy tisztább képet kaphatunk, még ha nem feltétlenül valósat is.

Már az is jellemez, hogy kinek mit jelent a cél. Nem a profikról beszélek, azok mások, nekik mindig győzni kell. Van, aki a győzelemért játszik, van, akinek jó a döntetlen, és vannak, akiknek a tisztas helytállás is eredmény. Van, aki a másikért játszik, van, aki a játék örömeért, van, aki azért, hogy egyszer beleérjen a labdába, van, aki azért, hogy mindig nála legyen a labda, van, aki azért, hogy legalább egy mozdulata legyen, ami tökéletes...

Már maga a játék is, legyen az most ebben a pillanatban a futball, olyan, hogy tisztelettel kell felé fordulni. Az embernek meg kell előlegeznie a hitet, hogy érdemes játszani, márpedig lélekkel. Lehet, hogy bunkók is tudnak focizni, sőt, de talán nem győznek mindig. Ha mégis ők kerekednek felül, akkor meg kell tanulni veszíteni. Ilyen a foci. Az élet...?

Elfáraszt az élet

Székely Csaba: *Bányavidék*

MIKLÓS ESZTER GERDA

A bánya bezárt. A tehetetlenség és a kilátástalanság megbénítja a települést. A munkanélküliség elveszi az ott lakók életét. Szabad választás csupán kettő marad: alkohol és/vagy öngyilkosság. Mintha itt és most, rólunk, palócföldiekről szólnának Székely Csaba trilógiájának darabjai, pedig a fiatal szerző egy fiktív erdélyi települést választott drámái helyszínéül. A *Bányavidék* címmel, a Magvető Kiadó gondozásában napvilágot látott kötet három színdarabja sorozatként olvasható, melyet azonban nem a cselekmény, hanem a közeg köt össze. Az egyazon településen játszódó történetek életképekként jelennek meg, melyek sokkal inkább a közeget mutatják be, mint az abban tehetetlenül lézengő alakokat. Az elszegényedett település immár nem kínál semmilyen értéket, amely ott tartaná lakóit, az elvándorlást csupán az akadályozza meg, hogy az ott élők a továbblépéshez sem rendelkeznek elég erővel.

Merőben más történelmi-társadalmi viszonyok között, de a csehovi drámák ismerős alaphelyzete éled itt újjá: a lelki-szellemi elvágyódás és a fizikai tétlenség közötti szembenállás válik ezáltal a Székely-drámák valódi konfliktusává. A trilógia első darabja, a *Bányavirág* esetében azonban nem is csupán csehovi hatásról beszélhetünk, hanem egyenesen a *Ványa bácsi* újraírására tett kísérletről. A szerző egy színházi műhelygyakorlaton kapta azt a feladatot, hogy két hét alatt írjon újra egy klasszikus színdarabot,

ennek eredményeképp készült el a *Bányavirág*gal. Az intertextuális elemek elsősorban a nyitódarabban erősek, a további két részben, a *Bányavakság*ban és a *Bányavíz*ben – bár bizonyos motívumokkal visszaköszön a *Cseresznyéskert* és a *Sirály* (például a falu melletti erdő „hasznosításának” tervével és a jelenettel, melyben az ifjú művész elszavalja saját versét) – csupán a csehovi dráma alaphelyzete van jelen.

A közegen kívül az a nyelvezet is szervesen összekapcsolja a trilógia darabjait, melyet Székely különböző erdélyi nyelvjárásokból gyúrt össze, létrehozva egy soha nem létezett, de mégis érvényesként megjelenő nyelvet. A szerző Csehov és az erdélyi valóság mellett az ír-angol Martin McDonagh-nak mond köszönetet, akinek *Vaknyugat* című drámájában (fordította: Varró Dániel) a világvégi ír falu lakosai hasonlóan fiktív, mégis élő nyelven szólnak meg.

A drámai alakok „fáradtsággal” magyarázzák azt a passzivitást, amely lehetetlenné teszi a bányavidék elhagyását. A *Bányavirág* orvosától már az első dialógus során elhangzik a trilógia alaptételeként is értelmezhető állítás, miszerint „Fáradt vagyok, Iván. Belefáradtam ebbe a poshadt, korcs, idióta faluba.” (11.) A fáradtságra vonatkozó megállapítással zárul a második szöveg is, ahol a főszereplő bukott polgármester így fogalmaz: „Nem akarok én zavarni senkit... csak... fáradt vagyok... nagyon.” (130.) A fáradtság érzetét erősíti bizonyos események állandó ismétlődése, amelyek látszólag kitöltik a falu lakóinak életét, valójában azonban nem adnak értelmet az életnek, csupán eltölteni segítik. Ezek közé tartoznak a doktor állandó vizitjei, melyek reflektált módon inkább a közös pálinkázásról, mint a betegápolásról szólnak, a szomszédok látogatásai, a lelkész kocsmázásai.

A drámai cselekmény kiindulópontja mindhárom esetben a fennálló status quo felrúgása. A *Bányavirág* Ivánja évek óta ápolja nehéz természetű apját, és bevallása szerint ez a kötelesség (és a örökség reménye) tartja vissza az egykori bányászt attól, hogy elhagyja a falut és új életet kezdjen. Ez az egyensúlyi helyzet billen meg akkor, mikor Iván megkéri az orvost, hogy ne adjon több gyógyszert az apjának. A *Bányavakság* egymással vetélkedő, korrupciós polgármesterjelöltjeinek csöndesen gyűlölködő csatája is akkor vesz fordulatot, amikor a leköszönő polgármester úgy dönt, hogy rendőrt, még hozzá román rendőrt hív a másik ügyeinek kivizsgálására. Nincs másként a *Bányavíz* paplakjában sem, ahol a plébános nevelt fia mérgezni kezdi az őt évek óta szexuálisan kihasználó gyámját. A gyűlölet, egymás kihasználása és a korrupció azonban a közeg sajátja, amely ellenáll, mikor az egyes emberek „szeszélyes” döntéseik révén szabadulni szeretnének tőle. A felszínen lévő konfliktus ugyanakkor mindhárom esetben sajátos perspektívába kerül, mikor a drámai cselekmények végén tudomásunkra jut, hogy valójában a status quo helyreállításában érdekelt minden résztvevő. Amikor Iván megtudja, hogy apja már rég kitagadta őt az örökségből, beront ugyan a

betegszobába, de csupán a matracot szurkálja össze, nem tudja megölni az apját. A korrupt politikusok is nagy egyetértésben gyilkolják meg a román rendőrt, és végül a plébános nevelt fia is megvédi az őt kihasználó „apát” a fizikai erőszaktól.

A székelyi dramaturgia másik visszatérő eleme a „megelőzöttség” tapasztalata. A drámai cselekmény kezdetén aktívként azonosítható alak rendre rádöbben, hogy a látszólag passzív fél már megelőzte őt. A *Bányavirág* Ivánja kezdetben igyekszik meggyőzni az orvost arról, hogy hagyjon fel apja gyógyszeres kezelésével, és ezáltal biztosítsa számára az örökséget és a szabadságot. Később azonban kiderül, hogy az Ivánnal szembenálló fél, az apa már a drámai cselekményt megelőzően levelet küldött ügyvédjének, amelyben megváltoztatta végrendeletét, és kitagadta gyermekeit az örökségből. Az apa alakja annál is inkább passzív partnerként jelenik meg, mivel egyetlen jelenetben sem szerepel, és csupán a dialógusokból értesülünk arról, hogy a szomszéd szobában fekszik magatehetetlenül. A fenti fordulat azonban ahelyett, hogy tovább szítaná a konfliktust, és közelebb vinne a bonyodalom betetőzéséhez, inkább kioltja a kezdeti energiákat, és hozzájárul a status quo állapot helyrebillenéséhez. Hasonló dramaturgiai megoldás figyelhető meg a *Bányavakság*ban is: a cselekmény elején konkrét célt tűz ki maga elé a leköszönő polgármester, melynek eléréséhez igyekszik minden rendelkezésére álló eszközt megragadni. A cselekmény egy adott pontján azonban, mielőtt elérné a polgármesteri székért induló Izsák letartóztatását, kiderül, hogy a látszólag a védekezéssel elfoglalt szembenálló fél már korábban támadásba lendült.

Reichert Gábor kritikája (*Két székely elmegy a kocsmá előtt*, Műút, 2013. augusztus) két csoportra osztja a drámai alakokat: eszerint a tősgyökeres lakosok (az alakok többsége) belenyugszanak a kiinduló állapotba, míg a kívülállók (az orvos, a román rendőr és a pap nevelt fia) kísérletet tesznek a változtatásra, mely kísérletük kudarcba fullad. Reichert szerint a falu lakosai és a kívülálló alakok közötti különbségtételt hangsúlyozza a drámai alakok nevének kezdőbetűje közötti eltérés is, hiszen a település minden lakójának i betűvel kezdődik a neve, kivéve a kívülállókat. Úgy vélem, hogy ez a felosztás elsősorban a cselekmény felszínén lévő konfliktusokat veszi figyelembe, míg a csehovi alaphelyzetre vonatkozó konfliktus, a tétlenség és az elvágyódás feszültsége szempontjából sokkal inkább a férfi és a női alakok állíthatók szembe egymással. A női alakok rendre a férfiak szemére vetik a cselekvés hiányát: „Ahelyett, hogy lógnának örököszen az orrát, inkább cselekedjen. Változtassa meg, ami nem tetszik.” (25.), illetve „Olyan társra vágyok, aki nemcsak járja az utcákat egész nap, hanem cselekedni is képes. Tudom, hogy te képes vagy, Iván.” (42.) A nők azok, akik végül elhagyják a települést, és új életet kezdenek a városban, távol a mindent megmérgező közegtől. Ugyanakkor ez az új élet semmivel sem gazdagabb vagy

sikeresebb, mint a falubeli. A nő életútra vonatkozó egyik legjellemzőbb epizód az, amelyben kiderül, hogy a *Bányavakság* Izabellája valójában nem egyetemre jár, hanem egy szupermarketben takarítónő. A *Bányavíz* szenilis házvezetőnője is abban a hitben él (Izabella apjához hasonlóan „vakon”), hogy lánya boldogan él Amerikában, közben a körülötte élők tisztában vannak vele, hogy a szomszéd faluig jutó lány évekkorábban öngyilkos lett. Mindkét epizód alkalmas arra, hogy eloszlassa az illúziót, miszerint a tehetetlenség és a kilátástalanság által megbénított település elhagyása önmagában garancia a boldog életre.

Elgondolásom szerint a fenti, egyetemesnek is tekinthető – de itt és most különösen aktuális – belátás legalább olyan jelentős, mint a kritika által gyakorta emlegetett olvasói illúziók lerombolása. Minden egyes *Bánya*-dráma egy-egy illúziót állít a középpontba: a *Bányavirág* a tisztaság és boldogság helyeként elgondolt Erdély képét cáfolja, a *Bányavakság* a román-magyar ellentét egyszerű felfejtésének illúzióját veti el, míg a sorozat záródarabja az egyházba mint erkölcsi példába és szociális intézménybe vetett hitet ingatja meg. Az aktuális kérdésfelvetések (határon túli magyarság helyzete és az anyaországgal való kapcsolata, szélsőjobboldali ideológia térnyerése, politikai korrupció, egyházi visszaélések) és az aktuálpolitizálás között borotvaélen táncolnak Székely darabjai, melyek jórészt sikerrel kerülnek el a tézisdrámák sajátos problémáit. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a fiktív erdélyi falu képe a befogadó számára folyamatosan az abszurdba hajlóan idegen és nagyon is ismerős között ingadozik, ezáltal az aktuális kérdésekre adott válaszok sem alkalmazhatóak automatikusan az ismerősre. A helyenként felbukkanó didakszis másik ellenpontja az a sajátos nyelvi humor, amely időnként ugyan túlfut, mégis a nyersség, illetve a szó szerinti és az átvitt értelem közötti állandó feszültség révén önmagában élvezetessé teszi a dialógusokat. Érdeemes azonban megemlíteni, hogy a Székely-drámákból, melyek különleges nyelvi erejüknek köszönhetően szöveggként is magas minőséget képviselnek, nem következik az, hogy szövegszínházként kell megjelenniük a színpadon. A Színházi Dramaturgok Céhének és a Színházi Kritikusok Céhének elismerése (az évad legjobb drámája 2011-ben, illetve 2012-ben) elsősorban a szövegnek mint szerves színházi alkotóelemnek szól, vagyis azt hangsúlyozza, hogy nem csupán irodalmi szöveggként, hanem színházi alkotóelemként is (!) működőképes a dráma. E szempontból az eleven dialógusok mellett (melyek feszességét csupán helyenként lazítják meg a túlfuttatott szöviccek) jelentős szerepet kapnak a didaszkáliák. Ez utóbbiak a hosszadalmas szerzői instrukciók helyett elsősorban arra szorítkoznak, hogy olyan nonverbális elemeket írjanak le, melyek a semleges töltetű mondatok mellé rendelve biztosítják a szövegek tragikomikus jellegét. A nyelvi humor mellett nem elhanyagolható a kisebb arányban, de igen jól elhelyezett helyzetkomikum, illetve különösen

fontosak azok a tragikumot hordozó gesztusok, melyek lehetőséget adnak az olvasó számára az azonosulásra.

Székely Csaba 2004-ben az *Írók a ketrecben* című, az Erdélyi Híradó és a Fiatal Írók Szövetségének közös kiadásában publikált prózakötettel debütált, melyben kortárs erdélyi írókról és költőkről készült paródiák szerepeltek. 2009-ben fordult a drámaírás felé, és ugyanebben az évben a *Do You Like Banana, Comrades?* című hangjátékával elnyerte a BBC pályázatán a Legjobb Európai Drámáért járó díjat. A *Bányavidék*-trilógia darabjai külön-külön nem jelentek meg nyomtatásban, de színpadi életük szinte a megírást követően azonnal megkezdődött. Sebestyén Aba és Csizmadia Tibor rendezők különböző társulatokkal színpadra állították a Székely-trilógia darabjait, melyek mindegyike jelentékeny szakmai- és a közönségsikert ért el. A civilben újságíróként dolgozó Székely legutóbb a szombathelyi Weöres Sándor országos drámapályázat fődíját nyerte el *Vitéz Mihály* című, eddig kiadatlan művével, amelyből a 2014/2015-ös évadban előadás készül a szombathelyi színházban.

(Magvető, Budapest, 2013)

Történelem és emlékezet „a Palócföld gyöngyszemén”

Voloncs Gábor – Haidekker Andrea (szerk.):
*Embert ültettél a nyakunkra. Kitelepítve
Mikófalvára*

ALABÁN PÉTER

Az élet által írt könyvként jellemezhető a Helikon Kiadó gondozásában 2011-ben megjelent *Embert ültettél a nyakunkra. Kitelepítve Mikófalvára* című, 350 oldal terjedelmet meghaladó kötet, amely több mint egyszerű visszaemlékezés-gyűjtemény; valódi kordokumentum, a vidéki Magyarország politikai társadalomtörténetének egyik élethű lenyomata. Szerzői az eseményeket átélte – az olvasó számára kettős látásmódot megteremtő – személyek: a kitelepített „budapesti mikófalviak”, illetve a kényszerbefogadók. Előbbi 76 személy közül a még élő 11 fő vállalta, hogy saját költségén állít emléket a korábban őket, szüleikkel együtt gyerekként befogadó családoknak.

A szerkesztő Voloncs Gábor és Voloncs Gáborné Haidekker Andrea mellett Hantó Zsuzsanna történész, szociológus adataira támaszkodva a kötet a Rákosi-korszak pártállami beavatkozási módszereinek egyik legsötétebb aspektusát, a kulákküldözést eleveníti fel. A történetek után közel hatvan évvel, 2009-ben gránitból készült, 3,5 méter magas emlékművet állítottak Mikófalván a következő szöveggel: „A kommunista diktatúra által 1951-53 között jog- és tulajdonvesztést elszenvedett, Mikófalvára kitelepített 31 budapesti család, 78 fő állította hálából az isteni gondviselésért, a

befogadó falura és a 17 mikófalvi családra emlékezve.” 2011. július 16-án, a kitelepítés 60. évfordulóján falunappal egybekötött ünnepséget tartottak a községben, felelevenítve a kommunista diktatúra áldozatait sújtó jog- és tulajdonvesztésének, kijelölt kényszerlakhelyre száműzésének legfőbb mozzanatait.

A könyv nyilvános bemutatójára ezt megelőzően került sor Budapesten. Ezen részt vett többek között Téglássy Ferenc filmrendező, a kitelepítettekről szóló „Soha seholy senkinek” című, 1988-ban forgatott film alkotója is, akinek már volt viszonyítási alapja: az általa átélt tanyavilág gyűlölködő légkörével szemben az Eger-patak menti településre került emberekhez másként viszonyultak a helybeliek. A rendszer nem érte el célját: a tradicionális paraszti társadalom befogadta a lefejezni kívánt fővárosi felső- és középosztály deportált tagjait. A politikai hatalom frazeológiájában „osztályellenségnek” titulált emberek és a másik be- és elfogadására épülő kulturált együttélés mintáit megtestesítő helybeliek között nem alakult ki a „kívánt” feszültség, nem váltak egymás ellenségeivé, s nem végezték el a burkolt módon remélt „piszkos munkát” egymáson.

Miért éppen Mikófalva? A Bél nemzetség ősi birtokának számító falu Heves megyében, Béalpátfalva közelében, Egertől 23 km-re fekszik. A múlt század elején a megye a pétervásárai járáshoz tartozott. A középkor késői szakaszában a Rátoldfalviak, majd a Monyorósiak, végül a Nádasdyak és az Ormányiak birtoka lett, majd 1492-ben került egy Nagy nevű családhoz, amely „Mikófalvi” előnevet viselt. A 19. század első felében a palóc kismemesi „hadas települések” között tartották számon három nagy nemesi nemzetség tulajdonában, amelyek közül a Kovács és Kelemen familia leszármazottai felvásárolták az itteni birtokokat. A kismemesek száma 1845-ben már 177 főt számlált. Asoktermészeti csapást (pl. háromtűzvész) is elszenvedett falu paraszti szinten élő népessége egész életében keményen dolgozott, de legalább ennyire „szorgalmas asszony nép lakta” a „pokrócgyár”-ként is emlegetett települést a hagyományos szövés-fonás, ruhakészítés tevékenységei révén. Lakossága 1830-ban még csupán 530 fő volt, 1910-ben viszont már több mint a duplája, 1136 fő. 1945 után a környék ipari fejlődése felgyorsult, így a lakosság egyre növekvő számban ipari munkásként helyezkedett el. Legtöbbször a Borsodnádasdi Lemezgyárban, a Béalpátfalvi Cementgyárban, az Egercsehi Szénbányában, a Mónosbéli Szénosztályozóban, majd később az Egri Finomszerelvénygyárban. Hatvan évvel korábban mégis célpontba került ez a település is: szorgalmas parasztembereit „zsíros kulákoknak” minősítették, és pesti „burzsuj” családokat „ültettek a nyakukba”. Hantó Zsuzsanna adatai szerint családtagokkal, özvegyekkel együtt a fővárosból összesen 11214 személyt – legtöbbször a XI. és a II. kerületből - telepítettek ki, akik között – foglalkozásukra nézve – katonatisztek, minisztériumi tisztviselők, rendőrtisztek, nagykereskedők, gyártulajdonosok, bankárok,

mérnökök, köztisztviselők, bírók, ügyvédek, főtanácsosok és földbirtokosok egyaránt voltak. (Vö. Osztovits Ágnes: *Éden a pokolban*. Heti Válasz online: <http://hetivalasz.hu/itthon/eden-a-pokolban-39849>. Utolsó letöltés: 2012. november 3.)

„A kulák: a kizsákmányoló” – fogalmazta meg még belügyminiszterként Kádár János 1948-ban, akiknek a falusi közegből való kiszakításuk, a pártzsargonban emlegetett likvidálásuk egyértelmű radikális rendszerszemléletet jelentett. Ő. Kovács József történész azóta megjelent társadalomtörténeti monográfiája a szovjetizálás ezen elemei kapcsán arra keresi a választ, mi indokolhatta ezt a feltűnően durva és brutális eljárásmodot a módosabb paraszti rétegekkel szemben. Forrásanyagában, a pártbeszámolók alapján a gyorsan és erőszakosan létrehozandó nagytáblás gazdaságot állította középpontba, amelynek folyamata vidéken a növekvő adóterhek és kulákság létszámának fokozatos csökkenése révén volt nyomon követhető. (Vö. Ő. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945-1965*. Korall Társadalomtörténeti Monográfiák 3. Korall, Budapest, 2012. 109-110.) Eközben a terror gépezete leszámolt a „potenciálisan gyanús” budapesti értelmiséggel, s az „osztályellenség” többi körével is. A Szabad Nép 1951. június 17-i és augusztus 7-i száma a belső rend védelmére hivatkozva „horthysta” miniszterek, államtitkárok, tábornokok, törzstisztek, csendőrtisztek, államhivatalnokok, gyárosok (köztük a SINGER Varrógép Rt. akkor 73 éves nyugalmazott vezérigazgatója) és más ellenségnek titulált személy, összesen mintegy 4280 fő kitelepítéséről tudósított. Elsőként nyugdíjuktól, majd lakásuktól fosztották meg az érintetteket. (Vö. Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011. 249.) Mikófalvi családoknál 1951. július 15. és 1953. augusztus 31. között laktak II., III., VIII. és X. kerületi családok. Térbeli elhelyezkedésüket Gidófalvy Péter térképe mutatja a kötetben (44.), de a nevek mellett feltüntették a deportáltak születési évét is, szemléltetve, hogy minden korcsoportból kerültek ki idegen lakhelyre száműzöttek: a legfiatalabb 1 éves, a legidősebb 78 éves volt 1951-ben.

A külön-külön közölt visszaemlékezéseket a szerkesztők egy-egy árulkodó alcímmel látták el, kiegészítve több helyen fotókkal, dokumentummásolatokkal. Egyikük, Haidekker Andrea 9 éves volt, amikor 1951. július 13-án nyolc előtt néhány perccel az életüket örökre megváltoztató csengőszót meghallotta a Tölgyfa utca 14. alatti lakásuk ajtaján. Azt követően több mint két évig Mikófalván élt politikailag megbélyegzett családjával. Édesapja ügyvéd és banki jogász volt, de a fő bűnük az lehetett, hogy a háború előtt a család távoli rokonaié volt egy cukor-, egy szappan- és a közismert sodronygyár. Új lakóhelyük,

Kovács Barna Ferenc családja volt a leggazdagabb a faluban, számos lábasjósággal, s jelentős mennyiségben kirótt terménybeszolgáltatással. A kényszerintézkedést megszüntető, amnesztiát nyújtó határozatot csak Sztálin halálát követően, 1953. július 27-én keltezték a másolatban közölt irat szerint (141.). A kitoloncoltak Mikófalvát elhagyhatták ugyan, de Budapestre, valamint annak 60 km-es körzetén belülrre nem térhettek vissza. A lassan felnövő gyerekek az iskolai osztálynaplókban megkapták az X-es besorolást, ami hosszú ideig kizárta őket a felsőoktatásból, különösképpen a jogi, közgazdasági, külkereskedelmi és pedagógiai pályákon. Mégis tanultak, és mert tehetségesek voltak, 1962. után hárman diplomát is szereztek. Volt, aki külön lejegyezte saját történetét: Borhidi-Thúry Zsuzsanna *Göröngyök az úton* című családtörténeti kisregénye egy 10 éves kislány szemszögéből tárja elénk szintén ezt az időszakot (GeniaNet, Pécs, 2011).

„Mikófalva a Palócföld gyöngyszeme” – vallják a rehabilitálásból kimaradt, s csak a rendszerváltozás után csupán szimbolikus kárpótlásban részesült emlékezők. Bár a kommunista rezsim a kitelepítettek és a befogadók sorsát egyaránt nehezíteni próbálta, a deportált fővárosiak és a sokszor munkaszolgálatra (is) kényszerített vidéki kuláknak stigmatizált parasztság között életre szóló barátságok kötődtek. Utóbbit erősíti meg Rudas Pál is, akinek édesapja az Angol Magyar Bank igazgatója volt, s aki 18 nappal született a kitelepítés előtt. Családja (6 fő) Mikófalván szembesült az ottaniak mindennapjait sújtó nehézségeivel: „Volt olyan ház, ahol eleve több család élt, és a hatalom nyomására újabb három-négy családnak kellett helyet adni. Az élelmiszer az ott élőknek is kevés volt.” (Szabó Gergely: *Kitelepítettek és befogadók közös emlékezete*. Budai Polgár online: <http://www.budaipolgar.hu/helytortenet/kitelepites2.html>. Utolsó letöltés: 2012. november 4.)

A kettős szemléletű, mindkét oldalon élők életérzéseit közlő kötet objektív módon, mégis az írásba foglalt emlékezés sajátosan olvasmányos stílusában tükrözi a kényszerhelyzet ellenére követendő és ma is példaértékű „sok jó ember kis helyen is elfér” szemléletet, amely az egymás tiszteletben tartására, megbecsülésére, és a kialakult helyzet elfogadására épült. A könyv mind a 20 írása erről tanúskodik, s ugyanazt az üzenetet hordozza: korábbi korok jogtalanságai, az elszenvedők jogsérelmei nem maradhatnak figyelmen kívül hosszú évek elmúltával sem. Ezek orvoslása szintén követendő erkölcsi célkitűzés. A lokálpatrióták szándéka sem más, mint a 20. századi magyar történelem egyik legsötétebb korszakának minél pontosabb megismertetése, az azóta elhunyt áldozatok előtti (végső) tisztelet megadása, illetve az összetartás jövőbeli erősítése generációkon át.

(Helikon Kiadó, Budapest, 2011)

Szakadt „kötélidegek”

Zenthe Ferenc Színház:
Kit szerettél, Ádám?

HANDÓ PÉTER

A premier varázsa több és más, mint a későbbieké. Különösen, ha évfordulóhoz kötött. Ha egy vidéki társulat ezt a fővárosba időzíti, és éppen a Magyar Kultúra Napjára. Ha a hely és a géniusza találkoztatása a cél.

Hazánk legfiatalabb teátruma, a salgótarjáni Zenthe Ferenc Színház 2014. január 22-én „Madáchot” idézte színpadra a Madách Színház Tolnay Klári szalonjában és kamaratermében – képletesen és konkrétan. Képletesen, hiszen nem egy Madách Imre által papírra vetett vagy őt ábrázoló művet adtak elő. Viszont két olyan személy elevenedett meg a színdarab során, aki Madách életének alakulásában meghatározó szerepet töltött be: Fráter Erzsébet és Majthényi Anna. Konkrétan, mert a monológváltásoknál a *Tragédiabeli Úr* és a madáchi líra egy-egy fennkölt sora szólalt meg – némi diszsonanciát teremtve a nézőben azzal, ahogy ezek a másfél évszázadnál régebbi patetikus szövegek beépültek T. Pataki László végletekig csiszolt léleklependülései, -húr-szaggatásai, -marcangolásai közé.

A 2010-ben elhunyt szerző *Lidérccláng* és *Lelkigyakorlat* című monodramáiból (amelyek megírása között mintegy három évtized telt el) Horváth Eszter és Sándor Zoltán dramaturgok komponálták a *Kit szerettél, Ádám?* című „duodramát” vagy kétszólamú tragédiát, melyben nem fogalmazódnak meg nagy eszmék, ideák, utópiák az élet eleve-elrendeltségéről, értelméről, menetéről. Ám annál inkább megvalósul a végső elszámolásukat végző tudatalattik sokszínűségének jellemzése, a külvilág előtti megmutatkozáshoz felöltött maszkok lebontása.

A jól berendezett színpad megelevenedik, tükröt tart. Mivel a díszlet

lehangsúlyosabb elemei nagyméretű tört tükrök, már a nézőtéri székek elfoglalása közben megelőlegezhető egy összetett tükrözés, tükröződés a darab vonatkozásában, hiszen jó esetben a tükör is a valóság visszaadását, láttatását, az önmegjelenítést szolgálja. A tört tükrök pedig megsokszorozzák és elemeire bontják a látványt; és egyben illúziósítják is azt. A Pallós Nelli által megálmodott, tervezett puritán díszleten belül balra egy enyhén döntött és elforgatott kórházi vaságy, meg a mögötte álló csúcsíves ablakrácszatot képezi Fráter Erzsébet fő játékerét. Jobbra egy 19. századi fotel és a barokkos keretével együtt ferdén eltört tükör határolja Majthényi Anna főbb helyváltztatásai színterét. A tükörlap – a vízszinteshez viszonyítva – nézőtér felé billenő részén, abba tengelye közepéig belesimulva áll egy hintó, azt sugallva, a benne megtett Csesztve és Sztregova, Sztregova és Csesztve közötti út csupán tudattükröződések következménye. Továbbá még három keretbe applikált nagyméretű síkképernyő illeszkedik a tükrökbe.

Az egyfelvonásos dráma nem tartalmaz dialógusokat. A két főszereplő csatája egyetlen pillanatba sűrűsödik: a kezdőjelenetbe, ahol a stroboszkóp hideg és vibráló fényénél, a szegényházi darócruhába bújtatott, roncsolt idegzetű Fráter Erzsébetet alakító Müller Zsófia és a nagyestélyiben lévő Majthényi Annát megszemélyesítő P. Kerner Edit köteleket rángat, míg a kötél (kötelék) – szimbolikusan – el nem szakad. Ebbe a képbe sűrűsödik a két asszony éveken át tartó csatája. Fráter Erzsébet – „lipótmezői” kezelésre szoruló állapotban – a földre zuhan a csuklójára erősített és onnan lógó kötéldarabokkal, Majthényi Anna pedig a megkaparintott köteget a vállain átveti és elindul a fotelje felé. A két nő ebben a pillanatban szakít véglegesen és végzetesen, habár a Madách Imréért folytatott csatájukból, ellenségeskedésükből szőtt kötelékük megmarad, eltépve is cipelik tovább.

Miközben Majthényi Anna önanalízisbe kezd, fiához fűződő múltját igyekszik megfejtetni és vele kapcsolatos tetteit önmaga előtt igazolni, Fráter Erzsébet hallucinációk által gyötörten fölkúszik az ágyba, vacogva bújjik a matracra vetett lópokróc alá. Szótlan szenved, míg Majthényi Anna – botját a kocsiból kizuhantatva, imakönyvvel a kezében – „tükrötazásba” nem kezd, a színpad mélységében lévő hatalmas repedezett tükörré alakított vásznon és a három – különböző mértékben elforgatott – képernyőn föltűnő fiú képe – aki szárnyakat növeszt, majd futni kezd egy semmibe foszló-omló, de folyamatosan újratermelődő part felé – el nem tűnik, s helyét egy óra mechanikus szerkezete be nem tölti, illetve az Úr – Sándor Zoltán hangján történő – rendelkezése el nem hal, és a másodperceket számláló ketyegés el nem kezdődik. Ebben a pillanatban Emi Lidércskéje torkából fölszakad a kérdés: miért jutott ő ide és idáig? A mondatok kristályfényel ragyognak, mégis egy elmeháborodott mondatai – ebbe Müller Zsófia egy csipetnyi kétséget sem enged keveredni. Borzong az ember minden szavától. S még inkább, amikor P. Kerner Edit cinikus, megvető kacaja fölzeng a hintóban,

a Biblia lapjai fölül. Hinni lehet Müller Zsófia lidércclángját, örületét nagyon is. Olyannyira, hogy a vastapsnál már az arca evilágivá való átalakulását fürkészsem, s azon gondolkodom, lehet-e büntetlenül minden este ily mélységekbe alámerülni? Szabad-e? Pusztán értünk, a közönségért?

A darab során a két főszereplő olykor közeledik egymás felé, de sohasem az elérés szándékával. Elbeszélnek a másik mellett. A saját képzelgéseik és/vagy előítéleteik, feltevéseik rabjai három-három monológon át, ennyire bontva föl az eredeti szövegeket. A közbülső percnyi időket Szalkai Péter által készített filmetűdök (a gyermek, a felnőtt, az agg és ezek örök visszatérését szimbolizáló átváltozások, valamint szárnybontásra képtelen rohanásuk a sívárságban) és Csernák János kellemes orgánumú Madách-versszavalásai töltik ki.

Majthényi Anna utolsó megszólalása során egy pillanatra a vaságy szélére ül, majd fölállva megszabadul a vállain cipelt kötélről, leveti azt. Egy rövid időre még elidőz a fotelban, aztán kezében a nyakában hordott kereszttel, rezzenéstelen arccal beáll a csúcsíves ablakrács szabálytalan szeméi mögé. Az előadás során Fráter Erzsébet újra és újra próbálkozik a csuklóját „szorítótól” való megválással, ám ujjaira hiába csavargatja, hogy tágítsa, szinte csak a végső percben tudja föllazítani, dühödten földhöz vágni. Ezután már csak az ablakszemen keresztül nyújtott megfeszített Krisztus-mást veszi át, majd összeomlik.

Ha eddig csupán éreztük, ezen a ponton már bizonyosan tudjuk: van tragédia és van katarzis. Nem is akármilyen.

Volt miért nagy levegőt venni, kilélegezni, összecsapni a tenyereket, és volt miből kiindulva önvizsgálatot tartani. Akadt, maradt értelmezni-, kibeszélnivaló. Két monodrámából egy rendkívül erős egyfelvonásos született.

(Zenthe Ferenc Színház, budapesti Madách Színház Tolnay Klári Szalonja, 2014. január 22. Rendező: Máté Krisztián és Susán Ferenc)

● ALABÁN PÉTER (1979, Budapest) történész, tanár ● BENEDEK SZABOLCS (1973, Budapest) író ● BÍRÓ JÓZSEF (1951, Budapest) költő, performer ● BOROS OSZKÁR (1973, AJKA) irodalomtörténész ● FILIP TAMÁS (1960, Budapest) költő ● FÖLDI GERGELY (1978, Salgótarján) festőművész ● GARACZI LÁSZLÓ (1956, Budapest) író, költő, műfordító ● GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ (1974, Körmend) nyelvész, kritikus ● HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján) író, költő, antropológus ● MIKLÓS ESZTER GERDA (1982, Salgótarján) irodalomtörténész, kritikus ● NAGYPÁL ISTVÁN (1987, Budapest) költő, szerkesztő ● PIENTÁK ATTILA (1973-2013, Budapest) író, költő ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● SZILI JÓZSEF (1929, Budapest) költő, irodalomtörténész ● TÉREY JÁNOS (1970, Debrecen) író, költő, műfordító ● TÉTÉNYI CSABA (1972, Budapest) író ● VÁRNAGY MÁRTA (1961, Szeged) író, költő ●

KOVÁCS GÁBOR (1986, Balassagyarmat) festőművész ● TANULMÁNYOK ● 2004–2008 Eszterházy Károly Főiskola, Eger, rajz-vizuális kommunikáció tanár ● 2008–2010 Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, vizuális nevelőtanár ● EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK ● 2013 MŰSZI, Budapest ● 2012 Picasso Point, Budapest ● 2011 Szerbtemplom Galéria, Balassagyarmat ● 2007 Kis Zsinagóga Kortárs Galéria, Eger ● CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK ● 2006 XIII. Országos Rajzbiennálé, Nógrádi Történeti Múzeum Salgótarján ● 2007 XXIX. Salgótarjáni Tavasz Tárlat, Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján ● 2008 Nyílt Tér ● 2007 Kis Zsinagóga Kortárs Galéria, Eger ● 2008 Diploma kiállítás, Templom Galéria, Eger ● 2008 Traband Project, Sziget Fesztivál, Budapest ● 2009 XXX. Salgótarjáni Tavasz Tárlat, Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján ● 2010 I. Országos Rajztriennálé, Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján ● 2013 II. Országos Rajztriennálé, Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján ● 2013 KOLLEKTOR, Átrium Filmszínház, Budapest ● A művész honlapja ● <http://gaborkovacsart.wix.com/gaborkovacs> ●

Ára: ötszáz forint

„Ládd, így maradnak ránk a múlt idők
Nagyságai.”

Madách Imre

The logo consists of the letters 'nka' in a stylized, lowercase font. The 'n' and 'k' are black, while the 'a' is white with a black outline. The letters are positioned within a white rectangular box.

9 770555 886008

1 4001